magazin istoric

SERIE NOUĂ – OCTOMBRIE 1996

- Stabilizarea din 1947
- Cum a ajuns grupul Nagy la Snagov
- Onoarea generalului Dragalina
- Petru cel Mare şi ibovnica devenită ţarină

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director – redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 10 (355)
octombrie 1996

București, P-ța Valter Mărăcineanu, nr. 1-3, etaj III, camerele 281, 285, 287 – Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70711, Telefon: 615.09.91

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă , Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA „CORESI" – București, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Studiul istoriei, rațiune de stat: C.I.Brătianu 2
Imperiul bizantin: Nicolae Bănescu 3
Revoluția din Ungaria: Imre Nagy, Mihai Retegan, Dumitru Tănăsescu, C. Cristescu, Radu Gabrea, Tita Chiper-Ivasiuc 6
Rolul finanțelor în modernizarea României: Daniel Dăianu 18
În București, acum 50 ani: Ioan Lăcustă 22
1945. P.C.R. „atacă" armata regală: Adrian Pop 26
Sofia. În culisele loviturii de stat: Vasile Stoica 29
Stabilizarea monetară din 1947: Costin Kirițescu 33
Pentru prima oară, Constanțin Brâncuși în Parlamentul României 36
La Roma, în vreme de război: Emil Panaitescu 37
Drama generalilor români – Athanase Trincu: Al. Duțu, Fl. Dobre 42
Generalul Dragalina: Andrei Săvulescu 47
Memoriile unui diplomat român din epoca Roosevelt: Radu R. Florescu 49
Cinci ani cu Dimitrie Sturdza 52
Sindromul „cârtiței": Cristian Popișteanu, Dorin Matei 53
Un posibil post-scriptum la războiul rece: C. Popișteanu, D. Matei 58
Süleyman Legiuitorul: Mihai Conrad 61
Marcu Cercel: Pavel Binder 65
„Noi nu suntem niciodată noi înșine!": Dan A. Lăzărescu 68
Friedrich Meinecke și școala sa istorică: Camil Mureșanu 73
Iubiri celebre. Petru cel Mare – slujnica Ekaterina 77
„Mica Orhidee" a marelui imperiu Qing: Anna Eva Budura 83
Case de corecție pentru minori în veacul XIX: Alexandru Vári 87
● **Cărți sosite... 46, 51** ● **România. Evoluție în timp și spațiu... 82**
● **Povestesc veteranii... 91** ● **Rebus istoric... 93** ● **Dialog... 94**

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

GENERAL C.I. BRĂTIANU

Studiul istoriei, raţiune de stat

Dacă în chestiuni de organizare militară fântâna cea mai temeinică o găsim în istoria trecutului militar al naţiunii, cu atât încă trebuie să sperăm mai mult că istoria trecutului glorios al naţiunii e o fântână preţioasă şi de *virtuţi militare;* virtuţi capabile a ne forma în o temeinică educaţiune militară, indispensabilă armatelor.

Bărbaţii de stat în adevăr mari, care s-au ocupat cu organizarea puterii armate a naţiunilor, niciodată n-au nesocotit influenţa salutară a *istoriei militare* asupra *virtuţilor militare,* de aceea ei au introdus-o în educaţiunea militară ca un factor principal de tărie al armatelor...

Noi încă nu puţine pilde de *forţă morală* putem găsi în trecutul glorios al neamului, pentru a ne afirma în o temeinică *educaţiune militară*...

În această privinţă, operele bătrânilor noştri cronicari sunt pline de învăţăminte sublime. Ele ne arată că duhul ostăşesc la români ajunsese în culmea sa sub marii lor domni. Model de credinţă către capul lor, de dragoste către patrie şi de pietate către religie, în aceste vremuri de mărire s-au văzut legiuni de români suferind cele mai tari torturi, fără să trădeze vrăjmaşului nimic din ceea ce el dorea să ştie; s-au văzut cete întregi de ostaşi care au preferat a pieri până la unul, decât a dezerta de la postul lor sau a se preda (capitula).

Numai în urma cercetărilor şi studiilor istorice asupra acestui trecut glorios al neamului, cu spiritul nostru luminat, vom putea pătrunde şi a ne apropia sublimele sentimente ale oşteanului român, inspirate prin credinţa „că cei legaţi prin jurământul ostăşesc deveneau fraţi de cruce, nedespărţiţi la viaţă şi la moarte". [B.P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit,* Bucureşti, 1865 – *n.r.*]...

Trebuie să recunoaştem că a ne deda serios studiului istoriei naţionale, ridicând la treapta ce merită această ocupaţiune şi a o cultiva nu este pur şi simplu o datorie patriotică, ci este o îndatorire de primă necesitate, este chiar o raţiune de stat. Statul are interes şi datoria de a face ca toţi cetăţenii să cunoască trecutul părinţilor şi străbunilor lor, luptele şi jertfele lor pentru apărarea acestui pământ...

România trecută şi România prezentă sunt cei doi factori de existenţă naţională şi care împreună conduc la o Românie viitoare.

Însă, o repet, studiul istoriei naţionale şi, în particular, al organizării puterii vechii armate, precum şi studiul chipului de apărare a ţării este singurul mijloc de a ne arăta România trecută şi de a surprinde secretele timpurilor de glorie ale neamului.

Şi astfel cred că acum nimeni, nici chiar aceia care dau mai multă însemnătate studiului campaniilor recente, nu vor fi surprinşi de importanţa ce eu o acord trecutului militar mai departe al neamului românesc, adică de rolul cel mare ce eu atribui studiului istoriei militare naţionale.

De astfel, este ştiut că viaţa poporului român, fiind fără încetare o viaţă de luptă, pentru români, mai mult decât oricare altă naţiune, istoria militară naţională este ea însăşi istoria ţării şi a neamului românesc.

Această istorie este o carte de făcut.

(Fragmente din comunicarea *Însemnătatea istoriei naţionale din punctul de vedere militar,* prezentată la Academia Română la 5 martie 1904)

O istorie inedită a Imperiului bizantin

RĂSCOALA VLAHILOR ȘI A BULGARILOR

NICOLAE BĂNESCU

Reprezentant ilustru al istoriografiei române, profesor la universitățile din Cluj și București în perioada cuprinsă între anii 1919-1947, membru al Academiei Române, chiar vicepreședinte al acesteia (1938-1947) până la „reorganizarea" din anul 1948, Nicolae Bănescu (16 decembrie 1878 - 10 septembrie 1971) s-a bucurat de un binemeritat prestigiu în lumea științifică românească și internațională, asigurat prin studii de o certă și durabilă valoare științifică. Ca o expresie a acestei prețuiri, menționăm cooptarea sa în Comitetul de conducere al revistei Byzantion **(Belgia) încă de la întemeierea acesteia (1924), titlul de** Doctor honoris causa **pe care Universitatea din Atena i l-a acordat în 1937, precum și alegerea sa ca vicepreședinte de onoare al Asociației Internaționale de Studii Bizantine în perioada 1961-1971.**

Dacă activitatea sa științifică este bine cunoscută specialiștilor, mai puțini sunt însă cei care știu că marele învățat a lăsat posterității și o importantă lucrare manuscrisă, care nu a văzut încă lumina tiparului.

Datorită generozității manifestate de domnul acad. Virgil Cândea,. care mi-a pus la dispoziție materialul oferit domniei sale de familia ilustrului învățat, în vremea din urmă am făcut cunoștință cu un voluminos manuscris autograf, care reprezintă o istorie completă a Imperiului bizantin: mai bine de o mie pagini cu scrisul mărunt, ordonat și citeț al autorului lor, cu numeroase adnotări și file adiacente. Semnată de Nicolae Bănescu, care-și adaugă titlul de „Doctor în Filosofie de la Universitatea din München", Istoria Imperiului bizantin **pe care învățatul autor o duce până la sfârșit, adică până la 1453, se înscrie printre sintezele monumentale ce s-au alcătuit de-a lungul timpurilor cu privire la istoria Imperiului medieval răsăritean.**

Tipărirea integrală a acestui manuscris se impune din două motive: unul științific, fiind vorba de una din ultimele sinteze de mari proporții asupra istoriei bizantine, încheiată în deceniul al șaptelea al acestui veac, aflată la zi cu ultimele cercetări în acest domeniu. Timpul nu a cauzat erodarea ei. Celălalt motiv ține de un deloc depășit orgoliu național: manuscrisul de față ne oferă cea mai completă și mai metodică istorie a Imperiului bizantin scrisă de un român (mai ales dacă o comparăm cu foarte personala Istorie a vieții bizantine **concepută de Nicolae Iorga și apărută în limba franceză cu peste 60 de ani în urmă, în 1934, ulterior și în traducerea românească a Mariei Holban, în 1971).**

Am selectat pentru cititorii revistei Magazin istoric **câteva pagini din lucrare. Motivul alegerii pasajelor care descriu tocmai răscoala vlaho-bulgară împotriva dominației bizantine de la sfârșitul veacului al XII-lea, soldată în final cu crearea celui de al doilea țarat bulgar, rezidă în actualitatea unei**

teme istorice care a constituit totodată o preocupare de căpetenie a lui Nicolae Bănescu.

Fiind vorba de un fragment desprins dintr-o sinteză mai amplă, am simțit nevoia precizării, în câteva cuvinte, a cadrului de istorie bizantină în care se desfășoară acțiunea condusă de frații Asan și Petru.

La 12 septembrie 1185, o răscoală a populației din Constantinopol provoacă înlăturarea lui Andronic I și urcarea pe tron a lui Isaac II (1185-1195), întemeietorul dinastiei Angelos. A fost un împărat slab, incapabil să facă față amenințărilor venite din Balcani și Asia Mică. În chiar anul urcării pe tron, a trebuit să facă față unei expediții normande și să plătească tribut turcilor selgiukizi pentru a-și asigura liniștea din partea lor. La sfârșitul anului 1185 a izbucnit răscoala vlaho-bulgarilor, condusă de cei doi frați de origine vlahă, Asan și Petru. Împăratul bizantin avea să întreprindă mai multe expediții pentru a-și restabili autoritatea asupra ținuturilor de la sud de Dunăre, dar fără succes. Mai mult, și sârbii conduși de cneazul Ștefan Nemanja și-au proclamat independența.

În 1187, căderea Ierusalimului în mâna lui Saladin a determinat organizarea în Occident a celei de a treia cruciade, în frunte cu Frederic I Barbarossa, împăratul romano-german, Filip II August, regele Franței, și Richard Inimă de Leu, regele Angliei. Ca și în cazul altor acțiuni de acest gen, Bizanțul a avut mai mult de suferit decât de câștigat de pe urma expediției contra necredincioșilor.

În 1195, Isaac II întreprinde o nouă expediție contra țaratului vlaho-bulgar. În tabără însă, a fost orbit și detronat de fratele său Alexios. Acesta a încercat să trateze cu Asan și Petru, dar pretențiile lor prea mari au dus la un eșec. Peste numai un an, Asan era asasinat de o rudă apropiată. În 1197 era asasinat și Petru, cel de al treilea frate, Ioniță Caloian (1197-1207), preia conducerea țaratului.

Să urmărim, în relatarea lui Nicolae Bănescu, evenimentele răscoalei lui Asan și Petru. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Tudor TEOTEOI

Vlahi, bulgari și cumani

Abia scăpase, prin această norocoasă campanie, de normanzi, când o nouă primejdie amenință tronul lui Isaac. Reformele încercate de Andronicos fuseseră părăsite. Exploatarea populației din partea nobilimii și a înalților funcționari începu iarăși a apăsa în provincii. Isaac era un om iubitor de lux și avea mania clădirilor costisitoare. Toate acestea înghițeau acum mari sume de bani. O împrejurare nouă agravă situația fiscală împovărătoare, stârnind o mișcare serioasă în populația deznădăjduită a Peninsulei balcanice. Niketas Akominatos explică toată această mișcare prin exasperarea populației din Haemus pe urma unui nou impozit aruncat asupră-i pentru căsătoria lui Isaac cu fiica regelui ungar.

Regele Bela III al Ungariei se folosise de încurcăturile imperiului, după moartea lui Manuel, pentru a-și întinde stăpânirea asupra Dalmației bizantine. El înaintase până la Triaditza și Isaac încheiă atunci cu dânsul o pace pe care ținu s-o pecetluiască prin căsătoria sa cu Margareta, fiica regelui ungar. Pentru suportarea cheltuielilor acestei căsătorii, un nou impozit greu se aruncă asupra populației. Oamenii fiscului se purtară cu multă asprime în ridicarea dăjdiilor în părțile Muntelui Haemus și către mare, la Anchialos, unde se afla o densă populație românească, cunoscută prin iscusința la luptele în munți. Românii aceștia balcanici se ridică acum, împreună cu bulgarii din aceleași locuri, pentru a scutura jugul unei împărății asupritoare și, conduși de căpeteniile lor Petru și Asan, izbutesc a întemeia o împărăție care avea să țină două veacuri. S-a văzut multă vreme în mișcarea aceasta care a adus o refacere a vechiului țarat, de două ori nimicit, al bulgarilor, o simplă ridicare a bulgarilor, cu șefi ai lor, urmași ai țarilor dinainte. Astăzi nu mai poate fi îndoială asupra caracterului românesc al mișcării, ca și asupra originii românești a conducătorilor ei.

Populația românească era însemnată în Tracia, la Dunăre și dincolo de fluviu, în tot timpul domniei Comnenilor. Ea ne apare la scriitorii bizantini încă din domnia lui Alexios I. În Tessalia era atât de numeroasă această populație, încât ea dete acestei regiuni numele de „Vlachia-Mare". Dar nu e probabil, cum explică N. Iorga, ca această mișcare să fi pornit chiar din părțile acestea ale Tessaliei, în care vlahii erau cunoscuți, încă din vremea împăratului Basilios II, prin tăria lor războinică și prin firea lor răzvrătitoare împotriva ingerințelor imperiului. Târnova de care se vorbește, e cea din Bulgaria – un text clar al lui Akominatos o arată.

Pentru a atâța populația la această răscoală, cei trei frați chemară pe români și bulgari în biserica Sf. Dumitru ridicată de ei în Târnova și călugări le spuseră că sfântul și-a părăsit lăcașul său din Tessalonicul spurcat de normanzii păgâni și că s-a retras la dânșii, aici, spre a le ajuta în lupta lor pentru libertate. Amănuntul acesta ne arată că mișcarea n-a început la Tyrnavos, în Tessalia, aproape de Tessalonicul unde se păstrau moaștele făcătoare de minuni ale sfântului.

Mărturiile lui Villehardouin, cronicarul cruciadei IV, cele ale lui Henri de Valenciennes, continuatorul său, ale lui Robert de Clary, alt istoric al cruciadei, nu mai lasă nici o îndoială asupra rolului prim jucat de români în răscoala care dete noul imperiu. Ei ne vorbesc în prima linie de „vlahi" (Blaques), de „regele Vlahiei" (roi de Blaquie), de regele Vlahiei și Bulgariei, „roi de Blaquie et de Bougrie". Bulgarii sunt menționați între războinici, alături de Vlahi și de Cumani (Blas et Bougres; li Commain). Cumanii sunt adesea aduși de peste Dunăre în crâncenele lupte ce poartă și prin cumani se înțelege în această epocă și populația românească supusă lor.

Complot în cortul imperial

Pentru a relua firul povestirii, populaţia apucă armele şi Petru se proclamă „Ţar al bulgarilor şi grecilor" (1186), la Târnova se aşază un arhiepiscop, Vasile, neatârnat de Patriarhia de Constantinopole. Atacul revoltaţilor asupra Preslavului nu izbuteşte; năvălind apoi în Tracia, sunt bătuţi şi căpeteniile răscoalei trec atunci Dunărea la cumani. În 1187 Asan înaintează cu ajutor cuman în Balcani, dar e bătut de sebastocratorul Ioan, Isaac, bănuitor, îi ia comanda şi Ioan Cantacuzinos, care-l înlocuieşte, e biruit, surprins noaptea în lagăr. Atunci se trimite împotriva răzvrătiţilor Branas, cunoscutul general. Acesta respinge pe vlahi peste Balcani şi îşi duce după aceea armata la Adrianopol, unde ridică el însuşi steagul revoltei. Faţă de răzvrătirile norocoase din Cipru şi Bulgaria, şi faţă de slăbiciunea cârmuirii, el se proclamă împărat şi se îndreaptă asupra Constantinopolei. Un moment se putea crede că imperiul, în urma acestei revoluţii, va trece acum în mâinile unui general energic, în stare a-i fi restaurat pentru un timp autoritatea-i decăzută. Spre norocul său însă, Isaac îşi găsi un aprig apărător în persoana cruciatului Conrad de Montferrat, care, în drumul său către Palestina, se apropia la Constantinopole, unde se căsătorise cu Teodora, sora împăratului Isaac, primind şi rangul de *Caesar*. Cu puţinii săi latini, cu un număr de trupe greceşti, turceşti şi georgiene el ieşi în întâmpinarea lui Branas, şi, la prima ciocnire, lovindu-se personal cu dânsul, îl ucise. Trupele lui Branas se împrăştiară apoi.

Ştefan Nemanja, care în urma tulburărilor de după moartea lui Manuel, izbutise să se ridice peste ceilalţi jupani ai sârbilor, aruncând temeliile viitoarei măriri a statului sârbesc, a fost, în timpul răscoalei românilor din Balcani, aliatul lor.

În sfârşit, în 1188, bizantinii izbutesc a lua prizonieră pe ţarină şi atunci se încheie cu răzvrătiţii cel puţin un armistiţiu, prin care împăratul primeşte pe fratele lor mai mic Ioniţă ca ostatec la Constantinopol.

O nouă primejdie aduse asupra imperiului soldaţii Cruciadei a III-a. Petru şi Asan propuseseră lui Frederic un ajutor de 40 000 de vlahi şi bulgari pentru cucerirea Constantinopolei, cu condiţia de a recunoaşte lui Petru titlul de împărat şi a-i acorda coroana imperiului, dar propunerea lor nu fusese primită. Cruciaţii trec în fine în Asia, în martie 1190, şi trec pe la Philadelphia şi Laodicia, în statele sultanatului de Iconium. Aici situaţia se schimbase. Chiligi-Arslan abdicase şi stăpânirea sa se împărţise între numeroşii săi fii. Noul sultan de Iconium se împotriveşte cruciaţilor şi atunci Frederic bate trupele turceşti la Philomelium şi atacă Iconium, capitala sultanului, pe care o ia cu asalt. Cetatea râvnită de atâtea ori de marii Comneni cădea în sfârşit acum în mâinile creştinilor.

Răscoala vlahilor luase în vremea aceasta proporţii mari. Împăratul se hotărî a merge împotriva lor în persoană. Dar el fu zdrobit (1190) la Berroia, scăpând cu multă greutate din luptă. În urma biruinţei lor, vlahii şi bulgarii ajung stăpâni pe Varna, Anchialos, Niş şi Triaditza. Un succes avu însă contra sârbilor. În 1190 împăratul izbuteşte să înfrângă pe Morava pe sârbii lui Nemanja, care prădaseră Scopje, şi-i sileşte la pace. Tratatul era o recunoaştere a fiinţei statului sârb şi acest act fu pecetluit prin o alianţă de familie între casele domnitoare. Ştefan al II-lea, fiu al lui Nemanja, luă pe Eudoxia, nepoata împăratului. Dar în 1194 trupele de vlahi, bulgari şi cumani zdrobesc o armată bizantină la Arcadiupolis.

În vremea aceasta atât de critică pentru imperiu, o ameninţare serioasă venea şi din Occident. Henric VI, fiul lui Barbarossa, având în mâinile sale şi regatul Siciliei, prin căsătoria lui cu moştenitoarea acestui regat, Constanţa, îşi propuse a uni lumea sub autoritatea sa, voind a realiza dominaţia universală. Pentru a-şi crea în familia sa drepturi la coroana Imperiului bizantin, aflând în Palermo pe Irene, fiica lui Isaac Angelos şi văduva unui membru al dinastiei normande, o va da în căsătorie fratelui său, Filip de Suabia (1197). În 1194, pe când Isaac era bătut de răzvrătiţii noului stat româno-bulgar, Henric formula din partea sa la Constantinopole pretenţiile faţă de Bizanţ: în calitatea sa de împărat roman el cerea Imperiului de Răsărit plata unui tribut şi ajutor de trupe pentru cruciadă, în calitate de rege normand, cedarea teritoriului bizantin de la Dyssachion până la Tessalonic. Pentru strângerea tributului cerut de împăratul german o nouă dajdie specială se impunea, numită *alamanikon*. Numai moartea curând după aceasta (în 1197) a lui Henric scăpă Imperiul bizantin de încurcăturile pe care nu Isaac era omul care să le înlăture.

Faţă de succesele repetate ale răscoalei vlaho-bulgare, Isaac, ameninţat aproape de capitala sa, se hotărâse a face o sforţare mare pentru a-i pune capăt. Se înţelese cu regele ungar Bela pentru o acţiune în părţile Vidinului; trupe de mercenari fură adunate din diferite părţi şi mari sume de bani cheltuite pentru echiparea lor. În martie 1195 Isaac ieşea din Constantinopole, îndreptându-se pe valea Mariţei. El îşi aşeză lagărul la Kypsela. Fratele său Alexios, care dorea cu orice preţ a ajunge la tron, urzi atunci un complot pentru a-l înlătura. În lipsa lui Isaac, aflat la vânătoare, Alexios, însoţit de-ai săi, pătrunde în cortul imperial şi se proclamă împărat. La primirea acestei veşti, Isaac se depărtă de lagăr, pentru a fugi. Ajuns la Stageira de agenţii uzurpatorului, el fu orbit şi transportat, împreună cu fiul său Alexios la Constantinopole, unde fură închişi. La 8 aprilie 1195, Alexios III ocupă tronul bizantin. ■

Documente necunoscute

REVOLUȚIA DIN UNGARIA

Imre Nagy a sperat, chiar și după sosirea sa în România, cel puțin într-un ajutor din partea unor partide frățești. Stau mărturie și scrisorile pe care le-a trimis lui Iosip Broz Tito și Wladislaw Gomulka. Le cerea celor doi lideri să acționeze pentru crearea unei comisii internaționale care să judece evenimentele petrecute în Ungaria și, mai ales, acuzațiile care i se aduceau că ar fi trădat principiile marxist-leniniste. Așa cum rezultă și din pasajele mărturiei lăsate de Imre Nagy în timpul șederii la Snagov și prezentate în acest număr, preocuparea lui prioritară era să demonstreze că în Ungaria nu avusese loc o contrarevoluție.

Dar cum în politică sentimentele și recunoștința nu au ce căuta, nici Tito, nici Gomulka nu au intervenit în favoarea sa. La fel, Gheorghe Gheorghiu-Dej, angajat în acțiunea de obținere a retragerii trupelor sovietice din România și deci în păstrarea încrederii sovietice, a executat întocmai dispozițiile Moscovei în ceea ce privea grupul Nagy. Astfel se explică – alături de teama lui Dej față de procesul de destalinizare – faptul că în România organele de securitate au reușit să împiedice – cu excepția Timișoarei – demonstrații de masă. În subteran însă – așa cum am văzut deja în numărul trecut – au existat tentative de organizare a unor acțiuni de protest. Curajul acelor oameni merită măcar acum o recunoaștere. Publicăm deci o mărturie provenită din partea forțelor de ordine despre acțiunile studențești de la Timișoara și amintirile regizorului Radu Gabrea și ale publicistei Tita Chiper-Ivasiuc despre acei ani.

Domnul conf. univ. dr. Mihai Retegan începe în acest număr prezentarea condițiilor în care a ajuns în România grupul Imre Nagy și statutul pe care l-a avut în timpul șederii la Snagov.

GRUPUL IMRE NAGY LA SNAGOV

MIHAI RETEGAN

Duminică, 4 noiembrie 1956, ora 7.45. Ambasadorul român la Budapesta, Ion Popescu-Puţuri, telegrafia de urgenţă la Bucureşti, la Centrala Ministerului afacerilor externe: *„La ora 5 s-a început asaltul sovietic de «eliberare» a Budapestei* [ghilimelele ne aparţin – *M.R.*] *printr-un susţinut tir de artilerie"*. În acel moment, principalii conducători ai revoluţiei ungare *(Magazin istoric,* nr. 7-9/1996) – Imre Nagy, Geza Losonczy, Ferenc Donáth, Ferenc Jánosi, Gábor Tánczos, Szilárd Újhejlyi, unii însoţiţi de familii – se aflau de câteva ore în localul Ambasadei Iugoslaviei. În scurt timp, numărul lor se va mări ajungând la 40 persoane, între care 13 copii (având vârsta cuprinsă între o lună şi 10 ani). Se refugiaseră din faţa tancurilor ruseşti în sediul misiunii diplomatice iugoslave, în baza dreptului de azil politic pe care îl primiseră de la guvernul de la Belgrad.

Unul dintre ascuţişurile revoluţiei ungare a fost îndreptat împotriva prezenţei sovietice în ţară. „Ruşi, plecaţi acasă!" – se putea citi în multe locuri, între care şi pe acest vagon de tramvai

În p. 6: *cel care a pierdut puterea în noiembrie 1956, Imre Nagy, şi succesorul său, János Kádár, înlăturat de pe scena politică ungară în mai 1988*

Ce anume determinase mânia lui „Big Brother", aşa încât acesta să-şi trimită tancurile, aviaţia şi artileria împotriva Budapestei şi să urmărească capturarea lui Nagy şi a tovarăşilor săi? Ce intervenise între 28 octombrie, când conducerea comunistă de la Moscova decisese retragerea forţelor sale din Ungaria, şi 4 noiembrie, data declanşării războiului sovieto-ungar?

Au fost, mai întâi, evenimente care, deşi derulate în alte spaţii geo-politice decât cele europene, au influenţat poziţia marilor puteri faţă de ceea ce politologul André Fontaine, autorul lucrării *Histoire de la guerre froide,* numea „săptămâna adevărului la Budapesta". Era vorba despre intervenţia anglo-franceză în Egipt, care a lipsit Occidentul de orice reacţie faţă de felul în care Moscova acţiona în Ungaria. Pe de altă parte, în S.U.A. se consumau ultimele momente ale campaniei electorale şi preşedintele D.D. Eisenhower, fostul comandant şef al forţelor expediţionare aliate în cel de-al doilea război mondial, fost comandant şef al forţelor NATO, aflat în faţa celui de-al doilea mandat, nu ar fi riscat o atitudine fermă. Încă din 27 octombrie, într-un discurs ţinut la Dallas (statul Texas), secretarul de stat John Foster Dulles a pronunţat faimoasa frază: *„Noi nu considerăm aceste naţiuni* [cele din centrul şi estul Europei – *M.R.*] *potenţiali aliaţi militari"*. La 31 octombrie, într-un mesaj televizat adresat naţiunii, Eisenhower a reiterat opţiunea de mai sus, liniştindu-i pe sovietici şi indicându-le că Washingtonul nu va reacţiona altcumva decât verbal la orice acţiune sovietică în Ungaria.

Au fost, apoi, evoluţiile din spaţiul de criză. Atâta timp cât „inovaţiile" la învăţătura marxist-leninistă se introduceau sub controlul partidului comunist, atâta timp cât acest partid reprezenta forţa conducătoare şi reformele erau dirijate de el, Moscova *putea accepta, eventual, o liberalizare a sistemului.* Era în spiritul destalinizării promovate de Hruşciov şi al intenţiei de a oferi Occidentului o bază solidă de cooperare în cadrul coexistenţei paşnice. Atât şi nimic mai mult. Cu totul excluse erau părăsirea blocului, abandonarea principiilor marxist-leniniste ale internaţionalismului proletar, deoarece ar fi creat imaginea unei Uniuni Sovietice incapabile să controleze mişcările din spaţiul ei de influenţă şi interes şi, mai ales, în concepţia liderilor de la Kremlin, securitatea strategică a statului sovietic. Or, programul lansat de Imre Nagy în a doua fază a revoluţiei avea incluse între obiective retragerea trupelor sovietice din Ungaria, abandonarea rolului conducător al partidului, introducerea sistemului pluripartit, renunţarea la proprietatea socialistă în favoarea celei private.

Dacă evenimentele amintite au fost determinante în grăbirea intervenţiei sovietice, cele din primul palier au dat Moscovei libertatea de mişcare.

Interesant este felul în care conducerea sovietică a gestionat criza ungară, ea urmărind, chiar de la data declanşării, două piste: una de acţiune „civilă", care să ţină sub control evoluţiile din Ungaria (prezenţa la Budapesta a „celulei de criză" Mikoian-Suslov şi înlocuirea lui Ernö Gerö cu János Kádár, la sugestia lor, demonstrează acest lucru); şi o alta, militară, ce urma să fie aplicată dacă prima ar fi eşuat.

Semnalul pentru cea de a doua variantă s-a dat în şedinţa Prezidiului C.C. al P.C.U.S., din 31 octombrie 1956, când mareşalul Uniunii Sovietice Gheorghi K. Jukov, ministru al apărării (şi reprezentant al aripii dure în conducerea sovietică) a fost însărcinat *„cu elaborarea unui plan corespunzător de măsuri în legătură cu evenimentele din Ungaria"* (*Magazin istoric,* nr. 8/1996). În baza acestuia s-a produs intervenţia trupelor sovietice din zorii zilei de 4 noiembrie 1956. Hruşciov, iniţiatorul destalinizării, înăbuşea astfel revoluţia ungară prin metode staliniste.

Liderii maghiari au întrevăzut posibilitatea unei acţiuni de forţă sovietice şi au încercat diferite formule de contracarare. La 2 noiembrie, chiar în ziua în care János Kádár anunţa formarea, evident sub control sovietic, a unui „guvern revoluţionar muncitoresc-ţărănesc", Imre Nagy l-a convocat pe I.V. Andropov, ambasadorul sovietic la Budapesta, cerându-i să transmită la Moscova că guvernul ungar solicită retragerea definitivă a trupelor sovietice din Ungaria şi angajarea de tratative *„privind înfăptuirea denunţării Pactului de la Varşovia"*. Delegaţia ungară, condusă de Geza Losonczy, era gata să părăsească Budapesta şi să se înâlnească la Varşovia cu o delegaţie sovietică.

Pe de altă parte, şeful serviciului de presă al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri şi membru al Biroului Politic, Zoltán Szantó, l-a contactat pe Delibor Soldatić, ambasadorul iugoslav la Budapesta, întrebându-l dacă membrii guvernului se pot refugia pe teritoriul ambasadei, în cazul în care *„grupele reacţionare organizatoare de pogromuri le-ar ameninţa viaţa"*. În după-amiaza zilei următoare, Soldatić a comunicat că *„suntem gata să acordăm azil, în măsura în care se vor folosi deîndată de el"*.

Operaţiile militare declanşate de sovietici au precipitat lucrurile şi nu au mai permis alte tratative.

Şederea numerosului grup maghiar a fost dramatică: spaţiu insuficient; trupele sovietice înconjuraseră ambasada şi nu permiteau nici unei persoane cu cetăţenie ungară să pătrundă sau să iasă; ele au interzis aprovizionarea cu cele necesare traiului şi chiar cu medicamente şi au executat foc de mitralieră asupra ferestrelor localului, în urma căruia un diplomat iugoslav a fost ucis; lipsa de legături cu exteriorul. La acestea s-a adăugat o detaşare treptată a preşedintelui R.S.F.I. Tito de premierul maghiar Imre Nagy.

Trebuie spus că Tito, conducătorul Iugoslaviei independente, antistaliniste era el însuşi comunist şi înţelegea să susţină revoluţia ungară în măsura în care ea contribuia la consolidarea poziţiei sale de lider al nealiniaţilor şi dacă evoluţia situaţiei din Ungaria nu periclita sistemul comunist în întregul lui. Atitudinea lui va ieşi în evidenţă cu ocazia discuţiilor iugoslavo-sovietice, desfăşurate mai multe ore în noaptea de 2/3 noiembrie în insula Brioni. Atunci singura sugestie făcută de iugoslavi la planul sovietic – de intervenţie militară – a fost – potrivit lui Veljko Mićunović, ambasadorul iugoslav la Moscova, prezent la discuţii – că *„Programul noului guvern* [maghiar –*M.R.*] *trebuie să condamne în mod ferm trecutul şi să spună deschis adevărul despre Rákosi şi Gerö"*.

Soldatić urma să negocieze cu guvernul Kádár problema grupului

→

IMRE NAGY:

Cum am ajuns în România

La 19 noiembrie 1956, din însărcinarea guvernului iugoslav, a sosit la Budapesta locţiitorul ministrului de externe, Vidici, pentru a ajunge la o hotărâre în problema noastră. După mai multe tratative, la 21 noiembrie 1956 s-a ajuns la o convenţie între cele două guverne. În baza acestei convenţii, ca un răspuns la scrisoarea guvernului iugoslav, guvernul iugoslav şi maghiar au convenit ca toate persoanele care se află la Ambasada iugoslavă din Budapesta, împreună cu familiile lor, să poată părăsi liber şi nestingherite clădirea ambasadei, pot să se reîntoarcă la locuinţele lor, guvernul garantează securitatea lor personală şi pentru atitudinea lor din trecut nimeni nu va folosi represiuni.

Textul convenţiei ne-a fost comunicat de către D. Vidić, locţiitorul ministrului de externe iugoslav.

Tehnica desfăşurării reîntoarcerii acasă s-a discutat la 22 noiembrie 1956 între ambasadorul Soldatić şi dr. Münnich Ferencz. Iugoslavii iniţial aşa au plănuit ca să fim duşi la domiciliile noastre cu maşina ambasadei. Dr. Münnich nu a acceptat aceasta şi pentru evitarea ieşirii din comun şi a eventualelor manifestaţii politice, după ce se face întuneric, la ora 6 seara, cu un autobuz ce se va pune la dispoziţia noastră, organele maghiare se vor îngriji de transportarea noastră acasă.

La 22 noiembrie 1956, ora 6 seara, autobuzul a sosit în faţa clădirii Ambasadei iugoslave.

Ataşatul militar iugoslav plin de indignare a comunicat că şoferul din autobuz este rus şi că sunt şi alţi însoţitori. Am comunicat că în aceste împrejurări nu ne vom urca în autobuz. După aceasta, în incinta ambasadei au intrat doi ofiţeri de poliţie maghiari şi au comunicat că din însărcinarea lui Münnich ei se vor îngriji de transportarea noastră acasă. După aceasta, am început să ne urcăm în autobuz. Pe mine, au vrut să mă poftească într-o maşină mare „Zis", ceea ce însă am refuzat şi împreună cu ceilalţi m-am urcat în autobuz.

În timpul când ne aranjam, unul din ofiţerii poliţiei maghiare a scăpat spunând că înainte de a merge acasă ne vom duce la Münnich care doreşte să ne vorbească

Nagy pentru a obține o declarație din partea noilor responsabili maghiari că lui Nagy și tovarășilor săi *li se vor garanta securitatea personală și posibilitatea de a trăi liber în Ungaria.*

La 21 noiembrie, „guvernul revoluționar muncitoresc-țărănesc" a comunicat trimisului lui Tito, Dobrivoe Vidić, că este de acord cu declarația solicitată și că *„nu intenționează să pedepsească pe Nagy Imre și membrii grupului său pentru activitatea lor din trecut. Luăm la cunoștință* – continua nota Kádár – *că în acest fel încetează dreptul de azil acordat grupului,ei înșiși vor părăsi Ambasada iugoslavă și se pot întoarce liberi în propriile lor locuințe".*

Dar, în acel moment, potrivit lui Mićunović, guvernul iugoslav cunoștea intenția lui Hrușciov de *„a-l lăsa pe Nagy să plece în România"*, deoarece *„soluția de compromis propusă este singura posibilă care ne satisface atât pe noi, pe ei, cât și pe unguri, în timp ce românii s-au declarat de acord să ajute și să participe"*. Tito s-a declarat de acord cu propunerea, cu condiția ca ea să fie acceptată și de Nagy.

În urma inițiativei sovietice a sosit la Budapesta, în ziua de 22 noiembrie, o delegație română la nivel înalt: Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Bodnăraș.

Între responsabilii unguri și români s-au discutat probleme legate de caracterul evenimentelor din Ungaria (din stenograma întocmită cu prilejul convorbirilor a reieșit că János Kádár considera că la 23 octombrie a izbucnit o *„răscoală armată"*, iar după 31 octombrie *„considerăm evenimentele contrarevoluționare")*, de refacerea economică a Ungariei (România a acordat un împrumut de 10 milioane ruble pentru achiziționarea mărfurilor de primă necesitate), de soarta grupului Nagy.

Cu această ocazie s-a semnat de către István Sebes și Aurel Mălnășan, adjuncții miniștrilor de externe ai Ungariei și României, o *„înțelegere prin schimb de scrisori cu privire la azilul acordat lui Imre Nagy și persoanelor din grupul său pe teritoriul Republicii Populare Române".*

Motivul încheierii acestui acord era *„situația periculoasă ce s-a creat pentru securitatea personală în Republica Populară Ungară a lui Imre Nagy și a membrilor grupului său".*

Ținând cont de acest lucru, ca și de dorința exprimată anterior de Nagy de a pleca din Ungaria în altă țară socialistă, guvernul român era solicitat *„ca în interesul securității acestor persoane să le acorde azil vremelnic în România, până în momentul când situația din Republica Populară Ungară va fi de așa natură încât guvernul ungar să le poată garanta securitatea pe care le-a acordat-o".*

În acest timp, refugiații din Ambasada Iugoslaviei se pregăteau să revină la casele lor (cel puțin așa credeau și așa declarase Kádár). În seara zilei de 22 noiembrie, 40 adulți și copii au ieșit pe porțile ambasadei. →

Revoluția ungară a stârnit un val de simpatie în țările libere. Imagine de la o demonstrație de solidaritate, desfășurată în noiembrie 1956, la Copenhaga

puțin. După aceasta, imediat [ce] am coborât din autobuz, nu am permis să pornească și m-am antrenat într-o discuție aprinsă cu comandanții sovietici ce se aflau acolo în post și cu translatorul Ambasadei sovietice, care, de asemenea, s-a urcat în autobuz. Am chemat afară din clădirea Ambasadei iugoslave pe ambasadorul Soldatić cu care am comunicat cele întâmplate și am cerut să clarifice problema cu Münnich Ferencz.

Ambasadorul, acolo pe stradă, a protestat împotriva apariției și intervenției rusești și s-a referit la convenția dintre guvernele iugoslav și maghiar.

Pentru siguranță a dispus urcarea în mașină a primului secretar al Ambasadei iugoslave Georgievici și a atașatului militar, care să ne conducă pe toți până acasă. Am pornit.

În curând s-a aflat că pe noi nu ne duc acasă. Când am pornit, în fața și după autobuz s-a pus câte un car blindat sovietic cu mitraliere gata de foc. După câteva minute, am ajuns în fața clădirii comandamentului orășenesc sovietic de pe drumul Ajtai-Dürer. Aici au înlăturat cei doi funcționari de la Ambasada iugoslavă amintiți mai sus și paza în autobuz a fost preluată de ostași sovietici.

La ruși. După un drum destul de lung, cu acoperirea celor două care blindate, am sosit la școala militară numită după Rakoczi Ferenc al II-lea. Aici deja eram prizonieri. Ne-au interzis să discutăm unul cu altul sau să intrăm unul în camera celuilalt. Pe coridoare erau santinele înarmate. Era clar că ne aflăm în mâinile organelor de securitate sovietice.

Încă în aceeași zi – 22 noiembrie 1956 în jurul orelor 10.30 seara – m-au chemat afară din camera mea spunând că vrea să vorbească cu mine Roman Valter. Cu Roman Valter, pe care l-am cunoscut bine la Moscova, în anii 1940, din munca lui de redactor la acele posturi de radio-emisie ilegale pentru străinătate.

În cursul discuțiilor de aproape două ore, Roman Valter mi-a comunicat că din însărcinarea lui Gh. Gheorghiu-Dej și Kádár János vrea să vorbească cu mine. În numele lor, mi-a comunicat că rugămintea lor comună este ca voluntar să părăsesc țara, să plec în România unde voi primi cea mai bună îngrijire și voi

Pentru cei care sperau că se vor reîntoarce la activităţile întrerupte la 4 noiembrie, surpriza s-a produs în momentul urcării în autobuzul care staţiona în faţa ambasadei. Vom ilustra următoarele 24 de ore din viaţa grupului, folosind însemnările lui Geza Losonczy, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, unul dintre conducătorii revoluţiei ungare.

„La ora 6 a sosit autobuzul. Vukmanski, ataşatul militar (iugoslav), a fugit disperat la tovarăşul Sz., deoarece maşina era condusă de un şofer rus. Am întrebat pe cei doi poliţişti, însărcinaţi cu însoţirea autobuzului, şi aceştia au comunicat că şoferul rus ne va apăra împotriva eventualelor greutăţi ce am întâmpina pe drum.

După unele discuţii ne-am decis să ne urcăm. Pe Nagy Imre au vrut să-l împingă într-o maşină aparte, dar până la urmă a venit cu noi. Ambasadorul ne-a dat pe Georgević şi Vuko Mirović ca să ne însoţească pe maşină în calitate de observatori. Pe aceştia, în faţa Palatului [Parlamentului?] i-au coborât din autobuz. Li s-a interzis să ne însoţească mai departe. Nu ştiam unde ne duc. Ne-au însoţit mai multe maşini şi maşini blindate. Până la urmă ne-au coborât la comandamentul NKVD, la o şcoală medie din Mátyásföld V Kobáczi 7. Acolo poliţistul s-a scuzat că ei n-au făcut altceva decât au executat ordinul tov. Münnich. A spus că ne va duce acasă, dar în prealabil vor să vorbească cu noi. Ne-au separat de familiile noastre şi ne-au pus în camere separate.

Noaptea am aflat că Szabasz-Szántó, încă de duminică, sunt, de asemenea, acolo. În cursul nopţii Nagy a dus tratative cu un funcţionar superior român [Valter Roman] pe care-l cunoştea încă din timpul războiului. Acesta ne-a propus să venim în România, unde ne vor scălda în lapte şi miere. Nagy a refuzat în mod categoric.

Dimineaţa Münnich ne-a chemat la rând pe fiecare dintre noi. Mie mi-a afirmat că vrea să discute cu mine despre desfăşurarea evenimentelor. I-am răspuns că despre această problemă putem discuta numai dacă vom fi liberi şi independenţi. I-am spus că între guvernul Kádár şi guvernul iugoslav a fost un acord conform căruia noi putem să ne întoarcem liberi acasă. În realitate NKVD-ul ne-a arestat, referindu-se la el. Münnich a protestat: Aceasta nu este arest. În oraş ordinea încă nu este restabilită şi în interesul nostru am fost aduşi aici. Pe urmă a trecut din nou la evenimentele în curs. Am spus din nou că în asemenea condiţii nu sunt dispus să discut despre chestiuni politice.

Exact aceeaşi poziţie au avut şi ceilalţi. Haraszti i-a spus lui M[ünnich] în faţă că aceasta este o procedură mârşavă, că el, care a semnat în numele guvernului K[ádár] acordul, vine aici să discute.

Soţia lui Rájk s-a întâlnit cu el pe culoar şi i-a spus: Să-ţi fie ruşine, d-ta ai promis la înmormântarea lui Rájk László că vei avea grijă de văduva şi orfanul acestuia. Asta este grija, că am fost arestaţi de NKVD? Münnich i-a răspuns că nu va dura mult. În câteva zile vă veţi putea duce acasă.

În cursul zilei paza a devenit mai severă. Nu se putea trece dintr-o cameră într-alta şi pe culoar nu ni s-a permis să vorbim când ne-am întâlnit mergând la W.C. Ungurii pe care încă aseară i-am văzut în jurul nostru au dispărut şi în jurul nostru au fost numai ruşi.

După masă, în jurul orelor 3, ni s-a spus să ne pregătim fiindcă vom

→

sta acolo până la normalizarea relaţiilor politice în Ungaria.

După ei, pentru aceasta e nevoie de 2–3 luni, după care mă voi putea reîntoarce în Ungaria, unde voi putea lua parte la viaţa politică şi socială după considerentele mele. Cu aceasta aş da cel mai mare ajutor partidului şi guvernului. Plecarea mea este recomandabilă şi pentru aceea că în cazul rămânerii mele în Ungaria aş putea fi expus la un atentat, la un pericol de moarte.

Roman Valter mi-a mai comunicat că asupra hotărârii mele ar trebui să dau o declaraţie pentru punerea în cunoştinţă şi liniştirea opiniei publice.

Roman Valter mi-a spus că împotriva voinţei mele nu voi fi scos din ţară. Cu aceasta ne-am despărţit. Această convorbire am adus-o la cunoştinţa tovarăşilor mei.

A doua zi – 23 noiembrie 1956 – în cursul dimineţii a sosit Münnich şi în afară de mine a dus discuţii cu toţi membrii grupului de deportaţi. Comportarea tovarăşilor noştri a fost hotărâtă şi demnă.

În aceeaşi după-masă la orele 4 a trebuit să ne pregătim urgent, căci ruşii ne-au comunicat că ne vor duce în altă parte. Ne-au încărcat în 2 autobuze militare (fără geamuri închise). Aici au pus între noi pe Lukás György, Szanto Zoltan şi Vas Zoltan împreună cu soţiile lor. Ei au părăsit clădirea ambasadei cu 3 zile înaintea noastră având încredere în promisiunile lui Kádár că se pot întoarce liberi la locuinţele lor. Soarta lor a fost identică cu a noastră, numai că noi nu am ştiut aceasta. Acum eram din nou împreună şi sub escorta carelor blindate şi a soldaţilor înarmaţi, ne-au transportat pe drumuri ocolite la aeroportul Feri-Negyi unde ne-au încărcat în 2 avioane sovietice. Unul din avioane după câte ştiu a fost al delegaţiei guvernamentale române care se afla la Budapesta (avion de construcţie sovietică).

În acest avion, împreună cu mine şi soţia mea, au mai ocupat loc Lukács György cu soţia, Szanto Zoltan cu soţia, Vasarhelyi Miklos cu soţia şi 3 copii, precum şi Ujelyi Szilard. Piloţii au fost ruşi. Paza noastră a fost făcută în afară de ostaşi sovietici înarmaţi cu pistoale automate, de persoane din NKVD. Până la plecare a stat în avion translatorul de limbă maghiară al Ambasadei sovietice din Budapesta, care a făcut serviciul pe lângă Suslov şi Mikoian pe timpul şederii lor în Budapesta. După o călătorie de 2 ore şi un sfert, zburând la o înălţime de 3 000 m, la ora 7 seara am sosit pe un aeroport necunoscut acoperit cu zăpadă.

La început am crezut că am putea fi undeva în jurul Lvovului. Însoţitorii noştri nici după aterizare n-au vrut să ne spună unde am sosit. Numai atunci când la aeroport a apărut tov. Moghioroş, membru al Biroului Politic al Partidului Român, am aflat că am sosit la Bucureşti. Eu am părăsit aerodromul cu o maşină de turism fiind însoţit de Moghioroş şi am ajuns la o casă de odihnă de pe malul lacului Snagov, care mi-a fost desemnată ca locuinţă. ■

pleca în altă parte. Ne-au urcat în două autobuze ale căror geamuri le-au acoperit cu foaie de cort, pentru a nu fi văzuți de cetățeni. Ne-au transportat pe aerodromul din Ferihegy, unde ne-au urcat în mai multe avioane de pasageri înzestrate în mod special. Până la urmă, la orele 4.30, avioanele au decolat spre o destinație necunoscută, cu noi: Jánosi, Donáth și soția lui Rájk. După 2 ore am aterizat. Ne-au urcat într-o mașină separată și ne-au dus timp de circa o oră pe un drum înghețat. După multe căutări am coborât în fața unei case mici".

Poziția extrem de fermă, exprimată de Nagy în timpul convorbirii cu Valter Roman din noaptea de 22 spre 23 noiembrie a fost adusă rapid la cunoștința Moscovei; în chiar ziua de 23 noiembrie, Malenkov (aflat și el în misiune la Budapesta, împreună cu Suslov și Aristov, secretar al C.C. al P.C.U.S.) telegrafia la Kremlin: *„A ieșit la iveală că Imre Nagy este categoric împotrivă să părăsească țara, nu vrea să dea nici un fel de declarație utilă guvernului maghiar actual, invocând faptul că el nu este liber"*.

Potrivit acordului semnat la 22 noiembrie între guvernele ungar și român, ultimul se angaja să acorde *„azil în Republica Populară Română lui Imre Nagy și persoanelor din grupul său, asigurându-le șederea în condițiuni conforme cu regulile ospitalității și va lua toate măsurile necesare pentru a-i feri de molestări din partea adversarilor politici, de eventuale acte de răzbunare din partea rudelor sau prietenilor victimelor terorii fasciste contrarevoluționare din vremea guvernării lui Imre Nagy și de orice act care ar primejdui securitatea lor personală"*.

În conformitate cu regulile internaționale care statuau drepturile și obligațiile azilanților politici, guvernul român *„nu va permite lui Imre Nagy și grupului său să desfășoare pe teritoriul Republicii Populare Române activități care să aducă prejudicii ordinii de stat democrat-populare din Ungaria, guvernului revoluționar muncitoresc-țărănesc ungar sau proprietății obștești sau particulare a poporului ungar"*.

Cele două articole creau cadrul deținerii în România a lui Imre Nagy și a tovarășilor săi, până când situația din Ungaria s-ar fi „normalizat" și, deci, securitatea lor personală ar fi putut fi asigurată, dar mai ales până când organele de partid române încheiau ceea ce s-a numit „exploatarea informativă" a liderilor ungari.

Unul dintre lucrurile pe care astăzi nu le cunoaștem este mandatul guvernului român și cine l-a fixat. Răspunsul poate explica în mare parte măsurile extreme, speciale, pe care le-au luat autoritățile comuniste române față de grupul Nagy: instituirea unui sistem de pază dublă la vilele C.C. de la Snagov, unde erau cazați maghiarii; înregistrarea totală a convorbirilor principalilor lideri; fotografierea corespondenței și a manuscriselor; organizarea unor „discuții" pe marginea evenimentelor derulate în Ungaria între 23 octombrie și 4 noiembrie; interdicția de a părăsi zona unde erau cazați; membrilor „grupului mic" (care cuprindea pe conducătorii revoluției) le era interzis a stabili contacte între ei.

Felul în care Moscova a rezolvat „afacerea Nagy", iar Bucureștii s-au implicat în ea a deteriorat relațiile cu Belgradul. Ambasadorul iugoslav în capitala României, Vuianović, aprecia, în cursul unei convorbiri cu Gheorghiu-Dej (la care au mai asistat Gheorghe Apostol, Petru Borilă și Emil Bodnăraș), că *„situația se deteriorează, parcă v-ați întoarce la 1948"*. Pentru a opri procesul degradării, o delegație română, compusă din Bodnăraș și Borilă, s-a deplasat la granița cu Iugoslavia, unde s-a întâlnit cu una iugoslavă condusă de Edvard Kardelj. Potrivit celor transmise telefonic de Dej președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., Bulganin, scopul întâlnirii era de a ne *„înțelege cu iugoslavii ca aceștia să nu facă tărăboi în jurul chestiunii și să nu ascută situația"*.

E cazul să spunem că în acele zile conducerea română era îngrijorată de puternicul curent revizionist ce se manifesta în Ungaria în problema Transilvaniei. După prima misiune oficială la Budapesta de la sfârșitul lui octombrie Valter Roman informa la 2 noiembrie Biroul Politic despre *„presiunea de jos în ce privește Ardealul"*, ca și asupra faptului că liderii revoluției ungare *„au încurajat pe aceste elemente"* și au cerut să *„dăm autonomie Ardealului"*.

Primul secretar al C.C. al P.M.R. a intrat din nou în legătură cu Bulganin, în aceeași zi, comunicându-i că este preferabil ca elementele principale ale discuțiilor cu iugoslavii să fie aduse la cunoștința Moscovei nu prin telefon. În această situație *„el și Bodnăraș* – informa Bulganin Prezidiul C.C. al P.C.U.S. – *vor veni la Moscova ca să informeze personal despre rezultatele convorbirilor"*.

Vizita celor doi lideri români la Moscova (doar la câteva zile după cea a delegației conduse de Chivu Stoica) nu s-a bucurat de publicitatea îndeobște făcută în asemenea cazuri. Istoricul român o poate reconstitui după stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R., desfășurate în ziua de 1 decembrie 1956, în cadrul căreia Dej și Bodnăraș au prezentat toate punctele de vedere – român, iugoslav, ungar (Nagy și Kádár) și sovietic – exprimate în problema Nagy. Din cuvântul final al lui Gheorghiu-Dej reținem (ca având relevanță și pentru problema noastră): „Astăzi multe lucruri ne sunt mai clare decât înainte și probabil că ne vor fi și mai clare în măsura în care vom cunoaște din discuțiile cu grupul acesta al lui Nagy și cu Imre Nagy în persoană în ce măsură s-au împletit acțiunile iugoslavilor în Ungaria cu activitatea acestui grup, fără să umflăm lucrurile, pentru documentarea noastră în primul rând, pentru a ne da seama mai bine unde poate să ducă asemenea acțiuni [sic!] și pentru a lua măsuri, continuând cu perseverență la înlăturarea pericolului de agravare a relațiilor cu Iugoslavia, de ascuțirea relațiilor, de a continua pentru relații prietenești, sincere, loiale, pentru că nu se poate ca ei să nu-și fi dat seama că au de-a face cu oameni care își dau seama și știu să descifreze ce s-a petrecut în Ungaria".

Pentru *a ști*, Biroul Politic a desemnat ca Valter Roman, Nicolae Goldberger și Iosif Ardeleanu să poarte discuții cu liderii revoluției ungare; în același scop, manuscrisul lui Imre Nagy – *Analiza evenimentelor din Ungaria* –, precum și alte scrieri ale lui Lukács, Donáth, Losonczy au fost fotografiate, traduse și puse la dispoziția „conducerii superioare de partid și de stat". ■

(Va urma)

„Când barca a început să se scufunde, ei în primul rând s-au gândit la pielea lor“

DUMITRU TĂNĂSESCU

Am mai avut ocazia să relatăm, în episoadele anterioare despre evidenta tendință a lui Imre Nagy de a-şí justifica acţiunile întreprinse în octombrie-noiembrie 1956. Prin tot ceea ce afirmă, el caută să demonstreze că nu s-a abătut nici o clipă de la adevărata învățătură marxist-leninistă, denaturată total de stalinism, şovinism de mare putere, şi de epigonii de la Budapesta, Rákosi, Gerö, Revái etc. Tendința este şi mai pronunțată atunci când trece la aprecieri globale asupra revoluţiei ungare, a greşelilor săvârşite – atâtea câte poate el identifica şi recunoaşte.

O problemă care l-a obsedat a fost cea a ilegalității guvernului alcătuit de János Kádár, căruia nu îi recunoştea existența decât din data de 7 noiembrie 1956. Până atunci, ținea Nagy să sublinieze, „guvernul național a fost la putere de drept, acesta a fost recunoscut internațional, cu acesta s-au ținut legăturile diplomatice. Până la 7 noiembrie 1956 nici guvernul Uniunii Sovietice nu a rupt relațiile cu el. Guvernul național a fost împiedicat în funcționarea lui constituțională de către operațiunile

→

La Timișoara, cu 33 de ani înainte...

C. CRISTESCU

S-au publicat în anii din urmă în presă relatări ale unor participanți la mișcările studențești ce au avut loc în octombrie 1956 la Timișoara, ca răspuns la evenimentele din Ungaria. Unul dintre fruntașii mișcării, Aurel Baghiu, a scos și un volum în care descrie anii de pușcărie pe care i-a făcut ca urmare a atitudinii adoptate atunci. Faptele sunt deci cunoscute. Vrem să adăugăm mărturiilor celor de pe baricade un document care probează că regimul comunist dăduse ordine extrem de severe pentru suprimarea oricărei acțiuni care putea cât de puțin să-i zdruncine dominația absolută.

Este vorba de un *Proces-verbal,* încheiat la 1 noiembrie 1956, de o comisie compusă din comandantul garnizoanei Timişoara, locţiitorul său politic, un ofiţer de securitate şi şeful Comenduirii de garnizoană. Iată cum prezenta raportul faptele: „În zorii zilei de 31.X.1956 a fost încercuit căminul arătat mai sus [al studenţilor medicinişti] cu un număr de 70 ostaşi şi ofiţeri, ca rezultat al manifestărilor antipopulare ale studenţilor din acel cămin.

În timpul zilei, agitaţia în rândurile studenţilor a crescut, adunându-se în faţa ieşirii fiind opriţi de către soldaţi unele elemente au adus injurii la adresa armatei, în acelaşi timp huiduiau armata în cor“.

Mai târziu, „în seara aceleiaşi zi[le], din informaţiile culese de către ofiţerii care se aflau în mijlocul studenţilor... cât şi din informaţiile administratorului de cămin care domiciliază în acel cămin, a rezultat că studenţi baricadează holul principal al căminului, cât şi alte uşi din interior. Totodată, cărau cărămizi şi le postau la etaje în locurile de unde ar putea acţiona cu ele împotriva armatei noastre.

Faţă de această situaţie s-a dublat efectivul şi asigurat paza efectivului“.

În continuare, autorii documentului prezentau desfăşurarea evenimentelor care au declanşat

militare ale trupelor sovietice. «Guvernul» Kádár, până la data de 7 noiembrie 1956, nici de fapt, şi mai puţin de drept nu a condus în Ungaria". De aceea, considera Imre Nagy, în timpul tratativelor sovieto-iugoslave, purtate după refugierea sa la Ambasada iugoslavă, Moscova i-a solicitat o declaraţie de demisie, datată 4 noiembrie 1956. Se putea justifica astfel faptul că guvernul Kádár ceruse intervenţia trupelor sovietice în Ungaria.

Un spaţiu important acorda Imre Nagy şi duplicităţii sovieticilor în derularea tratativelor pentru ieşirea Ungariei din Tratatul de la Varşovia. Mai ales că după înfrângerea revoluţiei, acest punct din programul său i-a fost reproşat în mod deosebit, ca o dovadă a trădării lui faţă de „lagărul" socialist. Iată ce spunea Imre Nagy: „Este cunoscut că în legătură cu declararea neutralităţii, am afirmat în mod public că dorim să asigurăm neutralitatea Ungariei prin garanţia comună a celor patru mari puteri, Uniunea Sovietică, Statele Unite, Anglia şi Franţa... Concomitent cu denunţarea tratatului de la Varşovia, am comunicat guvernului sovietic că dorim să ducem tratative cu guvernul sovietic şi guvernele interesate în privinţa încetării valabilităţii tratatului de la Varşovia şi a modalităţilor de a pune [acest lucru] în aplicare. Pentru tratative am propus Varşovia. În această privinţă ne-am adresat guvernului polonez, de unde în scurt timp a şi venit răspuns, conform căruia guvernul polonez a fost de acord ca tratativele să aibă loc la Varşovia, dacă şi guvernul sovietic este de acord. Toate acestea le-am comunicat guvernului sovietic prin ambasadorul sovietic de la Budapesta, Andropov". Andropov şi Moscova au manevrat cu multă abilitate, până în clipa în care au trimis tancurile.

O altă acuză care i s-a adus lui Imre Nagy a fost aceea de a fi sprijinit, prin atitudinea sa, manifestările teroriste ale contrarevoluţiei. „Este necesar să se vorbească într-un mod mincinos şi denaturat despre contrarevoluţie, căci numai astfel era posibil să se reîntoarcă la metodele teroriste ale lui Rákosi-Gerö, la metode teroriste, la lichidarea democraţiei şi cuceririlor revoluţiei şi – în fond – de a continua de acolo unde a întrerupt în octombrie Gerö şi conducerea de partid... Nu se poate justifica totul prin contrarevoluţie şi nu se poate găsi pentru tot un pretext. Pe lângă aceasta, s-a pus un accent hotărâtor pe amestecul imperialist. Accentuarea amestecului imperialismului extern şi prezentarea exagerată a acestuia ca

→

riposta armatei. Potrivit unor martori, lectori la şcoala de partid din Timişoara, într-un geam de la mansardă ar fi apărut un individ, s-a stins lumina şi apoi a tras un foc de pistol. Aceiaşi martori au mai auzit şi zgomotul făcut de două explozii puternice.

„În urma primului foc tras din cămin, soldaţii au deschis foc, unii trăgând în sus, iar alţii asupra clădirii căminului. Comisia a verificat acest lucru, constatând că au fost trase circa 30-35 cartuşe, dintre care unele au pătruns în interiorul căminului prin geamurile camerelor nr. 56, 62, 84, 85, fără a răni sau ucide vreun student".

După ce ofiţerii au reuşit să oprească focul, la uşa principală a fost descoperită şi prima victimă, un fruntaş din U.M. 03849, rănit de colegii săi. Transportat la spital, ostaşul a fost salvat.

Autorii raportului continuau: „Presupunerile că s-ar fi aruncat de către studenţi două grenade asupra ostaşilor, aceasta nu se confirmă, în schimb cele două explozii în realitate au existat. Nu s-au găsit corpuri delicte care ne-ar da indicii precise asupra provenienţelor. Se presupune că unii studenţi ar fi pregătit din clorat de potasiu introduse în cutii de conserve sau sticle aceste mijloace explozive, care fiind aruncate în rândurile ostaşilor au produs explozie. Existenţa exploziilor au fost confirmate de toţi ofiţerii şi soldaţii prezenţi la acţiune.

Comisia verificând informaţiile că studenţii au întreprins baricadarea unor uşi, a constatat că acest lucru se confirmă găsindu-se în faţa diferitelor uşi de la intrare, dulapuri şi lăzi". S-au mai găsit şi cărămizi, strânse pentru a riposta contra armatei.

Urmează un pasaj care ar putea fi nostim dacă nu s-ar situa într-un asemenea context tragic. „În camera 134 s-a găsit numitul Bogdan Grigore debil mintal care afirma că el a fost de partea studenţilor deoarece ei îi dau de mâncare şi că a acţionat împreună cu ei. Fiind întrebat anume cum a acţionat a relatat următoarele: «Am luat un dop de burete, l-am pus pe geam, lovind în el cu polonicul; am provocat o detunătură. În urma acestuia, armata a început să tragă». Menţionăm că în geam au fost găsite rămăşiţele dopului". Iată deci care era sursa focului de pistol. Desigur, autorii nu puteau încheia astfel actul lor de constatare. Aşa că, după ce atrăgeau atenţia asupra faptului că nu se putea pune bază pe spusele unui debil mintal – chiar dacă constataseră că spusele lui se confirmau – trăgeau concluziile: „Elemente duşmănoase din rândul studenţilor au deschis primii foc, în urma căruia a reacţionat armata. Au provocat cele două explozii, un preparat de clorură [?] de potasiu, pentru a intimida militarii. Au baricadat şi au adunat la diferite intrări ale căminului grămezi de cărămizi, cu care să acţioneze asupra militarilor în care [caz?] de vor pătrunde în cămin. Comisia consideră că nu ar fi fost nevoie de a se trage un număr aşa de mare de cartuşe, dar acest lucru a fost provocat de focul tras din cămin şi de cele două explozii, cât şi insultele şi calomniile aduse militarilor de către elementele duşmănoase din rândul studenţilor". Dincolo de mărturiile deja publicate şi pe care le-au menţionat la începutul prezentării noastre, să mai adăugăm un fapt. În baza ordinelor superioare, în ziua de 30 octombrie au fost arestaţi şase studenţi şi un asistent, consideraţi capii mişcării şi condamnaţi, în total, la 34 ani de puşcărie. Represiunea a continuat şi în zilele următoare, când au mai fost arestaţi încă 20 studenţi şi un profesor universitar. Doar doi au fost eliberaţi fără condamnare. Ceilalţi au adunat un număr de 46 ani şi 3 luni de puşcărie, câţiva având apoi şi domiciliu obligatoriu. ■

un pericol deosebit era necesară – pe de o parte – pentru a justifica chemarea şi intervenţia forţelor armate sovietice, iar pe de altă parte, pentru a dovedi că nu am fi putut apăra cu forţele proprii – împotriva atacului comun al contrarevoluţiei şi puterilor imperialiste – democraţia populară în ţara noastră, fără «sprijinul» forţelor armate sovietice". Şi adăuga Imre Nagy: „Minciunile despre acţiunile groaznice ale fascismului, ale teroarei albe ca şi despre numărul mare al victimelor etc. au drept scop derutarea opiniei progresiste internaţionale, a democraţiilor şi socialiştilor şi maselor comuniste, prezentându-le situaţia în aşa fel parcă armatele sovietice ar fi împiedicat crimele fasciste şi ar fi salvat omenirea progresistă de grozăviile fascismului".

Totuşi, fostul prim-ministru din zilele revoluţiei ungare era obligat să recunoască faptul „că în cursul luptelor au avut loc şi acte teroriste, care au produs victime. Înainte de toate, aceste victime se recrutează din rândurile organelor securităţii statului, care în cursul celor 12 ani au devenit urâte de popor, ca unelte criminale de executare a acţiunilor antipopulare ale clicii Rákosi, călăii şi schingiuitorii poporului maghiar. Împotriva acestora au avut loc acte teroriste. Münnich a fost ministrul de interne şi nici el n-a putut împiedica acest lucru. Cu atât mai mult cu cât în timpul luptelor A.V.O.-iştii [securiştii] au fost acei care au tras în popor, au provocat şi au comis vărsări de sânge, lucru cunoscut de toată lumea". Şi el mergea chiar mai departe: „Oare au avut loc şi acte teroriste contrarevoluţionare? Da. Şi duşmanul de clasă s-a pregătit să se răzbune şi în mai multe locuri au căzut victime şi comuniştii. Acei martiri ai revoluţiei, pentru moartea cărora naţiunea poartă doliu, vor fi răzbunaţi pe cale legală".

Dintre cauzele interne ale înfrângerii revoluţiei, Imre Nagy insista mai ales asupra a două. Prima o constituiau tendinţele particulariste şi provincialiste. „Tăria cea mai mare a revoluţiei, izvorul elanului ei, care s-a manifestat atât de minunat la început, a fost unitatea naţiunii întregi. Tendinţele particulariste care s-au localizat la «unităţi» mai mici au slăbit considerabil elanul revoluţiei, au izolat unele regiuni între ele şi s-au izolat şi de Capitală. Acest lucru a însemnat o lovitură serioasă pentru forţele revoluţionare şi a înlesnit activitatea elementelor reacţionare contrarevoluţionare, a slăbit efectul măsurilor luate de guvernul central şi ca o consecinţă gravă, a cauzat dezordine şi nesiguranţă, la care a mai contribuit în mod hotărâtor şi pasivitatea şi atitudinea de aşteptare a maselor ţărăneşti". Imre Nagy dădea şi exemple concrete: «Comitetul revoluţionar naţional din Gyor» a început tratative cu noi pentru crearea unui comitet revoluţionar naţional de dincolo de Dunăre, pe care ulterior l-au şi înfiinţat la Gyor şi care a început să funcţioneze ca un «guvern» de dincolo de Dunăre. Asemenea tendinţe s-au manifestat şi la Szolnok şi Miskolc".

„Ca o manifestare nedespărţită a particularismului, deosebit de dăunător în revoluţie, a fost şi *provincialismul:* interesele întregii naţiuni au fost trecute în urma intereselor mărunte locale, întunecând scopurile şi perspectivele revoluţiei, prin revendicări ireale şi exagerate". Concluzia lui Imre Nagy era că „aceste două chestiuni, particularismul şi provincialismul, au făcut ca la luptele de eliberare şi la răscoala populaţiei orăşeneşti să participe numai muncitorimea şi tineretul, deoarece masele mari ţărăneşti n-au jucat nici un rol, nici pe tărâm politic şi nici în luptele armate... ţărănimea, care se mişcă mai încet şi mai greoi decât muncitorimea organizată, n-a mai avut posibilitatea să treacă la acţiuni revoluţionare şi nici n-a putut să se alăture în mod activ la lupta muncitorimii". Imre Nagy era obligat să recunoască faptul că nerezolvarea clasicei probleme leniniste a „alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare" se datora şi terorii instaurate de regimul comunist la sate.

În fond, considera Imre Nagy, inactivitatea ţărănimii era cea mai puternică dovadă a faptului că în Ungaria nu avusese loc o contrarevoluţie. „Ce fel de contrarevoluţie poate fi în anul 1956, într-o Ungarie industrializată, în cel de al 12-lea an al construcţiei socialismului, a cărei forţă principală este muncitorimea industrială, clasa cea mai avansată, conştientă şi organizată a societăţii, care a participat la această «contrarevoluţie», când se ştie că la contrarevoluţie participă păturile cele mai înapoiate, micii proprietari, micii capitalişti şi mulţi dintre [reprezentanţii] ţărănimii legată de regimul trecut". Imre Nagy uita că tocmai o asemenea mentalitate şi justificase represiunea declanşată de comunişti la sate.

Dar ceea ce l-a afectat cel mai tare pe liderul revoluţiei maghiare au fost trădările interne. Revine în mai multe rânduri asupra lor, cu un evident dispreţ faţă de făptaşi. „Aceşti viteji şi înţelepţi întârziaţi s-au comportat ca nişte şobolani nemernici, când barca a început să se scufunde, ei în primul rând s-au gândit la pielea lor. Ei ţipă astăzi ca nişte derbedei despre «patrie», varsă lacrimi de crocodil asupra jertfelor provocate de acţiunile teroriste, dar nu spun nimic despre ei înşişi: unde au fost ei şi ce au făcut ei?!"

Şi tot Imre Nagy răspundea: „Mátyás Rákosi, după destituirea sa de la postul de prim-secretar, s-a hotărât repede să părăsească ţara şi a plecat în Uniunea Sovietică. În toiul evenimentelor din octombrie au fugit Gerõ, Hegedüs, Kovacs Istvan şi mulţi alţi conducători ai partidului şi ai guvernului. În mod laş, cruţându-şi propria lor viaţă, împachetându-şi bunurile şi lucrurile casnice, escortaţi de militari sovietici, fără a întreba partidul, în taină, dar cât mai urgent, au părăsit ţara".

La fel s-au comportat apoi – după cum am văzut deja – Kádár şi Münnich. Consecinţele actului lor erau astfel rezumate de Imre Nagy: „Fuga şi trădarea lui Kádár şi Münnich a constituit o lovitură pentru revoluţie, a dat frâu liber aspiraţiilor reacţionare, a sprijinit elementele de dreapta, însă n-a putut submina prestigiul şi influenţa comuniştilor în rândurile maselor". ■

(Va urma)

CUM AM VRUT SĂ AJUNG MINISTRU

RADU GABREA

În ședința din 24 octombrie 1956, Biroul Politic al Partidului Muncitoresc Român adopta un lung șir de măsuri care – credeau inițiatorii lor – aveau să izoleze complet România de evenimentele ce se desfășurau în Ungaria. „Cordonul sanitar" a avut însă fisuri. Știrile și comentariile prezentate de posturile de radio Vocea Americii, Europa Liberă, BBC, **ca și alte surse de informare „subterane" au permis românilor să afle ce se petrecea în Ungaria.**

Cu urechea la aparatele de radio și cu gândul la fapte mari, studenții din Timișoara, Cluj, București, Iași și Brașov au încercat să organizeze acțiuni de protest, pentru care – deși cele mai multe au rămas în stadiul de proiect – au primit sute de ani de pușcărie. Între cei arestați s-au numărat Alexandru Ivasiuc, celebrul scriitor de mai târziu, Paul Goma sau Radu Gabrea.

Cunoscutul regizor, autorul filmului Prea mic pentru un război atât de mare, **pe atunci student la Construcții, a făcut parte dintr-un grup – alături de Mircea Tatos, fratele altui regizor, regretatul Alexandru Tatos – ce își propunea să organizeze o manifestație în Piața Universității, la 5 noiembrie 1956. Arestat la 12 noiembrie 1956, era achitat la 19 aprilie 1957 de orice penalitate, fiind eliberat din penitenciar la 28 mai 1957.**

„Participarea" sa la mitingul care nu a mai avut loc i-a lăsat amintirile ce urmează.

→

LUPTA CU IREALITATEA

Arestarea lui Alexandru Ivasiuc, student în anul IV al Facultăţii de medicină generală Bucureşti, s-a petrecut în 4 noiembrie 1956 într-o casă aflată pe str. Busolei (!) În tradiţia epocii care suprainterpreta orice amănunt, adesea se preta la comentarii dintre cele mai răutăcioase. Din nou – de data aceasta cu consecinţe grave – se dovedea că tânărul Ivasiuc nu se „orientase" deloc în realitatea din jur. Împreună cu alţi 10 colegi şi prieteni intenţiona să organizeze la sfârşitul lui noiembrie un miting de protest, în scopul de a face presiuni asupra autorităţilor ca să elibereze pe studenţii de la ziaristică, filologie, medicină, construcţii, arestaţi pentru ceea ce se numea atunci, succint, „solidarizarea cu evenimentele din Ungaria". Inspirându-se după memoriul studenţilor timişoreni, formulaseră şi o serie de revendicări cu caracter social-politic pe care aveau de gând să le prezinte cu acest prilej. (Mai târziu, s-a spus că în ancheta făcută de organele de securitate, unii dintre tinerii arestaţi au „recunoscut" că, de fapt, se urmărea transformarea mitingului într-o mişcare de proporţii care să ducă la răsturnarea regimului.) Mult înainte de a da titlul unui volum de eseuri pe care l-a semnat ca scriitor *(Radicalitate şi valoare,* 1972), *radicalitatea* a constituit pentru Alexandru Ivasiuc un mod de acţiune asupra aparenţelor înşelătoare, calea de aflare a adevărului. Dacă omul pe care l-am cunoscut un deceniu mai târziu, curând după ieşirea sa din detenţie, ar putea fi prins într-o formulă, cred că l-aş putea numi pe Alexandru Ivasiuc „un luptător cu irealitatea".

Pentru el, a accepta în 1956, după denunţarea cultului personalităţii şi după declanşarea evenimentelor din Ungaria, că regimul totalitar reprezintă – *libertatea,* dominaţia sovietică în ţările estului – *prietenie,* revolta din Ungaria – *contrarevoluţie,* iar înecarea ei în sânge de către trupele U.R.S.S. – *ajutor internaţionalist frăţesc,* ar fi însemnat a accepta irealitatea. Aşa cum mi-a povestit el însuşi, în ziua aceea de noiembrie, a fost căutat de doi reprezentanţi ai forţelor de ordine care au răscolit casa şi l-au arestat: unul, se mulţumea să rămână „el însuşi", rău, grosolan, celălalt juca rolul celui „bun", compătimitor, părând jenat de situaţia în care era obligat să se afle. După acelaşi tipic, avea să se desfăşoare şi ancheta: securiştii *răi* erau înlocuiţi cu câte unul *bun,* purtând mereu masca „raţionalităţii".

O atmosferă ciudată de speranță și amestec domnea pretutindeni ...Ca și cum oamenilor li se luase frica cu mâna. Radiourile se auzeau din ce în ce mai tare de prin case și parcă o convenție se stabilise între „turnători“ și „turnați“. Toată lumea urmărea cu sufletul la gură ce se întâmplă la Budapesta. O solidaritate necunoscută până atunci se răspândise peste tot împreună cu un amestec de entuziasm și speranță. Când deodată *Discursul lui Imre Nagy,* strigătele lui de ajutor, care prevesteau o tragedie, au străpuns aerul.

Nereușind să intru la „Teatru“, unde avusesem deja două încercări susținute cu celebra poezie *Sărman cizmar* a lui Topârceanu, invocată și masacrată de mulți aspiranți pe drumul Thaliei, intrasem la „Construcții“, de lene, fiindcă fusese singurul loc unde, din lipsă de aspiranți, se putea intra cu o „maturitate de zece“, cum avusesem eu, fără examen de admitere, putând astfel să profit de o vacanță fabuloasă la mare. În acea zi din noiembrie mă duceam la cursurile care aveau loc în fostul Liceu „Mihai Viteazul“. La colț, pe Elefterie, m-am întâlnit cu fostul meu coleg de liceu, Andi Dincă, băiat frumos și plin de succes la fete. M-a întrebat dacă știam de manifestația studențească de la ora trei, din P-ța Universității. „Pentru Ungaria“, mi-a mai șoptit el uitându-se împrejur cu teamă. Tragedia ce se întâmplase îl făcuse mai prudent. Nu știam, dar i-am promis fără ezitare că voi veni.

Am coborât din tramvaiul 14 la Universitate, neobservând nimic ce putea să semene cu ceva neobișnuit... P-ța Universității era plină de lume, așa cum era întotdeauna, oamenii agitați alergau după tramvaie sau troleibuze în du-te-vino-ul deja familiar mie. Numai pe Edgar Quinet și pe Academiei se vedeau camioane militare cu prelată verde. „Cam multe“, mi-am zis, fără să le acord prea mare importanță. M-am plimbat o vreme în sus și-n jos pe B-dul Republicii și nevăzând pe nimeni cunoscut mi-am mutat centrul plimbării pe Magheru, prin fața Casei Suțu. Nici acolo nu era ceva care să semene a manifestație. Doar un alt fost coleg al meu de liceu, Sandu M., care reușise ce nu reușisem eu, să intre la „Teatru“, m-a salutat și s-a apropiat de mine. Știam că este „prietenul oficial“ al Ginei F., o fată fascinantă, cultă, care citise *Gog* de Papini și era sufletul unui mic cenaclu pe care îl ținusem cu numai o singură ședință în casa unui coleg de-al nostru. Cu toții îl invidiam, eu mai mult pentru că drumul Thaliei i se așternea în față. M-am apropiat de el și ne-am plimbat câteva minute împreună. Deodată el mă întreabă în șoaptă: „Și tu ai venit pentru manifestație?“ Răspunsul meu afirmativ nu l-a mirat, am mai stat câteva minute împreună, dar, fiindcă nu se întâmpla nimic, ne-am despărțit.

Ajuns la facultate, le-am povestit colegilor mei și toți m-au rugat să îi anunț imediat când mai aflu de așa ceva.

După o săptămână, tocmai mâncam de prânz între două cursuri acasă, în Obedenaru, în casa părintească construită de tata din economiile lui de profesor. Tata a fost *primul* din generația lui de țărani care a ajuns atât de departe să-și facă casă în București, casă care a și fost prompt naționalizată în '48, fiindcă tata, apolitic și „prusac“ prin educație, detestând clasele politice, nu a

→

„De ce nu vrei să recunoști tu, Sandule(!), măi băiatule, că n-ați acționat de capul vostru, ci la ordinul legionarilor din închisoare? Nu așa că ei v-au pus la cale, prin Marcel Petrișor, hai, recunoaște! Vrei să încapi iar pe mâna căpitanului ăla rău?“ Căpitanul Enoiu, principalul torționar al grupului de studenți, își îngăduia clipa de revenire între reprizele de bătăi sălbatece. Într-o zi, el s-a adresat celor doi – Alexandru Ivasiuc și „complicele“ său, Marcel Petrișor, student filolog, despre care aflase că dorea să fie scriitor: „Prostii, bă! Habar n-aveți! Ce-o să scrii tu, mă? *Aflați de la mine: noi o să vă omorâm și pe urmă tot noi o să scriem despre voi!*“ La proces s-a încercat obținerea mărturisirii că studenții lotului din care făcea parte și Alexandru Ivasiuc au fost influențați în acțiunea lor de către vechii legionari: ca o consecință a acestei „recunoașteri“, Marcel Petrișor și alți câțiva urmau să fie condamnați la moarte. Există și acum în casa noastră o traducere din Roland Barthes, publicată de Marcel Petrișor, pe a cărei pagină de gardă stă scris „Lui Sașa Ivasiuc, al cărui *NU* mi-a salvat viața“ (în final lui M.P. îi fusese dați *numai* 25 de ani de muncă silnică). Cei cinci ani de închisoare la care a fost condamnat atunci Alexandru Ivasiuc, plus domiciliu obligatoriu în Bărăgan, după ispășirea termenului – cea mai mare pedeapsă din tot lotul din care a făcut parte – s-a datorat poate și faptului că n-a vrut să accepte sugestia apărătorului său, aceea că ar fi fost *nebun*. Se aduceau în sprijinul posibilei, jenantei, „căi de scăpare“ argumente din trecutul acuzatului. Înainte de medicină, fusese student la filosofie, dat afară după un an și jumătate, ca ecou îndepărtat al „demascărilor“ din 1952. Nici acolo nu se arătase supus realității: încercase să-i atragă de partea „filosofiei idealiste“ pe studenții veniți de la Școala muncitorească. (Unul dintre aceștia, coleg de dormitor, îi striga „Bă, Kant, cu tonul unei înjurături, – cum își amintea mai târziu Alexandru Ivasiuc.) Alt motiv care pleda pentru incapacitatea inculpatului de a realiza pe ce lume se află, era „delirul de înaltă origine“, un cap de acuzare la excluderea sa de la filosofie. El afirma, se lăuda printre colegii săi „veniți la facultate de la strung sau de la coarnele plugului“, că se înrudește cu familia maramureșeană de origine nobiliară, Mihalyi de Apșa, din care făcea parte și memorandistul Teodor Mihalyi, vicepreședinte, în 1918, al Adunării de la Alba Iulia, prieten și, pe căi îndepărtate, rudă, se pare, cu Iuliu Maniu. Cât de întreg la minte se arăta în acei ani, un tânăr trăitor în Republica Populară Română, ce nu-și ascundea admirația față de filosofia „putredă, decadentă“ și nici nu-și renega originea? De la darea afară de la filosofie, până la intrarea la medicină fusese muncitor necalificat, cărător de fier beton la construcția noii aripi a Palatului. Dar nici „mediul sănătos“ – iată – nu-l putuse aduce la rațiune, cu picioarele pe pământ, în lumea reală. Alexandru Ivasiuc a respins cu hotărâre această cale de salvare într-un mod care a făcut ca

urmat invitaţia lui Roşianu[1] „Haideţi cu noi, d-le Gabrea“ (adică cu comuniştii), aşa cum o făcuseră cei mai mulţi prieteni de-ai lui de la Universitate. În timpul mesei ne-am pomenit cu vizita unui individ cu înfăţişare modestă, cu şapcă, aducând mai degrabă a poştaş sau distribuitor de pachete, care mi-a înmânat o invitaţie să vin în aceeaşi zi la biroul M.A.I. din Calea Victoriei, pentru „a da nişte informaţii“. Cum erau acasă, şi mama şi tata s-au hotărât să mă însoţească, iar eu, fără să mă gândesc la nimic, mi-am luat pantofii cei noi, cu talpă de „crep“, de care eram foarte mândru.

Afară era o zi de noiembrie cu burniţă şi am mers toţi trei pe jos, fără o vorbă. Ajunşi la „Informaţii“, mi-a fost clar: „părinţii nu aveau voie să mă acompanieze“. Ne-am despărţit fără o vorbă.

Ne-am revăzut după nouă luni, în mai 1957, după o detenţie de şapte luni, în care şase luni singur, în celulele de la M.A.I., de la „Interne“, „Malmaison“, „Uranus“.

În acest timp, după fiecare drum cu ochelarii negri, am aflat că participasem la un complot antistatal împreună cu „legionarii“ Petrişor, Ivasiuc şi Serdaru, că voisem „să devin ministru“, cum îmi spunea cu reproş gardianul care îmi aducea mâncarea, că urma să fiu condamnat între cinci şi zece ani, după art. 327 CP „Agitaţie publică“, etc., etc. La proces m-am descoperit în dosar cu Andi Dincă şi colegul Sandu M., care am înţeles că mă turnase, probabil fără voia lui, cu frumoasa Gina F. şi „un grup de la Drept“. Procurorul militar n-a avut fapte multe de incriminat la mine. Am înţeles că Andi le spusese că el m-a anunţat că este vorba de o manifestaţie legală, iar faţă de un coleg „de grup“, care căutase un pistol ruginit, aruncat în Bellu în 1948, eu chiar păream că nu făcusem nimic. Am reuşit să fiu achitat. Mă apăraseră avocatul Zăhărescu, despre care un gardian îmi spusese că e cel mai bun, şi tata, care ca absolvent de drept, ceruse şi el să mă apere. Argumentul tatii: eu nu putusem participa la o manifestaţie care nu a existat. Şi a citit din ziarul *Scânteia,* la proces, care înfiera minciunile imperialiştilor americani şi ale cozilor lor de topor, care inventaseră evenimente în Bucureşti, printre studenţi, evenimente care, după cum spunea şi garanta ziarul, nu au avut niciodată loc. Iar Zăhărescu, avocatul neînfricat, pe care gardianul meu îl lăuda ca pe cel mai „clonţos“ şi curajos, a fost arestat după două luni şi a făcut cinci ani de închisoare. Se pare că sărise calul, luându-se la un proces de Drăghici în persoană.

Am fost eliberat în 28 mai 1957 de la „Uranus“. Îl cunoscusem între timp şi pe dl. Enoiu. În spatele comandantului, când acesta mi-a înmânat ordinul de eliberare, se afla un uriaş portret *Stalin în bibliotecă.* Eroul portretului murise în 1953. Cu patru ani înainte. Abia astăzi am înţeles sensul acestui lucru. În 1957, băieţii de la M.A.I. erau încă „în tranziţie“

P.S. Tonul celor de mai sus, după aproape patruzeci de ani, să nu vă înşele. Înăuntru a fost cumplit! ■

[1] Mihail Roşianu, învăţător şi membru de partid din ilegalitate, secretarul regionalei de partid Oltenia; a participat la organizarea evadării lui Gh. Gheorghiu-Dej din lagărul de la Tg. Jiu.

A fost preşedintele Comitetului Radiodifuziunii, al ARLUS, al Institutului de relaţii culturale cu străinătatea.

sentinţa iniţială de condamnare să rămână definitivă. A fost dată de Tribunalul Militar Bucureşti, la... 1 aprilie (!) 1957.

După ispăşirea pedepsei, s-a întors în Bucureşti îmbătrânit, urâţit de tortură, fără perspective; fusese scos din viaţa civilă între 23 şi 30 de ani. La un moment dat, a vrut să-şi continue studiile la medicină; a obţinut de la facultate o adeverinţă, potrivit căreia, deşi terminase anul III (1955/1956) cu calificativul *foarte bine,* în anul IV fusese considerat repetent (!), iar în 1957/1958 „nu s-a mai înscris, fiind declarat repetent şi exmatriculat“. Părea că nimeni nu auzise vreodată că fusese arestat. Irealitatea continua. A fost momentul când s-a decis pentru literatură.

După un debut spectaculos cu romanul *Vestibul,* încununat cu premiul de proză al Uniunii Scriitorilor şi după publicarea volumelor *Interval* (premiul revistei *Viaţa Românească*) şi *Cunoaştere de noapte* – ne aflam în 1969 în Statele Unite, ca beneficiari ai unei burse de creaţie la International Writing Program. Alexandru Ivasiuc conferenţiase la Universitatea Berkeley, în California. Am cunoscut atunci un profesor american, Andrews, care ne-a invitat să petrecem seara cu el şi cu nevasta sa, Gerda, în San Francisco. Eram toţi de aceeaşi vârstă, ne simţeam bine, cei doi soţi au hotărât să încheiem seara la *Alexi's,* la ţigani, un local sofisticat şi scump. Americance cu ochelari cu lanţ, oameni de afaceri, actori nonconformişti, admirau un grup de cântăreţi, cu dairale şi fuste largi, care executau „muzică ţigănească autentică“, după cum spunea reclama. Dintr-o dată acolo, pe malul Oceanului Pacific am auzit „Suliko“, melodia dragă tovarăşului Stalin, pe care toţi o cântasem cândva: la Galaţi, eu, în corul Liceului Mihail Kogălniceanu, la Sighet, la „Dragoş-Vodă“, Alexandru Ivasiuc; pe când îl chema Andras Istvan şi era elev la Budapesta, o cântase Andrews, fugit în '56 din Ungaria, după „evenimente“. Soţia lui şi-o amintea dintr-o şcoală din Leipzig, în R.D.G. – ţară din care evadase în 1953. Pentru restul consumatorilor de la *Alexi's* melodia nu reprezenta decât o probă de virtuozitate gitană...

La întoarcere, intrând pentru câteva clipe în casa profesorului, am descoperit pe peretele biroului său un mare tablou sepia, datorită căruia vizita noastră s-a prelungit până în zori în discuţii şi neaşteptate amintiri. Printre domnii bătrâni din fotografie, romancierul român Alexandru Ivasiuc şi profesorul ungar-american Andrews îşi descoperiseră rude, strămoşi, bărbaţi al căror chip se păstrase în albumele de familii ale celor doi luptători de altădată ce fuseseră împreună în temniţă la Vacz sau Szeged. Dintr-o pură întâmplare, la douăzeci de ani de la data arestării sale, chiar în 4 noiembrie 1976, lui Alexandru Ivasiuc îi apărea romanul *Racul,* radiografie a sistemului totalitar dintr-un inventat spaţiu latino-american. Luptătorul cu irealitatea îşi consolida victoria sa, obţinută cu alte arme. ■

Tita CHIPER-IVASIUC

ROLUL FINANȚELOR ÎN MODERNIZAREA ROMÂNIEI

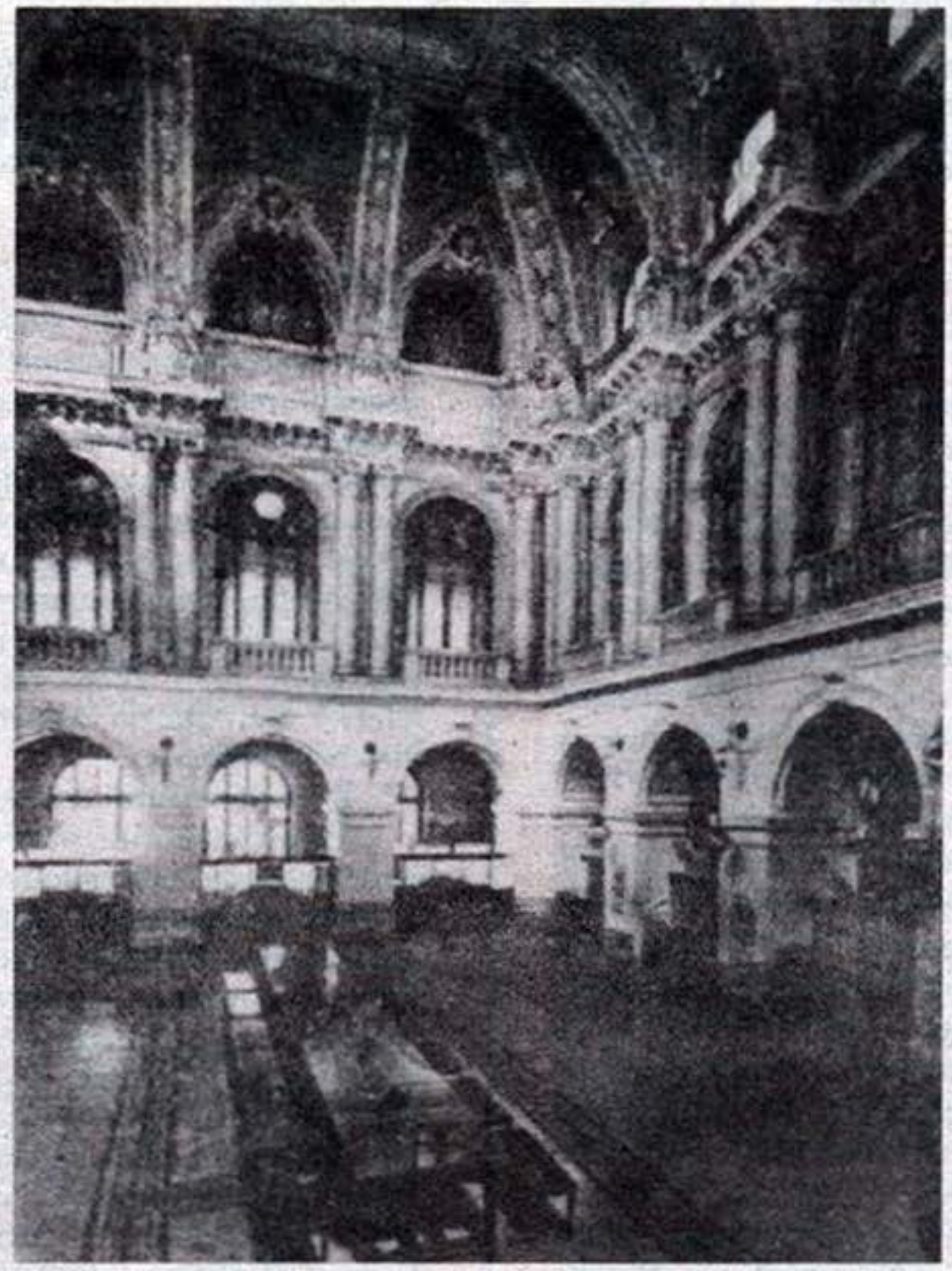

DANIEL DĂIANU,
Președintele Societății Române de Economie (SOREC)

O întrebare m-a frământat din momentul în care am fost invitat să iau parte la conferința de la Budapesta[1]: care este relevanța trecutului – și anume perioada interbelică – pentru economiile (post-comuniste) în curs de transformare din Europa Centrală și de Est, în general, și pentru România, în special.

Există, cel puțin, două explicații pentru faptul că am cedat tentației de a fi condus în încercarea mea de această idee, în loc să apelez la calea tradițională folosită de istoricii economiști. Una ține de caracterul excepțional al procesului de transformare post-comunistă în cadrul istoriei umane, ceea ce face ca cei mai mulți dintre economiștii est-europeni – în mod aproape inevitabil – să devină „oportuniști intelectuali". Prin această expresie înțeleg influența copleșitoare și irezistibilă în plan intelectual a evenimentelor care conduc și aproape programează activitatea noastră de cercetare.

Aproape cu trei decenii în urmă, N. Georgescu Roegen observa că oricare economist care și-a câștigat un loc în istoria gândirii economice „a fost un oportunist din punct de vedere intelectual în sensul că fiecare s-a preocupat exclusiv de problemele economice contemporane ale societății în care s-a nimerit să trăiască... profesiunea de economist ar trebui să se mândrească că dovedește oportunism în sensul menționat". În acest fel, el a dat o replică lui Bridgman, laureatul Premiului Nobel pentru fizică, care a arătat că handicapul major al științei economice este oportunismul intelectual caracteristic slujbașilor ei.

Al doilea motiv este rolul educativ al istoriei. Deoarece, pe de o parte, cursul evenimentelor istorice și interpretarea lor analitică se află la baza dezvoltării unei cunoașteri teoretice consolidate și care sprijină politica economică.

Pe de altă parte, istoria are o influență și asupra desfășurării evenimentelor actuale în sensul a ceea ce teoreticienii dezvoltării numesc dependența de calea parcursă (path-dependency), **când se referă la povara trecutului, iar în cazul Europei Centrale și de Est, la moștenirea înapoierii ei care merge adânc în istorie.**

Pe lângă specificul perioadei avute în vedere, acest studiu încearcă să surprindă ceea ce este comun și discontinuitățile în efortul secular de modernizare a României. Deși timid, ea sugerează câte ceva din ceea ce avem de făcut în viitor prin prisma percepțiilor autorului și, inevitabil, sub influența prejudecăților sale intelectuale.

Cercetarea mea se concentrează asupra rolului finan-

[1] Conferința internațională *Reconstrucția sistemului financiar în Europa Centrală și de Est*, Budapesta, 10-11 noiembrie 1994.

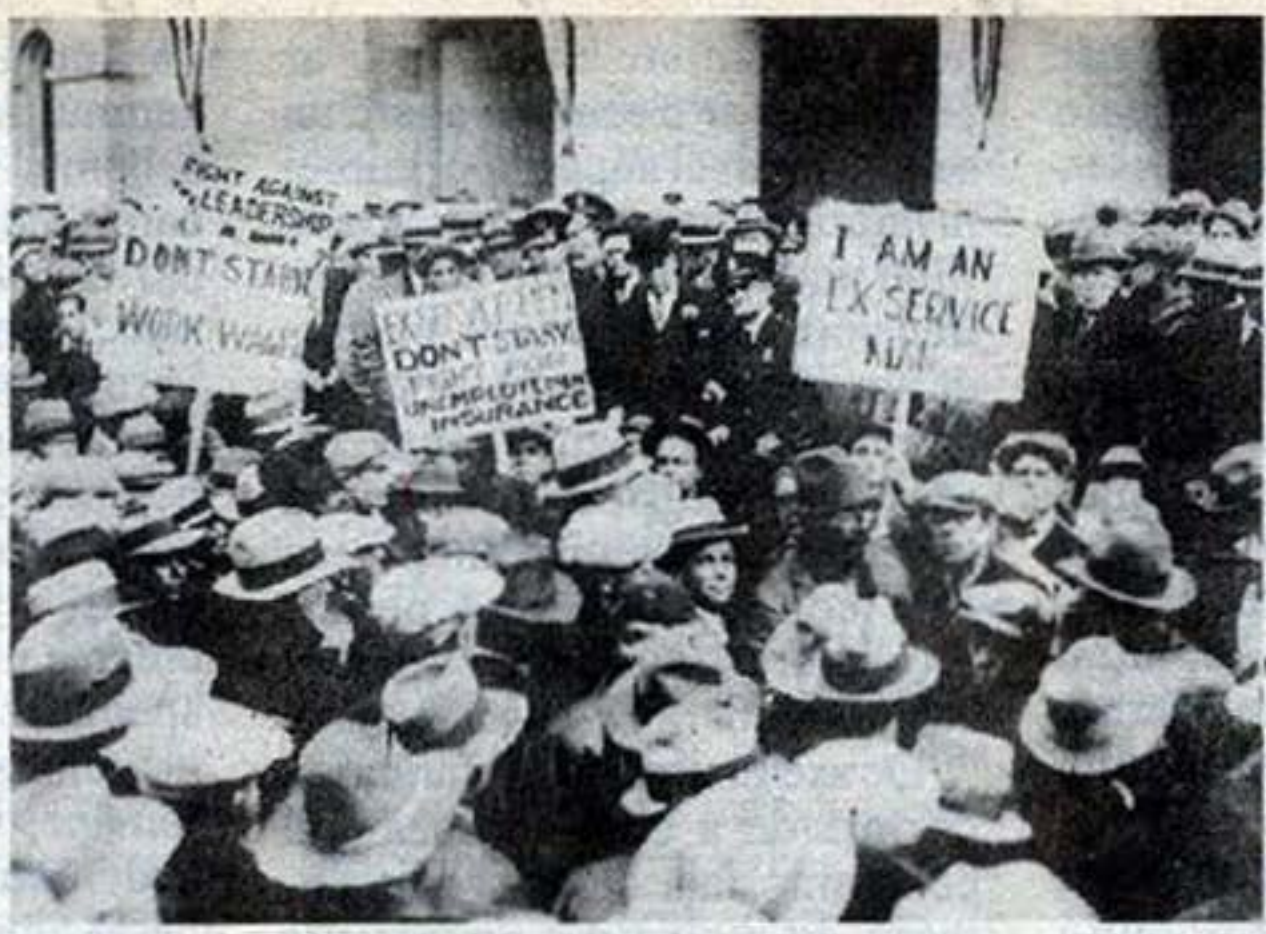

Mișcări de stradă în anii marii crize din 1929, într-un oraș californian

În p. 18: *Sala Casieriei Băncii Naționale a României, în perioada interbelică*

țelor ca motor al modernizării **pentru a ajunge din urmă Vestul. Din această perspectivă, este ușor să sesizăm handicapul extraordinar căruia trebuie să-i facă față în acest domeniu economiile în curs de transformare; din cauza hiatusului comunist prelungit, ele trebuie să pornească, pur și simplu, de la zero. Paradoxal pentru ele, ceea ce ar trebui să se situeze sub umbrela terminologică a modernizării instituționale apare – ținând seama de ceea ce a rămas în memoria societății – ca o mare** inovație instituțională (societală); **o schimbare care este mai profundă decât aceea avută în vedere de Trygvee Haavelmo, când a subliniat importanța schimbării instituționale în societatea modernă.**

Printre chestiunile prezentate se află și următoarele: fragilitatea instituțională congenitală a sistemului bancar și financiar și a economiei, în general – care se datorează înapoierii; natura băncilor ca instituții impuse și modelate de dinamica realității (dincolo de intențiile planificatorilor instituționali); impactul șocurilor (mediului internațional) și reacția slabă din partea celor ce fac politica economică; particularitățile străine și legăturile sale cu capitalul autonom și „lupta de idei" ca sursă fie a progresului accelerator, fie a greșelilor în politică.

Moștenirea înapoierii

Ultima frază a unui cercetător remarcabil al istoriei Europei de Est, la o conferință care a avut loc la Sofia cu mai mulți ani în urmă, suna astfel: „Dacă trebuie să reținem ceva din funcționarea piețelor de capital din această regiune în perioada interbelică este, mai ales, ceea ce trebuie evitat și nu ce ar trebui preluat" (Alice Teichova).

Eu împărtășesc multe din ceea ce a vrut să spună acest mesaj. Și, totuși, simt nevoia să mai pun o întrebare. Se admite astfel că indivizii clarvăzători și inventivi (sau grupuri) pot crea evenimente și instituții în anumite circumstanțe – că pot fi *constructiviști* eficienți, cum ar fi spus Fr. von Hayek. Dar nu se află acolo și întotdeauna, la lucru, forța deosebită și impersonală a structurii, văzută ca fiind chiar produsul istoriei – care acționează în mare măsură asupra evoluției agregatelor socio-economice mari? Această evoluție pare, prin urmare, ca fiind supusă unei logici a mișcării cuprinsă și emanată de cursul anterior al istoriei.

O concluzie importantă este aceea că, în mod inexorabil, în dinamica realității se află o mare parte din ceea ce există în afara a ceea ce susțin așa-zișii vrăjitori instituționali că pot concepe și controla. Și aici dăm peste o provocare obsedantă și descurajantă adresată proiectanților oficiali ai politicii de transformare: cum să construim (sau să reconstruim) instituțiile, văzute și ca reguli (norme) care să fie acceptate social (D. North, 1980); cum să ne angajăm într-o „nouă inginerie societală", când atât de multe depind de structură. Sau, altfel spus, cum să scăpăm de sub dominația istoriei, când există un asemenea unic caz (fereastră a șanselor) de reconstrucție societală – care ar trebui poate să vestească miracole economice. Prin aceasta din urmă se înțelege altceva decât ceea ce noi, est-europenii, ne-am obișnuit să înțelegem prin sintagma care poate duce la erori: recâștigarea „stării de normalitate".

Forța structurii presupune și *povara trecutului*. Pe de o parte, ea afectează modul în care construcțiile instituționale funcționează – ca în cazul nostru – într-o societate relativ mai puțin dezvoltată; și, pe de altă parte, afectează chiar alegerea mijloacelor instituționale în cazul în care, cei care iau decizii (atât la nivel macro cât și micro) ar ști ce s-ar potrivi mai bine mediului. De exemplu, disputa obișnuită privind băncile universale față de cele care vizează un domeniu îngust (în economiile în curs de dezvoltare) își pierde mult din importanță în măsura în care realitatea forțelor sociale și economice descătușate determină ritmul și calitatea schimbărilor instituționale și își impune propriile soluții.

Mult mai semnificativă decât noile construcţii instituţionale formale este funcţionarea lor, iar, aici, povara trecutului, moştenirea înapoierii îşi face puternic simţită prezenţa. Fiindcă instituţiile nu pot decât să reflecte societatea, nivelul său de dezvoltare generală. De exemplu, încă din a doua jumătate a secolului trecut, numeroşi intelectuali români de prestigiu au descris frecvent sindromul structural al „formei fără fond" în toate sferele vieţii sociale şi economice. Deşi, trebuie să ştim, acest sentiment de trezire la realitate a fost numai parţial susţinut, în măsura în care rolul de model al instituţiilor occidentale nu putea fi reprodus pe plan local decât imperfect şi nu putea să concorde cu ceea ce ar fi fost necesar pentru evoluţia întregului organism societal.

Trebuie remarcat că acest sentiment de uimire faţă de dificultatea societăţilor post-comuniste de a se adapta la (a absorbi) schimbări este răspândit şi printre intelectualii zilelor noastre şi, în mod cert, duce la frustrări similare celor avute de stră-străbunicii noştri, dacă nu şi mai mari datorită marii dorinţe de a intra rapid în Uniunea Europeană.

Tendinţa actuală de a ajunge din urmă Vestul – ca transformare post-comunistă – trebuie, deci, judecată într-un cadru de timp mai larg al dorinţei de modernizare şi al potenţialului societăţii de a învăţa. Un bun observator al regiunii remarca: „Europa de Est era, într-un anume sens, înapoiată economic înainte de a fi absorbită de marea piaţă occidentală. Această înapoiere îşi are rădăcinile în trecutul îndepărtat..." (Daniel Chirot, 1992). La fel şi Ivan Berend arăta că „Ceea ce lipseşte multora dintre aceste analize este înţelegerea profundă a tendinţelor istorice pe termen lung în Europa Centrală şi de Est" (1994).

Se poate gândi că, datorită *noii ere informaţionale* şi gradului înalt de instrucţie în societăţile post-comuniste europene, ar putea (sau ar trebui) să apară un salt la un nivel superior al curbei învăţării pe termen lung, acesta fiind un fenomen care ar facilita transformarea. Mai mult, puterea de atracţie a Europei Occidentale are un impact pozitiv şi în acest sens. Dar, totuşi, eu consider că ignorarea moştenirii înapoierii este contraproductivă pentru înţelegerea dinamicii reale a schimbărilor din această regiune.

De asemenea, trebuie arătat că dorinţa de a elimina decalajul economic faţă de Vest alimentează de mult timp dezbaterile doctrinare şi a influenţat politica economică.

Confruntarea de idei şi impactul ei asupra politicii

În perioada interbelică se pot observa două căi intrinsec legate în domeniul gândirii economice şi al politicii de modernizare, cu efecte majore asupra rolului finanţelor ca agent al modificării societale; un *structuralism* sui-generis care propunea o concepţie, o serie de ipoteze esenţiale (J. Schumpeter, 1955); şi atitudinea faţă de intervenţia statului în economie (intervenţionism contra „laissez-faire").

Structuralismul şi-a îndreptat atenţia spre *structură,* spre deformările şi limitele structurale care afectează o economie subdezvoltată. Ceea ce atrage atenţia este accentul pus pe caracteristicile unei economii agrare, cu o suprapopulaţie rurală şi supusă capriciilor producţiei agricole. S-au confruntat două şcoli de gândire: agrarienii şi industrialiştii. Primul grup vedea soluţia, mai ales, între hotarele agriculturii, în timp ce al doilea grup căuta soluţia subdezvoltării prin industrializare..

Ca principal reprezentant al agrarienilor, V. Mădgearu, unul dintre cei mai cunoscuţi economişti din România interbelică şi principalul teoretician al Partidului Ţărănesc, a pus sub semnul întrebării valabilitatea schemei lui Sombart de explicare a înaintării capitalismului în partea estică a Europei; în acest sens, el al subliniat aşa-numita „problemă agrară", de a cărei abordare corectă, s-a argumentat, depinde progresul întregii economii. În acest context, economiştii agrarieni au sprijinit crearea unor instituţii financiare specializate care să servească nevoilor speciale ale agriculturii româneşti. Acesta era un punct de vedere care a avut un anumit impact asupra dezvoltării sistemului financiar. Agrarienii au sprijinit o politică a „uşilor deschise": un motiv important fiind că România era un mare exportator de cereale. Se observă că mai târziu, după emigrarea în Statele Unite, N. Georgescu Roegen a reluat tema economiilor agrare suprapopulate şi a subliniat aplicarea incorectă a gândirii neoclasice (1960). Georgescu Roegen menţionează: „...o cunoaştere intuitivă a trăsăturilor culturale de bază ale unei comunităţi este indispensabilă pentru punerea bazelor teoriei sale economice". Aceasta poate explica dificultăţile multor economişti occidentali de a înţelege specificul transformărilor post-comuniste.

„Chestiunea agrară" a fost reluată după 1989, deoarece reforma drepturilor de proprietate arăta că aceasta din urmă, singură, nu este suficientă să valorifice uriaşul potenţial al agriculturii româneşti. Pe lângă acestea, trebuie avut în vedere impactul agriculturii asupra înfăptuirii politicii monetare într-un mediu financiar primitiv. De exemplu, în mod curent, cea mai mare parte a necesarului de refinanţare a sistemului bancar ţine de agricultură, în timp ce băncile deţin portofolii de active precare. Acest lucru amplifică o situaţie complicată dacă ne gândim că Europa de Est – inclusiv România – deţine mari instalaţii industriale, din care multe stau la originea creanţelor

îndoielnice deţinute de sectorul bancar.

Într-un mod diferit, industrialiştii au pus accentul pe dezvoltarea industriei pentru a modifica *structura* – ca mijloc de a elimina moştenirea înapoierii. În acest sens, s-a cerut ca finanţele să joace un rol special, iar băncile au fost considerate ca purtătoare ale sâmburelui modernizării. Fie sub îndemnul politicii de stat, fie ca simplă consecinţă a entuziasmului produs de unificarea deplină a ţării în 1918, băncile şi-au păstrat sau au cumpărat acţiuni ale societăţilor industriale.

Trebuie menţionat în acest context rolul crucial avut de Banca Centrală, Banca Naţională a României – care a sprijinit tendinţa de dezvoltare industrială încă de când a fost creată, în 1880. În spatele acestei acţiuni s-a situat ferm o familie: Brătienii, care reprezentau creierul şi sufletul Partidului Liberal. Brătienii aveau un cuvânt greu la stabilirea politicii Băncii Naţionale. La fel, ei controlaţ Banca Românească, care era cea mai mare bancă comercială din România din acel timp şi cea mai aptă să concureze cu marile bănci străine care funcţionau în ţară. Dacă ne gândim la rolul acestei familii în istoria politică şi economică a României, sunt tentat să fac o comparaţie – oricât de exagerată ar fi – cu rolul jucat de dr. Hermann Abs, fost preşedinte al Comitetului de Administraţie la Deutsche Bank, la reconstrucţia Germaniei după cel de-al doilea război mondial sau de familia Wallenberg în Suedia.

Industrialiştii au dus o politică industrială viguroasă sub sloganul: „Prin noi înşine". Ei au subliniat nevoia de întărire a clasei întreprinzătorilor români şi au insistat pentru crearea unor bănci româneşti puternice care să sprijine activitatea de industrializare.

Implicarea băncilor în economie ca mari acţionari nu era lipsită de riscuri. Astfel, la începutul anilor douăzeci, datorită, mai ales, împrumuturilor imprudente (de calitate îndoielnică), industria bancară în expansiune a intrat într-un ciclu de „avânt şi colaps". Starea proastă a băncilor a fost accentuată de urmările Marii Depresiuni – prin fuga capitalului, în special; după 1934 a urmat o perioadă de consolidare intensă, iar băncile au adoptat o politică de îndepărtare de industrie cu scopul îmbunătăţirii calităţii activelor lor. În plus, Banca Naţională a introdus reguli stricte pentru a împiedica băncile să adopte un comportament de împrumuturi nesăbuite.

Protecţionismul era o doctrină activă şi a primit un impuls şi după Marea Depresiune, când marile puteri economice din Europa au început să-şi protejeze pieţele împotriva exporturilor din ţările mai puţin dezvoltate. Protecţionismul era strâns legat de ideea intervenţiei statului în economie. Marele guru era N. Manoilescu, a cărui *Teorie a protecţionismului* a fost publicată la Paris în 1929.

Intervenţionism contra „laissez-faire"

Ceea ce este şocant pentru acea perioadă este faptul că Partidul Liberal – care a guvernat ţara mulţi ani din perioada respectivă – şi teoreticienii săi erau fermi în favoarea unei politici publice active (a statului) care să ducă la dezvoltarea industrială. Prin urmare, lucrarea teoretică a lui N. Manoilescu nu constituia o curiozitate intelectuală; ea reflectă cursul unei gândiri colective care a avut consecinţe operaţionale (politice) directe. Se poate argumenta că atitudinea aceasta era un răspuns la tendinţele protecţioniste ale principalilor parteneri comerciali ai României – mai ales ale puterilor continentale – tendinţe care s-au accentuat mult după Marea Depresiune. Mai mult, ideile de tip Keynesian s-au răspândit în Europa acelei perioade, iar influenţa lor asupra politicii ar fi putut, la fel de bine, să fie sporită de norii care vesteau o nouă confruntare militară în Europa. Dar, deşi au un anume sens, aceste argumente nu ţin seama de lunga tradiţie printre liberali a opiniilor care sprijineau o strategie industrială quasi-statală.

Subliniez atitudinea liberalilor de „obârşie veche", deoarece contrastează mult cu ideile dominante ale liberalilor de „obârşie recentă" (care au apărut în 1990). Desigur, caracteristicile transformării post-comuniste explică mult această deosebire; curentele ideologice care s-au făcut simţite în lume în anii optzeci au şi ele un rol, dar existenţa contrastului poate da de gândit.

Un exemplu de intervenţionism aflat în opoziţie cu regimul actual de politică din România – ca şi în celelalte ţări post-comuniste – este politica comercială aplicată după Marea Depresiune. Având la bază dorinţa de a menţine stabilitatea monedei naţionale în condiţii de lipsă relativă a valutei străine, acea politică a însemnat o reglementare strictă a comerţului exterior prin licenţe. Ceea ce ar părea ciudat pentru noi este faptul că Banca Naţională a fost instituţia împuternicită să aplice politica comercială. Această aplicare, în mod sigur afectată de „vânătoarea de rente" şi ineficienţe, a facilitat funcţionarea regimului de cedare a valutei. Menţionez acest lucru deoarece unul din principalele motive care au determinat autorităţile române să recurgă la regimul valutar al drepturilor de păstrare în întregime a acesteia din primăvara anului 1992 a fost regimul comercial extrem de liberal care s-a creat după decembrie 1989. Această motivaţie a fost întărită de problema credibilităţii politicii economice, care a fost clar dovedită de fuga masivă de capital în 1991 şi 1992. ■

(Va urma)

OCTOMBRIE 1946

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

Mai reținem, aici, câteva dintre afirmațiile și relatările corespondenților străini de la București din toamna lui 1946. Sunt mărturii deosebit de semnificative pentru adevărata cunoaștere a istoriei acelei perioade, cu faptele și protagoniștii ei, în observațiile reprezentanților presei din democrațiile occidentale.

• Divergențe. **„S-a vorbit de unele divergențe dintre conducătorii partidelor istorice, tot în legătură cu problema frontierelor, în sensul că național-țărăniștii sunt de părere să trimită la conferință [Conferința de Pace de la Paris] un memorandum, arătând situația României, angajamentele luate de către guvernul dr. Petru Groza în ceea ce privește respectarea anumitor drepturi ale partidelor din opoziție care totuși nu au fost respectate, precum și drepturile României asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord, la care liberalii se opun, întrucât nu este momentul să se ridice în prezent astfel de chestiuni.**

Liberalii ar fi de acord să se trimită un memorandum asupra dificultăților de tot felul dintre guvern și opoziție, din care să reiasă nerespectarea condițiunilor acordului de la Moscova de către guvern, în consecință producându-se atentate, asasinate, alegeri arbitrare etc." (Într-o reuniune a Asociației corespondenților de presă străini, 14 august)

O mână de aderenți. **„Deși nu așa de drastici în prezicerile lor ca Maniu, există încă alți observatori**

Inedit: Presa străină despre România

Vă propun, stimaţi cititori ai acestei rubrici, să părăsim universul informaţiei de ziar şi să pătrundem într-o altă lume, cea a documentului de arhivă.

Să nu mai citim luna aceasta – şi cea care urmează – doar ziarele bucureştene din 1946, ci să răsfoim şi filele unui dosar păstrat la Arhivele Naţionale ale României – Direcţia Arhivelor Istorice Centrale şi provenind de la Ministerul de război, Marele Stat Major, Secţia a II-a. Sunt documente *inedite,* care ne permit să luăm cunoştinţă cu cercul corespondenţilor de presă străini, acreditaţi la Bucureşti în acea perioadă. (În nr. 10/1994 revista noastră a publicat studiul inedit al dr. Ernest H. Latham jr, din S.U.A. despre grupul corespondenţilor de presă străină acreditaţi la Bucureşti în primii ani ai celui de al doilea război mondial.)

Dar ce ziare şi agenţii de presă îşi aveau reprezentanţii în Bucureşti în urmă cu cinci decenii? Iată ce se consemnează în amintitul dosar.

• *Câţiva ataşaţi de presă:* Alfred Mantero – Italia; Georges Hilpert – Franţa; Alexander Katzaroff – Bulgaria; C. Tzurkas – Grecia.

• *Corespondenţi de agenţii:* Edmond Guerive – Agence Economique et Financière, I.C. Karaburçak – Anatolia, Josef Klarman – Jewish Telegraphic Agency; Al. Lubo – Tass, V.N. Morev – Tass, Liviu P. Nasta – Associated Press, N.N. Petraşcu – Reuter, S. Rosing – United Press, Frank Stevens – NBC.

• *Corespondenţi de ziare:* Luigi Armelani – *La Stampa,* M. Averbuch – *Jewish Daily Forword,* D. Bereşteanu – *Gazette de Lausanne,* S. Chollberton – *Daily Telegraph,* Gh. I. Corbu – *Sunday Referee,* Yves C. Frank – *Journal de Gèneve,* L. Giacomello – ziare italiene; A. Gibson – *Sunday Telegraph,* Sezen Langas – *Aksan* şi *La Turquie,* I.G.Schertz – *Der Bund,* Leon Thevenin – *Le Temps,* Fernanda Ştefănescu – *Sunday Express,* M. Tican Rumano – presa sud-americană, Alice Wise – presa britanică, D. Zimand – *Hazman* (Israel), A. Vintilescu – *Daily Mail,* Al. Peters – *Press Supernews*.

• *Agenţii de presă:* Havas – Franţa, Reuter – Marea Britanie, Tass – U.R.S.S., DNB – Germania, Stefani – Italia, Biroul de presă albanez – Albania, Agence Télégraphique Belge – Belgia, Bulagenece – Bulgaria, Ceteka – Cehoslovacia, Ritzaur Bureau – Danemarca, ATS – Elveţia, Eta – Estonia, Finska Nótisbyran – Finlanda, Agence Vekiarelli – Grecia,

Zorind spre școală, în prima zi după vacanță

Retușuri... electorale

Pars – Iran, Avala – Iugoslavia, Leta – Letonia, Elta – Lituania, Norsk Telegrambyraa – Norvegia, ANP – Olanda, PAT – Polonia, Havas – Portugalia, Fabra – Spania, T.T. – Suedia, Anatolia – Turcia, MTI –Ungaria.

• *Agenții telegrafice de presă:* Central European Press, Difuzarea Presei, Memo, Oficiul pentru distribuirea presei, Serviciul gazetelor, Mosse Rudolf, ARIP, Orient Radio-Rador, Telegraph Press, Sarpress, Meridian Press, Atlas Press, Mondial Press, Mediteranian Press, Tot, Observator (unele dintre ele își încetaseră activitatea).

• *Agenții de publicitate:* Adania, Admin, Aronovici, Arta Reclam, București, Eppler Reclame Service, From Jean, Mandi E. Marcovici, Rudolf Mosse, Oficiul de Radio-Publicitate, Thompson J. Walter și CO SAR, Atanasiu, Compania generală de publicitate, Continental Reclam, Neacșu P. Marin, Publicitar, Publicum, Reclama, Ștefănescu Teodor, Tehnica Reclamei, Torța, Universala, Vatra, Vogt C.M., Carol Schulder.

Iată, din același dosar, și câteva „caracterizări" ale corespondenților de presă străini de la București.

Yves C. Frank. „Corespondent dinainte de război al presei franceze în București, arestat de Gestapo sub ocupația germană, eliberat din închisoare la 23 august, a devenit corespondentul cunoscutului ziar *Journal de Gèneve.* În închisoare la Jilava și Văcărești a legat prietenii cu unii din actualii fruntași politici".

Sezen Langas. „Corespondent vechi al ziarului *Aksan* și actual corespondent al ziarului *La Turquie.* Fost secretar particular al fostului ambasador Tanriöer. E un mare și credincios prieten al României și constant susținător al politicii lui Titulescu".

Al. Lubo. „Al doilea corespondent al agenției Tass. A fost în țară în aceeași calitate înainte de război. A revenit după război".

I.C. Karaburçak. „Reprezentantul agenției oficiale de știri Anatolia. A fost în țară în timpul războiului și a revenit după 23 august. Trimite regulat știri asupra situației politice, lucrând în mod perfect obiectiv".

A. Gibson. „A părăsit de curând România, unde a trăit mulți ani, înainte de război fiind chiar președintele Asociației Presei Străine. Revenit în țară în calitate de corespondent al ziarelor fără culoare politică *Daily Sketch* și *Sunday Telegraph* este un mare și încercat prieten al țării noastre. Este căsătorit cu o româncă. Este probabil că se va reîntoarce în toamnă".

Alice Wise. „Fostă corespondentă înainte de război a revistei *Observer,* unde a scris mai multe articole favorabile României. A tradus în englezește și unele din basmele lui Ispirescu, precum și povestirile lui Creangă".

Cronică măruntă

calificați și neutri, care cred că după alegeri va urma o campanie de schimbare lentă.

Ei arată că, din punct de vedere comunist, România a rămas mult în urma vecinilor ei Bulgaria, Iugoslavia și chiar Albania. În fiecare din aceste țări, comuniștii conduc afacerile statului pe față. Fiecare din aceste țări, separat, au instituit «republica poporului», pe când România a mai păstrat monarhia, care este privită incidental de comuniști ca singurul punct foarte mare de raliere a opoziției.

Se poate spune cu siguranță că orice program real de comunizare a României ar fi contrar voinței marii majorități a cetățenilor. Chiar și un observator neexperimentat poate să vadă că comuniștii dispun numai de o mână de aderenți sinceri, restul așa-numiților sunt oportuniști. De fapt, e simbolic că din trinitatea comunistă, despre care se crede în general că ea conduce țara, nici unul nu este comunist adevărat și pur sânge, unul vine din Ucraina, unul din Germania și al 3-lea din Ungaria". (G. Harrison, 8 noiembrie)

• Ana Pauker **despre comuniști: „Pauker mi-a împărtășit că în ultimii doi ani după revoluția din 23 august 1944 membrii Partidului Comunist din România au crescut vertiginos de la 1 000, în afară de cei din pușcărie. Numărul total al celor înscriși, astăzi, întrece 500 000. [În iulie 1946, P.C.R. avea 717 490 membri,** Magazin istoric, **nr.5/1994** – n.I.L.]

OCTOMBRIE 1946

Ziariști străini la București, văzuți de Ross: G.J. Harrison

Simon Bourgin

Cronică măruntă

Întrebată cum își explică această creștere fulgerătoare, deoarece țăranii din România sunt prin tradiție contra extremei stângi, mi-a replicat că «ei au putut să-și dea seama de realizările comuniste și li s-au deschis ochii în ultimii 2 ani».

Ea a negat că ar fi apelat vreodată la fostele elemente din Garda de fier de a intra în Partidul Comunist, admițând numai că odată cu creșterea extraordinară a partidului s-ar fi putut strecura unii, dar au fost eliminați imediat ce au foat descoperiți". (Freiden Seymour, 14 noiembrie)

• Care erau **publicațiile bucureștene din 1946? Iată ce consemnează amintitul dosar:** Argus **(comercial),** Drapelul **(P.N.L.-Tătărescu),** Dreptatea **(P.N.Ț.-Maniu),** Fapta **(independent),** Jurnalul de dimineață **(„ușoară nuanță socialistă"),** Libertatea **(P.S.D.),** România liberă **(„caracter pronunțat spre extrema stângă"),** Scânteia **(P.C.R.),** Semnalul **(„independent cu sentimente anglofile"),** Timpul **(„fără atitudine precisă"),** Universul **(„stânga-moderat"),** Ultima oră **(„ilustrat, de informațiuni, socialist"),** Graiul Nou **(„ziarul Direcțiunii politice a Grupului de trupe ale armatei roșii"),** Liberalul **(P.N.L.-Brătianu),** Noutatea **(„popular de informații"),** Momentul **(idem),** Poporul **(„atitudine socialistă"),** Națiunea **(organul Partidului Național-Popular),** Frontul Plugarilor, Dreptatea nouă **(P.N.Ț.-Alexandrescu),** Aurora **(Partidul Țărănesc Democrat),** Cotidianul de

Leon Thevenin. „Stabilit în țară mult înainte de război, a fost colaborator al ziarului *Le Temps*. În timpul războiului a activat mai mult pe tărâm didactic, fiind chiar profesor de literatură al M.S. regelui".

Ziariștii străini erau constituiți în Asociația corespondenților de presă străină, cu sediul pe bulevardul Lascăr Catargiu nr. 10. Președintele asociației a fost Frank O'Brien, de la Associated Press, iar după plecarea acestuia a fost ales corespondentul agenției sovietice Tass, Alexandr Lubo.

Pare a nu fi cea mai bună alegere, după cum remarcă unii membri din conducerea asociației, într-o întrunire din 5 septembrie 1946.

„Alexandr Lubo, corespondentul agenției de presă sovietică Tass și președintele asociației, are multe calități profesionale, însă acestea sunt depășite de atmosfera sovietică în care trăiește, fapt ce șterge complectamente individualitatea și personalitatea sa.

Deși Lubo este un gentelman, atât prin originea și nașterea sa, cât și prin cercurile pe care le frecventează, totuși el nu are importanța cerută în prezent de sovietici și, deci, nu se bucură de toată încrederea șefilor săi".

Ziariștii străini cred că „Lubo nu va putea niciodată lua o inițiativă și că va fi obligat să execute directivele date de ataşatul de presă sovietic, Bacicarov".

Într-o altă reuniune, din 27 septembrie, sunt exprimate alte nemulțumiri față de activitatea asociației. Astfel I.C. Karaburçak, corespondentul agenției turce Anatolia, „s-a arătat foarte nemulțumit, declarând că dacă această activitate va fi aceeași și pe viitor, își dă demisia din comitetul de conducere".

Un alt confrate, Sezen Langas, corespondent al ziarului *La Turquie,* arată că „asociația nu se mai bucură de prestigiul pe care trebuie să-l aibă, din cauza lipsei de unitate în conducere și mai ales din lipsa de autoritate și independență pe care ar trebui să o aibă față de autoritățile române".

Între altele, se discută și „în legătură cu zvonul ce circulă în Capitală despre dispariția ministrului Pătrășcanu". Cum însă nimeni nu are date concrete asupra acestei știri, s-a hotărât să se înregistreze zvonul ca fiind lansat de persoane răuvoitoare și să nu se ia în considerație".

Atenția gazetarilor străini este atrasă, cum este și firesc, de apropiatele alegeri pentru Parlament, stabilite a avea loc la 19 noiembrie (vezi și *Magazin istoric,* nr. 11/1995).

Graham J. Harrison, trimisul lui *Christian Science Monitor,* constată într-o corespondență din 5 noiembrie: „Campania electorală din România e pe cale să-și ajungă apogeul. În timp ce partidul comunist ce controlează

John Bennet, secretar de presă al Legației britanice

I.A. Bacicarov, atașat de presă al Ambasadei U.R.S.S.

guvernul acuză opoziția de reacționarism și profascism, ultima citează din ce în ce mai mult numeroase cazuri de fraude, violențe și intimidări din partea bandelor guvernamentale înarmate. Ambele părți sunt de acord că acestea sunt cele mai importante alegeri din istoria națiunii – guvernul pe față și opoziția în particular –, că rezultatul final va fi o «victorie covârșitoare» a Blocului Partidelor Democratice proguvernamentale. Aceasta va putea să iasă așa, deși observatorii neutri experimentați sunt de părere că în alegeri libere opoziția ar putea lua vreo 80 la sută din voturi.

Există convingerea intimă – notează Harrison – că marea majoritate a bărbaților și femeilor din România sunt partizani convinși ai partidelor N[ațional] Ț[ărănesc] și N[ațional] L[iberal]. Cu toate acestea există aci credința fermă că acest fapt nu va influența rezultatul final al alegerilor, așa cum a fost anunțat de guvern".

Ziaristul american nici nu mai așteaptă rezultatele alegerilor, părăsind București, „întrucât este pe deplin edificat asupra situației interne și nu mai crede necesar să-și piardă timpul degeaba așteptând data de 19 noiembrie".

Alegerile, pronostichează el, „vor decurge în liniște, iar guvernul va avea o mare majoritate, dat fiind că președinții localurilor de votare sunt în majoritatea lor funcționari administrativi, oameni de încredere ai regimului actual, care prin sistemul aranjat de către conducere vor avea posibilitatea să schimbe procesele verbale cu situația reală a voturilor exprimate".

Iată și poziția unui fruntaș comunist, Ana Pauker, care, notează corespondentul revistelor *Time* și *Life,* Seymour Freiden, „a negat azi [14 noiembrie] în mod calm că listele electorale ar fi fost falsificate și a arătat că în listele electorale au fost înscriși 8 milioane votanți drept dovadă.

A acuzat opoziția că produce grămezi de documente ticluite, pretinse ordine ale guvernului de a teroriza partidul N.Ț. și cel N.L., iar când eu i-am spus că opoziția pretinde că va fi învingătoare, d-na Pauker mi-a spus că grupările antiguvernamentale încearcă a-și justifica dinainte înfrângerea lor în alegeri.

Veterana șefă comunistă e în vârstă de 52 ani, a fost condamnată de două ori la moarte și a fost schimbată din închisoare, [de către români] cu un român basarabean deținut de sovietici. Mi-a spus că nu poate garanta procentajul voturilor pentru P.C., ci doar spune că împreună cu celelalte partide din BPD vor avea o majoritate triumfală". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

amiază **(„caracterizare nesemnificativă")**, Era nouă **(„atitudine socialistă")**, Adevărul vremii **(„atitudine independentă democrată")**, Viața sindicală, Lumea **(„revistă literară progresistă")**, Apărarea, Tribuna Transilvaniei **(P.N.Ț.-Maniu)**, Țărănismul, Renașterea noastră **(„săptămânal evreiesc de dreapta")**, Veac nou **(săptămânal ARLUS)**, Revista presei **(„reproduce articole din presa străină, preferând Occidentul")**, Viața evreiască, Bis **(teatru și cinema)**, Cortina **(teatru, muzică, cinema)**, Neamul evreiesc, Femeia și căminul, Realitatea ilustrată pentru femei, Mântuirea, Unirea **(săptămânal democrat evreiesc)**, Studentul român, Vestea nouă **(„organ al Secției militare ARLUS")**, Film, Trup și suflet **(revistă medicală)**, Finanțe și industrie, Industrie și comerț, Viața socială, Tinerețea, Gazeta municipală, Glasul armatei, Orizont, Muncitorul român, Scânteia ilustrată, Cinema, Papagalul, Humorul, Pițigoiul, Lupta tineretului, Sănătatea poporului, Viața românească, Revista fundațiilor regale, Bilete de papagal.

Să reținem și câteva știri mărunte din presa de acum cinci decenii.

• Casa **autonomă a monopolurilor Regatului României comunică: persoanele care ies din țară au voie să aibă asupra lor maximum 600 de țigări sau 600 grame de tutun de persoană.**

• În Parcul Rahova, **Societatea de telefoane construiește case pentru salariații săi: un bloc de 60 apartamente, iar pentru 1947 sunt prevăzute a fi terminate încă 120 locuințe.**

1945:

P.C.R. INTRĂ ÎN ARMATA REGALĂ ROMÂNĂ

Să revenim în plenul ședinței Biroului Politic al C.C. al P.C.R. desfășurată în ziua de 25 septembrie 1945. Prima parte a ședinței (Magazin istoric, **nr. 9/1996) a fost consacrată discutării cererilor de primire în partid depuse de un număr de 15 generali și ofițeri superiori români. Să vedem, în continuare, cum privea conducerea partidului comunist de atunci viitorul instituției militare și ce loc îi rezerva în cadrul societății românești. Reamintim că la această ședință au luat parte Ana Pauker, Vasile Luca, Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheț, Emil Bodnăraș, Lucrețiu Pătrășcanu, Iosif Roitman (Chișinevschi), Chivu Stoica, Miron Constantinescu, Dumitru Coliu, Anuța Toma.**

• Conspirativ, în afara cazărmii • Omnipotentul „comandant secund“ • Nici o avansare fără aprobarea lui • Un ministru, un „element de-al nostru“ • „Politrucii“ – un stat în stat • Primul obiectiv al epurărilor: 70 de generali și 200 de ofițeri

ADRIAN POP

În căutarea unui „model“

Traiectul parcurs de armata română de la armata regală la cea populară este văzut îndeobște în istoriografie ca unul al adoptării progresive a modelului sovietic. Fără a ne propune să infirmăm această teză, considerăm că ea trebuie nuanțată, în sensul că, în fazele incipiente ale cuceririi puterii politice, modelul spre care își îndreptau privirile liderii comuniștilor români cu un cuvânt greu de spus în problemele militare (Emil Bodnăraș, Dumitru Coliu) a fost mai degrabă cel urmat de comuniștii bulgari și cei iugoslavi. Un prim argument în susținerea acestei afirmații îl constituie însuși modul în care se preconiza organizarea activității P.C.R. în armată: cadrele ofițerești active să fie reunite în celule de partid constituite la nivelul unităților, restul militarilor comuniști urmând a activa în cadrul celulelor formate la nivelul unităților de producție, cartierelor etc. Emil Bodnăraș este cât se poate de explicit: „Noi ne-am orientat după metoda iugoslavă și bulgară. Ei nu au celule în armată. Se întâmplă ceva, se spune: comuniștii au celule în armată. Dar se spune: militarul are dreptul să se organizeze. El nu face celulă specială, a armatei, ca în caz de ceva să nu se reproșeze. Dar ei spun: da, domnule, sunt militar și fac parte din partidul comunist și mă duc în celula mea, în fabrica mea, în cartierul meu. Numai cadrul activ a fost constituit în celule, dar care funcționează conspirativ și nu în cadrul cazărmii. Cu unii se duce muncă individuală. Și aceasta o fac bulgarii, care nu au situația de la noi. Noi am crezut că nu este bine să organizăm celule în armată; să aibă legătură cu lumea dinafară... Și ofițerii cu soldații membri de partid nu se vor cunoaște. Nici în Bulgaria nu se cunosc sub raportul muncii de partid“.

Un al doilea element care vine să sprijine concluzia atracției pe care o exercita modelul bulgaro-iugoslav se referă la modul în care se preconiza organizarea aparatului militar al partidului. Tot Bodnăraș a fost acela care sublinia: „Vom folosi experiența armatei bulgare, care are condițiuni mai asemănătoare cu ale noastre. La

fel, datele culese în călătoria din Iugoslavia asupra funcţionării organismului militar şi a activităţii de partid. Am ajuns la concluzia că structura aparatului nostru militar ar trebui să aibă următorul caracter. Pe lângă C.C.: funcţionează o secţie militară care are subdiviziuni: organizatoric, pentru munca politică şi informativă. Secţia militară este condusă de o comisie militară, în fruntea căreia se găseşte un membru al C.C., ceilalţi membri ai comisiei fiind şefii resorturilor organizatoric, informativ şi pentru munca politică şi complectaţi cu încă câteva elemente, 2-3. Asupra numărului nu ne-am fixat, maximum şapte. Secţii militare cu o alcătuire structurală identică cu cea a secţiei militare a C.C. urmează a fi înfiinţate pe lângă regionale, raionalele de partid. Numai numărul de oameni va fi mai redus. Iar pe lângă judeţene va fi un singur responsabil... Noi am propus formarea unui număr de 3-4 instructori centrali pe lângă secţia militară, care să se deplaseze în regiuni şi să organizeze acolo aparatul militar. În Bulgaria şi Iugoslavia secţia militară a partidului funcţionează deschis, ca toate celelalte".

Din schema organizatorică a resortului militar al partidului nu era omis nici aparatul de educaţie, despre care E. Bodnăraş afirma că „îl considerăm ca un corespondent principal al activităţii noastre politice pe linie de partid". Locul şi rolul acestui resort apar bine precizate atât în raporturile sale cu secţia militară a C.C. al P.C.R. – ca „element de legătură permanent între armată şi partid" –, cât şi la nivelul comandamentelor militare. „Până acum, aparatul acesta de educaţie a avut un caracter retras şi chiar prin denumire a jucat un rol secundar, cu atât mai mult cu cât spiritul reacţionar nu a permis ca aparatul de educaţie să aibă rolul de prim rang pe care trebuie să-l aibă...; de unde era până acum o simplă direcţie, noi l-am transformat într-un inspectorat general pe armată, egal în grad şi funcţiune cu marile comandamente ale armatei... S-a mai hotărât să se facă direcţii ale educaţiei pe lângă fiecare serviciu, iar generalul Precup [şeful Direcţiei Educaţie, Cultură şi Propagandă – *n.n.*] să conteze, ca în Bulgaria şi Iugoslavia, ca locţiitor al ministrului de război, pentru educaţie... Aceasta este tendinţa, ca pe lângă fiecare ministru şi subsecretar [de stat] să fie unul din elementele noastre; apoi, ca pe lângă Inspectoratul jandarmeriei şi toate inspectoratele care sunt, să fie introduse elementele noastre, cu gradul corespunzător de inspector secund. Acelaşi lucru şi la comandamentele de armată şi la marile unităţi ale armatei. Am reuşit, de unde până acum au fost multe confuzii în privinţa denumirii – de ajutor de educaţie, de locţiitor pentru educaţie, căruia i se spunea că este un locţiitor de care oricând se putea dispensa – pentru a da siguranţă băieţilor noştri, am reuşit să ajungem la formula care dă şi o poziţie bine definită, am ajuns la denumirea de comandant secund, adică: este comandant egal cu comandantul unităţii şi secund pe această linie a educaţiei. În felul acesta este pus pe picior de egalitate cu comandantul unităţii".

Politrucilor li se oferea nu doar egalitatea de poziţie cu comandanţii de unităţi, ci şi un regim privilegiat de tip „stat în stat" în planul avansărilor. „Ca principiu, am obţinut ca ofiţerii încadraţi în aparatul de educaţie al Inspectoratului General al Educaţiei, Culturii şi Propagandei să reprezinte un corp aparte, cu legile sale organice proprii; să nu fie supus la legile de avansare valabile pentru armata activă... Şi acesta va avea regimul său propriu de avansare. S-a acceptat acest principiu, urmând să fie introdus printr-o lege organică. S-a acceptat principiul ca avansările corpului ofiţerilor şi subofiţerilor activi să nu poată fi făcute fără avizul şi al aparatului de educaţie. Vasăzică, comandantul secund pentru educaţie, în perioada înaintărilor, trebuie să-şi dea şi el avizul printr-o propunere a lui. Este deajuns ca, faţă de toate notele, el singur să nu fie de acord, ca ofiţerul să nu avanseze... Consiliul Superior al Oştirii, ca organ suprem care reglementează regimul avansărilor, urmează să fie complectat cu inspectorul general pentru educaţie, cultură şi propagandă, care de drept să facă parte din Consiliul Suprem al Oştirii.

Avansările corpului de educatori se fac numai după recomandaţiile celor din corpul de educatori. Se cere şi avizul comandantului superior lui, dar acest aviz nu este obligatoriu; nu sunt nevoiţi să ţină seama de avizul lui, după cum ei sunt obligaţi să ţină seama de avizul ofiţerului educator".

„Corpul ofiţerilor de rezervă"

În viziunea liderilor P.C.R., întărirea structurilor partidului în armată trebuia să meargă mână-n mână cu eliminarea ofiţerilor „reacţionari", ostili guvernului

În p. 26: *aprilie 1945 – un lot de ofiţeri trimişi de partidul comunist ca „lucrători politici" pe front*

Generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu, în mijlocul unor ofiţeri, cu prilejul unei vizite pe front, în Cehoslovacia

Groza şi Uniunii Sovietice şi înlocuirea lor cu elemente „democrate", recrutate din rândurile ofiţerilor de rezervă. Şi aceasta cu atât mai mult, arăta Miron Constantinescu – cu cât „din toate părţile primim date care trebuie gândite serios... Starea de spirit în regimente nu este bună. Marea majoritate a ofiţerilor sunt net reacţionari şi împotriva guvernului Groza. Soldaţii nu putem spune că în unanimitate sunt alături de guvern. Situaţia este mai bună între soldaţi decât între ofiţeri, se bucură de simpatie regimul, dar şi între ostaşi au influenţă reacţionarii. Ofiţerii aceştia reacţionari lucrează sistematic cu ostaşii, direct sau prin anumiţi subofiţeri reacţionari... Probabil că au anumite sarcini. Probabil că regele, adică clica reacţionară din jurul lui, îl foloseşte pe rege şi caută să facă ceva...

De aceea chestiunea muncii militare este f. însemnată, trebuie să i se dea o importanţă deosebită. Să fie pe primul plan. Şi în special trebuie făcută o curăţenie mare în rândul ofiţerilor, o deblocare masivă. Pe de altă parte, ofiţerii de cultură, de educaţie, care au fost introduşi în diferite regimente, să ne fie indicaţi, să ni se predea imediat lista lor; şi prin resortul org[anizatoric] să fie semnalaţi tuturor regionalelor din ţară tovarăşii din regimente, ca să se muncească cu ei. Pentru că unii dintre ei, nefiind încadraţi în partid, pot să-şi piardă elanul".

Semnalele de alarmă trase de Miron Constantinescu erau confirmate de Iosif Rangheţ şi Chivu Stoica. Cel dintâi sublinia: „Avem din toată ţara informaţii că ofiţerii veniţi de pe front duc o muncă politică pronunţată împotriva guvernului, a partidului nostru. Şi deschis. Şi nu numai asta, dar merg până acolo că pun mâna pe tovarăşi de ai noştri, bat". La rândul său, Chivu Stoica informa că „un cumnat al meu spune că se dau concedii la ofiţeri, care duc muncă specială printre ţărani. Le vorbesc despre guvernul Groza, că este un guvern al Moscovei etc. Fac acest lucru ofiţerii cari sunt din acele comune şi cari au concedii, stau acolo câteva zile, o săptămână".

Faţă de cele arătate, Emil Bodnăraş arăta: „Am ajuns la concluzia că imediat, pe linia aparatului de educaţie, să adunăm toate datele asupra întregului corp ofiţeresc şi al subofiţerilor din unităţile unde aparatul funcţionează, să adunăm aceste date pe linie de partid şi pe linia secţiei a doua, a serviciului secret, pentru ce putem aduna prin mijloacele noastre şi după semnalări particulare. Discutând aceasta în Cons[iliul] militar cu Răşcanu, el a acceptat imediat, definitivând propunerea noastră în următoarea formă: până la 15 octombrie, Cons[iliul] militar trebuie să fie în situaţia de a avea în faţa lui tablourile şi fişele individuale ale tuturor celor propuşi pentru epuraţie, fişe şi tablouri provenite de la inspectoratul nostru al educaţiei, care a şi dat ordine pe linia lui, până la 10 octombrie – ca până la 15 octombrie să poată centraliza datele, completându-le cu informaţiile noastre. Iar Secţia a doua a Marelui Stat Major a fost pusă pe linia ei să adune informaţii, strict secret, ca să putem avea cât mai mult material asupra elementelor care trebuiesc epurate. Urmează să fie epuraţi un număr de 70 de generali, asupra cărora noi ne-am fixat până acum, şi cca 200 de ofiţeri asupra cărora noi de asemenea suntem fixaţi... Data de 15 octombrie reprezintă începutul operaţiei care trebuie terminată la 1 noiembrie".

Deşi îşi asiguraseră cooperarea lui Vasiliu-Răşcanu, în această operaţie de epurare, liderii comunişti se aşteptau la o rezistenţă activă din partea corpului ofiţeresc, în frunte cu capul oştirii care era regele. De aceea se recomanda mascarea epurărilor prin formula deblocărilor pentru incapacitate profesională. „Va fi cea mai mare încercare la care armata şi chiar guvernul nostru va fi supus. Va fi rezistenţă începând cu regele şi sfârşind cu ultimul locotenent. Pentru că vor vedea că aici li se taie stâlpul de susţinere. De aceea noi pregătim aceasta strict secret. Vom pune în discuţia partidului forma în care noi epurăm: deblocări pentru incapacitate profesională. Nu trebuie spus că este politiceşte. Nu trebuie să punem pecetea aceasta... Răşcanu spune că, pentru ca să putem organiza armata aşa cum trebuie, trebuie să modificăm ceva din atribuţiile regelui în ce priveşte org[anizarea] militară. Trebuie prevăzut, pentru că este o permanentă piedică".

În plus, epurarea se cerea corelată, pe de o parte, cu reducerea efectivelor, iar pe de altă parte, cu lărgirea aparatului de educaţie şi constituirea unui corp de ofiţeri de rezervă pe care se putea conta politiceşte, pentru a-i putea înlocui pe cei epuraţi. „Pentru că dacă noi mergem pe principiul să reducem la minimum cadrul activ, lărgim la maximum cadrul de educaţie", sublinia Emil Bodnăraş. Şi, mai departe, completa: „Noi am fi făcut jumătate de treabă dacă ne-am fi limitat să ni se prezinte tabele de cei care trebuie să plece. Dar noi am complectat măsura, dar asta pe linie de partid. Am cerut pe linie de partid să ne recomande ofiţeri de rezervă, elemente democrate şi care doresc voluntar să se activeze în armată. Ca să avem un cadru de ofiţeri de rezervă. În caz că epuraţia va scoate un efectiv, să avem un număr de ofiţeri de rezervă pe care să-i putem încadra".

Nici problema tratamentului de după deblocare a celor epuraţi nu a fost lăsată la voia întâmplării de către liderii comunişti. La întrebarea-observaţie pusă de Chivu Stoica – „Pe urmă pe aceşti deblocaţi îi lăsăm la sate, la oraşe? Devin elemente active ale reacţiunii" – Bodnăraş replica prompt: „Preferăm aşa, şi le putem deschide porţile lagărelor, dacă este nevoie, decât să-i avem comandanţi militari în armată, unde pot comanda oricând: drepţi, trage!..."; iar, la rândul său, Miron Constantinescu sugera: „Trebuie făcut eventual un plan de dispersare".

Citatele vorbesc de la sine despre minuţiozitatea cu care partidul comunist preconiza decapitarea armatei române. (Vezi *Magazin istoric,* nr. 9-12/1991, 5/1993 şi 10/1994.) Ea va fi organizată de către P.C.R. respectându-se întocmai planul întocmit, folosind reglementările legii cadrului disponibil. În baza acesteia, toată floarea armatei regale române a fost epurată, ofiţeri de mare valoare profesională, mulţi cu stagii de pregătire în Apus, a căror unică vină era aceea de a-şi fi servit ţara pe fronturile din Răsărit şi Apus şi de a-şi fi respectat jurământul de credinţă către rege, au fost înlăturaţi cu brutalitate (vezi *Magazin istoric,* nr. 5 şi 8/1995 şi 5-10/1996), mulţi dintre ei fiind întemniţaţi în anii ce au urmat. ■

Sofia, 19 mai 1934

ÎN CULISELE LOVITURII DE STAT

VASILE STOICA

• Teama de cei 40 000 • Ministrul de război refuză • Orașul ocupat la miezul nopții • Cu pistolul la ureche • Primul ministru asediat

Timp de peste două decenii, începând cu 1921, Vasile Stoica (a cărui viață și activitate le-am prezentat în nr. 12/1992 al revistei noastre) s-a dedicat diplomației: ministru plenipotențiar al României la Tirana și Sofia (1930-1936), la Kaunas (1936-1939), la Ankara (1939-1940) și, apoi, secretar general al Ministerului de externe.

În numerele 11, 12/1994 și 1/1995 am publicat – din Fondul Vasile Stoica de la Arhivele Naționale ale României din București – câteva fragmente din rapoartele sale diplomatice inedite **din vremea când se afla la Ankara, iar în nr. 10, 11/1995, alte pagini din corespondența sa cu conducerea Centralei din București, din perioada când era în misiune la Kaunas (pe atunci capitala Lituaniei).**

În același Fond V. Stoica, se păstrează și unele dintre rapoartele sale, de asemenea inedite, **trimise la București pe când reprezenta interesele românești pe lângă guvernele Albaniei și, respectiv, Bulgariei.**

Dintr-un lung memoriu trimis la 14 iunie 1934 ministrului de externe de atunci, Nicolae Titulescu, am selectat și prezentăm cititorilor noștri relatările lui Vasile Stoica privind un moment tensionat din viața politică bulgară din anii '30: lovitura de stat din 19 mai 1934.

Ce s-a întâmplat atunci?

Iată prezentarea faptelor făcută chiar de ministrul român[1].

„Viața politică bulgară – notează el – este caracterizată printr-o luptă acerbă și implacabilă a partidelor. Lealitatea în legăturile dintre partide în Bulgaria nu există. O alianță a partidelor, o grupare a mai multor nuanțe politice nu este posibilă decât cât timp acestea au o ofensă comună de răzbunat sau o pradă comună de împărțit".

La guvern se afla Blocul Popular („Blocul Național" scrie V. Stoica), grupare în care intrau partidele democrat, agrarian, liberal și radical și care câștigase alegerile de la 21 iunie 1931. Prim-ministru era, de la 12 octombrie 1931, Nikola Mușanov (Mușanoff).

Pe fundalul crizei economice – care afectase și România – guvernul Malinov se dovedește ineficient în a face față situației. Este, de asemenea, slăbit prin confruntările dintre membrii săi, partidele reprezentate căutând să acapareze cât mai multe portofolii.

Opoziția era reprezentată, în principal, de gruparea fostului prim-ministru Al. Țankov (Tzaņkoff), de gruparea Zveno[2] și de, notează V. Stoica, „acțiunea organizațiunilor semimilitare sau militare, Uniunea ofițerilor de rezervă, Uniunea subofițerilor de rezervă și Liga militară". Aceștia urmăreau înlocuirea cabinetului Malinov printr-un „guvern de autoritate, în afară de partide și pe deasupra partidelor, care să reorganizeze țara cu mâna tare, fără a ține seama de îngrădirile impuse de Constituțiune și de legi, ci schimbându-le în mod autocrat, dacă va fi nevoie".

Gruparea Zveno, între ai cărei lideri se număra și Kimon Gheorghiev (Gheorghieff) preconiza – scrie V. Stoica – „fără îndoială sub

---

[1] În transcrierea textului am păstrat ortografia de epocă a numelor proprii. Pentru ușurința lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Intervențiile explicative în paranteze drepte, notele de subsol, titlul și subtitlurile ne aparțin.

[2] Zveno (Veriga) s-a constituit în 1927, ca un cerc de intelectuali, în anul 1930 devenind grupare politică.

influența fascismului, o nouă organizare politică, care să cuprindă întreaga națiune, sătèni și orășeni deopotrivă, suprapunându-se partidelor și dând astfel autorității de stat puterea și liniștea necesară pentru a selecționa valorile și a lua măsurile cele mai eficace atât pe terenul economic, cât și în utilizarea banului public".

Liga militară, care era „o organizațiune secretă a ofițerilor activi", considera și ea „ că guvernul Blocului trebuie înlăturat fără întârziere și că această înlăturare trebuie să fie dusă la îndeplinire cu ajutorul armatei".

În fine, consemnează V. Stoica, țarul (regele în textul său) Boris III (Magazin istoric, nr. 2/ 1992) „era sătul și dânsul de luptele dintre partide" și „dorea înfăptuirea unui guvern de uniune națională", care ar fi guvernat „cu cea mai strictă respectare a Constituțiunii, sprijinindu-se pe o Adunare Națională aleasă cu consensul tuturor și înlăturând, măcar pentru un timp oarecare, orice politică exagerată de partid.

Cu toate consultările avute cu șefii partidelor, regele nu putea obține acordul de unire a acestora. Dezbinarea era nu numai între partide ci chiar în sânul lor.

Demisia guvernului Mușanoff – continuă V. Stoica –, la 14 mai 1934, a dezlănțuit cu și mai mare furie patimile. În ședința pe care Partidul liberal o ținea într-o sală a Sobraniei [Parlament] spre a desemna persoana care să se prezinte în audiență la suveran și apoi să trateze participarea la guvern, deputații și foștii miniștri s-au luat de-a dreptul la păruială, lovindu-se cu pumnii și cu bastoanele".

Scene similare s-au petrecut și în alte formațiuni politice. „Singurele care măcar din punctul de vedere al disciplinei interne au dovedit oarecare unitate au fost Partidul democrat al d-lor Malinoff și Mușanoff, «mișcarea social-națională» a d-lui Tzankoff și Partidul socialist".

După consultări cu 11 șefi de partide, regele l-a însărcinat, la 17 mai, tot pe Mușanoff cu formarea noului cabinet. La rândul său, acesta „a început imediat conversațiuni cu șefii partidelor cari făcuseră parte din Bloc". Tratativele au durat „până în 18 mai după-amiazi".

Pe de altă parte, cei din Zveno și Liga militară considerau că sosise momentul la care „lucrau de șase luni de zile pentru a cuceri puterea prin lovitură de stat".

Dar să-l urmărim pe Vasile Stoica în relatarea sa privind desfășurarea evenimentelor.

Ioan LĂCUSTĂ

Conjuraţii erau informaţi

Situaţiunea în zilele de 15-18 mai era următoarea:

a) D. Mușanoff n-a reușit să formeze un nou guvern, membrii vechiului său guvern care girau departamentele își pierduseră, în decursul și din cauza tratativelor, orice autoritate, iar administrațiunea căzuse în amorțeală.

b) Partidele politice – cu excepția partidului lui Tzankoff – dăduseră dovezi de un egoism așa de urât, de o mentalitate așa de mediocră, certându-se vulgar și bătându-se cu pumnii, încât nimeni nu se mai ridica întru apărarea și menținerea lor și nimeni nu mai credea că ele ar putea da un guvern de suficientă autoritate.

Comandamentul armatei și, în special al garnizoanei, în urma plecării unor ofițeri cu mare prestigiu și cunoscători ai oamenilor și împrejurărilor și în urma numirii abia de două zile a unor ofițeri noi, încă neinițiați în mecanismul noilor lor însărcinări, era lipsit de eficacitate și dezorientat.

Condiţiunile unei reuşite fără pericol a loviturii de stat erau date şi ele nu puteau decât să îndemne pe conjuraţi a duce fără întârziere la îndeplinire planul lor.

La acestea se adăugau încă două împrejurări determinante.

Generalul Bassilcoff, numit comandant al garnizoanei, dușman al politicii în armată, nu aproba ideea unei lovituri de stat cu ajutorul armatei și urmând intențiunile regelui și ale generalului Vateff [președintele Ligii militare și ministru de război în cabinetul Mușanoff] se pregătea a lua măsuri pentru împiedecarea ei. Măsurile acestea odată executate – generalul Bassilcoff fiind cunoscut ca om energic – puteau zădărnici mișcarea și puteau ușura ridicarea la guvern a unei noi alte formațiuni, de exemplu a d-lui Tzankoff, aducând astfel chiar destrămarea grupării Zveno. Nu trebuia deci lăsat generalului Bassilcoff timp pentru a lua măsuri.

Partidul, sau „mișcarea social-națională" de sub conducerea d-lui Tzankoff, care de asemenea preconiza un guvern de mână tare și care la alegerile comunale din 19 februarie obținuse un succes remarcabil (10,78 la sută din totalul voturilor) își convocase congresul pentru ziua de 20 mai la Sofia, iar d. Mușanoff autorizase ținerea congresului. În 20 mai urma deci ca aproximativ 40 000 de „tzankoviști", disciplinați întrucâtva după moda fascistă și în mare parte înarmați, să intre în Sofia. Se putea întâmpla ca în fața eșecului d-lui Mușanoff de a forma guvernul, d. Tzankoff, cu ajutorul congresiștilor și cu al unei părți a armatei care simpatiza cu mișcarea d-sale, să revendice și să obțină el însuși puterea.

D. Kimon Gheorghieff și soții săi hotărâră deci să acționeze imediat.

În seara de 18 mai, d. Mușanoff își încheiase tratativele; formarea guvernului n-a reușit.

La orele 9 seara, d. Mușanoff și d. Malinoff au văzut în castelul de la Vrana (lângă Sofia) pe suveran și i-au comunicat eșecul sforțărilor de a constitui un cabinet bazat pe coaliţiunea de până atunci. Același lucru îl comunicase d. Mușanoff pe la orele 5 după-amiază amicilor săi și ziariștilor, iar știrea aceasta a făcut în toate părțile impresiune defavorabilă.

Conjuraţii erau perfect informaţi de mersul tratativelor şi de eşecul d-lui Muşanoff.

Armata iese din cazărmi

La orele 9 seara, pe când d-nii Mușanoff și Malinoff se găseau la rege, d. Kimon Gheorghieff a vizitat pe d. Ghiceff, conducătorul Partidului agrarian, căutând, fără a-l informa de proiectul ce avea, să obţină participarea d-sale la guvern, sperând ca astfel gruparea Zveno să poată avea sprijinul agrarienilor. D. Ghiceff i-a răspuns negativ, argumentând că partidul său, fiind cel mai popular în ţară, poate revendica singur puterea.

La orele 10 seara, d-nii Gheorghieff, Todoroff, Midileff, generalul Zlateff, colonelul Velceff şi soţii lor, întruniţi la comandamentul militar al Sofiei, au hotărât să formeze ei înşişi guvernul şi cu ajutorul ofiţerilor şi trupei să-l impună atât regelui, cât şi ţării, încă în aceeaşi noapte.

Se stabiliră imediat măsurile militare necesare şi se trimise după generalul Vateff, care fu invitat să accepte portofoliul războiului în guvernul ce se constituia şi să ia imediat comanda trupelor spre a executa planul ocupării oraşului.

Generalul Vateff, care până la numirea sa ca ministru de război fusese de acord cu conducătorii complotului în privinţa cuceririi puterii, în ultima clipă, cuprins de sentimentul datoriei sale militare şi conformându-se obligaţiunilor ce, fără îndoială, îşi luase faţă de rege, a refuzat să se ducă la comandament unde fusese invitat. Conjuraţii au înţeles refuzul; comanda a fost luată de generalul Zlateff şi acesta a dispus imediat executarea măsurilor de ocupare a oraşului după planurile stabilite înainte cu colonelul Velceff.

La orele 12 noaptea, unităţile au părăsit cazărmile sub comanda ofiţerilor tineri. Companiile elevilor Academiei Militare au ocupat poşta, centrala telefonică şi telegrafică,

În p. 29: *paradă a copiilor sofioţi*

Animaţie pe străzile capitalei bulgare

Ţarul Boris III cu soţia, Ioana, şi cei doi copii: Maria-Luiza şi Simeon

Palatul Regal din Sofia

Ministerul de război şi străzile din jurul Palatului Regal. Regimentul de pionieri a ocupat ministerele, primăria, radiotelegrafia şi radiodifuziunea, iar celelalte unităţi (7 regimente reduse) au ocupat şi blocat toate răscrucile şi pieţele oraşului, înaintând de la periferie spre centru.

Lumea care ieşea din restaurante sau circula pe stradă a fost somată scurt să se întoarcă în casele din care a ieşit. În două ore tot oraşul a fost ocupat şi orice circulaţiune a fost sistată. Casele conducătorilor politici, în special ale membrilor guvernului Muşanoff, au fost puse sub severă pază militară.

Generalul Vateff, ministru de război încă în funcţiune, în loc de a se duce la cartierul conjuraţilor, unde fusese invitat, s-a dus la biroul său din minister şi bănuind lovitura iminentă a chemat imediat la telefon pe colonelul Ivan Malceff, comandantul gărzii regale, dându-i ordin să se ducă fără întârziere la postul său de comandă la Palatul Regal, să ia măsuri energice de pază şi să nu şovăiască a face uz de arme şi mitraliere dacă va fi atacat.

Generalul vroia să cheme la telefon pe primul ministru Muşanoff, şi pe ceilalţi colegi ai săi din cabinet, când uşa se deschise şi în birou intră, cu revolverul în mână, propriul său aghiotant, maiorul Ghenoff.

– Domnule general, n-aveţi voie să mai vorbiţi la telefon. Am ordin să vă arestez.

– Din partea cui?

– Din partea actualului comandant al Sofiei, generalul Zlateff.

– Ei bine, eu voi vorbi, chiar dacă vei trage.

Maiorul îi smulse receptorul din mână, îl duse la ureche, apoi i-l restitui surâzând.

Generalul căută să vorbească; de la centrală însă nu mai voia nimeni să răspundă; centrala era ocupată. Generalul s-a putut duce acasă numai în zorii zilei, sub paza a doi ofiţeri. ■

(Va urma)

COPERTELE

① ④ Arta otomană – mai mult ca oricare alta între artele islamice – a încălcat tradiţia care interzicea reproducerea chipului uman. Astfel s-au păstrat pentru istoric numeroase reprezentări din viaţa curţii, dar şi din cea de zi cu zi.

O miniatură dintr-un manuscris realizat în 1588, **Hünernâme** (aflat în biblioteca Muzeului Topkapî Sarayi) îl înfăţişează pe sultanul Süleyman în mijlocul oastei sale, în timpul bătăliei de la Mohacs, din 1526, în urma căreia regatul maghiar şi-a încetat, practic, existenţa (coperta ①). Alte miniaturi îl reprezintă pe sultan la vânătoare, împreună cu fiii săi Mehmed şi Selim (coperta ④, stânga sus); sala divanului imperial, ale cărui dezbateri sultanul le putea asculta fără să fie văzut, dintr-o încăpere special construită (dreapta sus); Süleyman, în pragul morţii, sprijinit pe umărul marelui vizir Sokollu Mehmed paşa, în ultima sa campanie, la Szigetvar, în 1566 (stânga jos) şi flota otomană, sub comanda lui Kiliç Ali paşa, în portul Navarino (dreapta jos) **(Süleyman Legiuitorul,** p. 61).

② Octombrie, sau brumărel, este luna în care, la 26 ale ei, în calendarul creştin este înscrisă prăznuirea sfântului mare mucenic Dimitrie, Izvorâtorul de Mir. În tradiţia meşterilor iconari români, sfântul este reprezentat ca în această icoană pe sticlă, realizată în prima jumătate a sec. XIX în Mărginimea Sibiului

③ Contemporani şi adversari înverşunaţi ai lui Mihai Viteazul, Movileştii şi-au marcat epoca prin splendida lor ctitorie de la Suceviţa. În imagine: detaliu din scena **Judecăţii de apoi (Marcu Cercel,** p. 65).

PLANŞELE

Am prezentat la începutul acestui an, în nr. 1 şi 2, fotografiile reprezentanţilor diplomatici acreditaţi la Bucureşti. Continuăm în acest număr şi în cel următor cu o suită de fotografii ce surprind momente din viaţa diplomatică a Bucureştiului din urmă cu 50-60 de ani. Am alăturat şi câteva fotografii ale unor imobile sau interioare de misiuni diplomatice. Pe lângă unele dintre aceste case trecem şi astăzi fără a mai şti ce au fost ele cândva. Toate imaginile sunt reproduse dintr-o publicaţie în limba franceză, **Je sais tout de Bucarest** (Ştiu totul despre Bucureşti), ce a apărut din 1938 până în 1944 şi al cărei director a fost Etienne Miculesco. Dar să derulăm cronica în imagini.

① ② ③ ④ Ministrul Finlandei, ţară ce se afla în plin război cu U.R.S.S., Kirikowski, părăseşte Palatul Regal după ceremonia de prezentare a scrisorilor de acreditare (17 februarie 1940, foto 1). Ambasadorul Iugoslaviei, Ducici, în biblioteca ambasadei, aflată şi astăzi în acelaşi loc, pe Calea Dorobanţi (foto 2). Şi Ambasada Turciei era şi se află în aceeaşi clădire, la câteva sute de metri distanţă de cea iugoslavă (foto 4). Reprezentantul Ankarei, Suphi Tanrîöver, apare în această imagine alături de Tanda Caragea, soţia magnatului berii Bragadiru (foto 3). Imaginea nr. 5 o prezintă pe soţia lui Suphi Tanrîöver. Un colţ din marele salon al Ambasadei Iugoslaviei (foto 7). În timpul unei recepţii la Legaţia Iranului, fotoreporterul i-a surprins pe Octav Ulea (mareşal al Palatului) şi ministrul Japoniei la Bucureşti (foto 6). Puţini ştiu că frumoasa clădire de pe strada Cobălcescu, nr. 1, azi restaurant, a fost în perioada interbelică sediul Legaţiei Egiptului (foto 8). Prezenţa germană se face tot mai simţită: generalul Hansen şi Stelzer (oficial, consilier al Legaţiei germane, neoficial reprezentantul Gestapoului), surprinşi la o nuntă (foto 9). Cu acelaşi prilej, Mgr. Andrea Cassulo, nunţiul apostolic, şi contele de Casa Rojas, ministrul Spaniei (foto 10). Ministrul S.U.A., Günther Mott (în dreapta), participă la o recepţie la Legaţia Spaniei (foto 11)

1

Album istoric

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

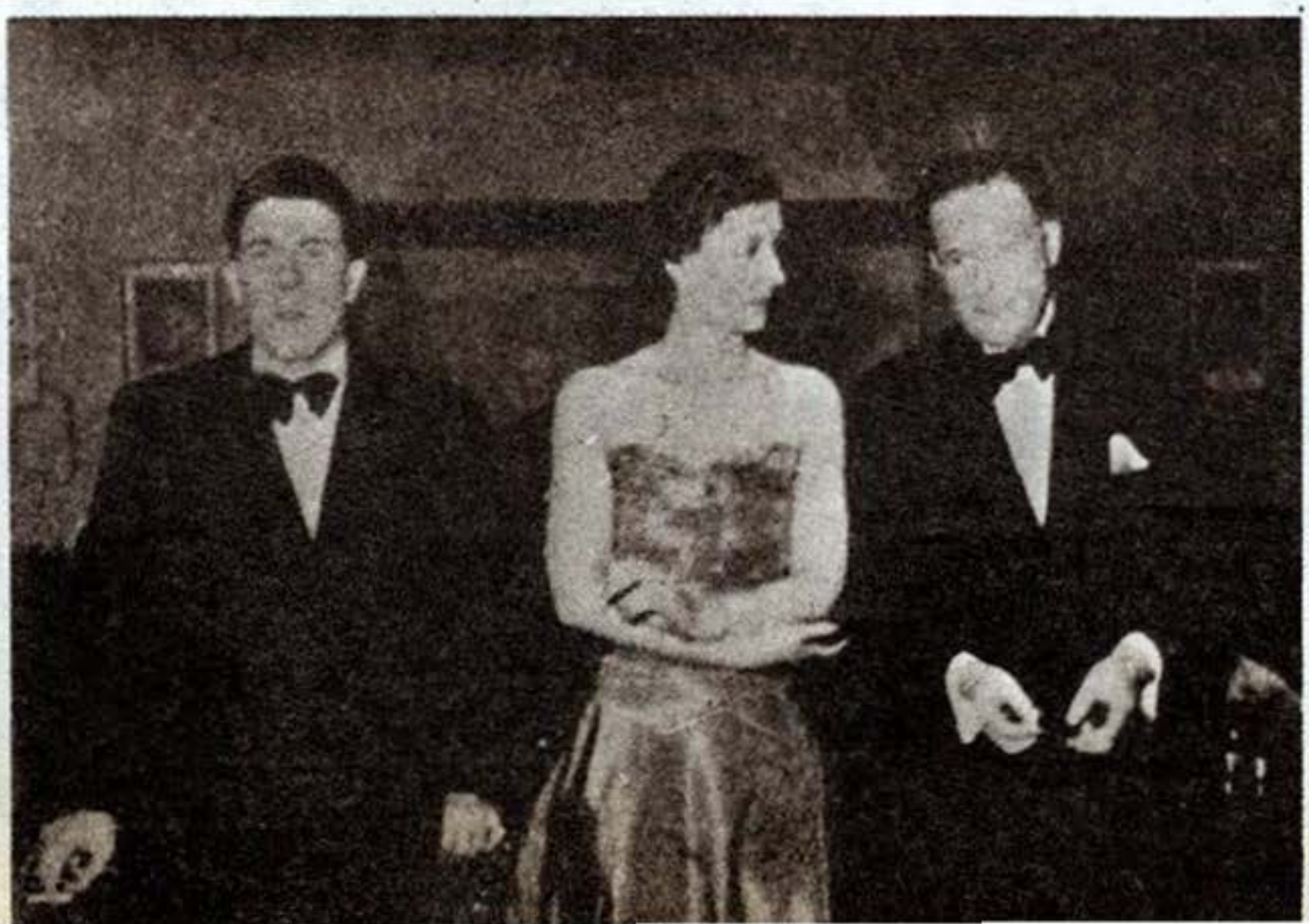

Istoria civilizației românești

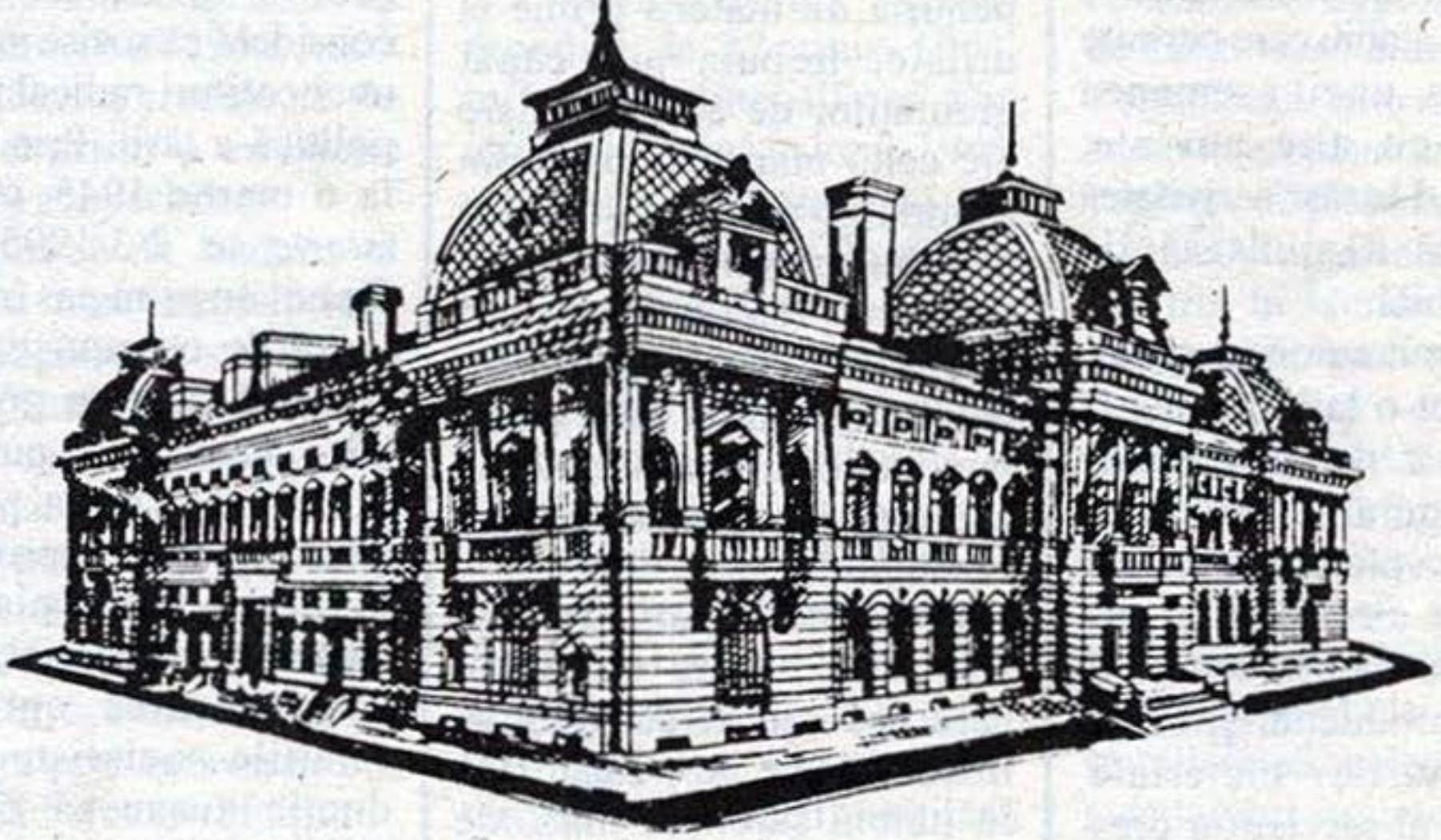

Bătrâna Doamnă

sub cnutul luptei de clasă

STABILIZAREA MONETARĂ DIN 1947

Academician COSTIN KIRIȚESCU,
membru în Consiliul de Administrație al B.N.R.

În august anul viitor se va împlini o jumătate de secol de la stabilizarea monetară din 15 august 1947. A fost un act necesar pentru viața economico-financiară a țării, dar spiritul în care s-a realizat această reformă a ilustrat cu pregnanță începutul epocii luptei de clasă și în viața Bătrânei Doamne. Evocarea momentelor de atunci, semnificația lor reală de natură economico-financiară, dar și ascuțișul politic al reformei monetare concepute de autoritățile comuniste aparțin unuia din contemporanii acelor evenimente, specialist de marcă în domeniu, unul din slujbașii credincioși ai Băncii Naționale a României, academicianul Costin Kiriței escu. Subtitlurile aparțin redacției noastre.

Comuniștii vor capital fără capitaliști

De obicei, o asemenea reformă are loc într-o perioadă în care însăși viața economică și financiară a ajuns la un stadiu care permite sprijinirea unei asemenea reforme, cu alte cuvinte, atunci când însăși activitatea economică a ajuns să fie relativ stabilă.

În general, autoritatea monetară dintr-o țară recurge la o reformă de stabilizare pentru asigurarea unui echilibru între volumul semnelor bănești în circulație și nevoile de asemenea semne în procesul producției și circulației bunurilor materiale, precum și al serviciilor prestate. Cu alte cuvinte, stabilizarea monetară este un proces prin care se pune capăt fie unei supraabundențe de semne monetare, fie unei insuficiențe a acestui volum, caz mai rar întâlnit, deci curmarea unui proces inflaționist sau deflaționist. Ca tehnică, procesele de stabilizare monetară pot merge de la operațiuni simple, cum ar fi reducerea inflației prețurilor prin tăierea, suprimarea a două sau mai multor zerouri de la sfârșitul valorilor monetare până la cele mai alambicate operațiuni de realizare a echilibrului între existent și nevoi.

Care era situația în perioada pregătirii și efectuării stabilizării monetare din 1947?

România ieșise din cel de-al doilea război mondial și se pregătea să-și panseze rănile adânci. Trebuiau reparate distrugerile materiale, reluată producția civilă, curmată penuria de materii prime și utilaje, trebuia pus capăt greutăților de aprovizionare ale celei mai mari părți din populație care nu-și putea procura strictul necesar vieții decât cu prețul unor eforturi penibile. Trebuia să fie îndeplinite în mod loial angajamentele internaționale pe care țara și le asumase în urma războiului.

Oricât de importante ar fi fost însă aceste obiective care apăreau în perspectiva imediată, ele nu puteau lăsa în umbră sarcinile mari ale dezvoltării social-economice a țării. Trebuiau găsite căi și mijloace pentru lichidarea unei rămâneri în urmă provocate de vicisitudinile seculare.

Forțele politice care se înfruntau în acea vreme în România, mai precis după lovitura de stat de la 23 august 1944, aveau concepții diametral opuse cu privire la căile redresării economice a țării. Partidele burgheze susțineau calea capitalistă, cu menținerea dominației marelui capital, precum și cu apelul la capitalul străin, mai întâi sub forma unui împrumut de stat, iar ulterior sub forma investițiilor directe. Exponenții partidelor politice „istorice", și anume Partidul Național Liberal și Partidul Național-Țărănesc, nu concepeau viitorul țării decât asigurat prin venirea la putere a burgheziei cu forțele ei spirituale și materiale în măsură să țină în mână destinele României.

La polul opus se situa partidul comunist stalinist, cu o parte din conducerea lui școlită la Moscova, care considera că sosise momentul unei cotituri radicale în viața politică a țării. Prin actul de la 6 martie 1945 *(Magazin istoric,* nr. 2-3/1995) s-a înfăptuit un prim pas în direcția voită de comuniști. A fost cucerită puterea politică în stat. De-acum se putea trece la naționalizarea principalelor mijloace de producție și la dezvoltarea planificată central a economiei, iar prin colectivizarea agriculturii relațiile socialiste de producție aveau să fie generalizate la întreaga economie națională.

Nu trebuie însă uitat că pe atunci partidul comunist nu avea încă la îndemână pârghiile necesare pentru o influențare reală a vieții economice. Cu toate încercările de redresare a economiei, haosul economic și inflația nu putuseră fi biruite.

Inflația și rădăcinile ei

În ce privește circulația monetară, caracterizată printr-un proces continuu de depreciere inflaționistă a monedei, inițial, rolul hotărâtor îl avusese politica de încadrare a României în „noua ordine europeană" de sorginte germană. După 23 august 1944, continuarea și

intensificarea inflației au fost determinate și de situația dramatică a producției. Printre alte cauze trebuie citată seceta neobișnuită care a pustiit ogoarele țării în anii 1945-1946. O altă cauză a inflației a fost marele dezechilibru al bugetului de stat din anii 1945-1946. Acest dezechilibru a trebuit să fie combătut printr-o emisiune monetară acoperitoare.

Din punct de vedere al circulației monetare, în primii ani postbelici, România se afla în plină desfășurare și intensificare a procesului inflaționist. Acest proces trecuse prin trei etape, și anume: el începuse încă înainte de război, continuase într-un ritm accelerat în cursul războiului și se agravase mult după încheierea ostilităților.

În prima etapă, principalul factor inflaționist a fost finanțarea pregătirilor militare, al căror ritm se intensificase ca urmare a evenimentelor politice și militare internaționale. Circulația bănească a sporit prin avansurile băncii de emisiune acordate statului, fără ca să existe o contrapondere în producția de bunuri materiale necesare populației. Din datele Băncii Naționale, rezultă că numai din ianuarie 1938 și până în mai 1941 circulația monetară crescuse de la 29,4 la 70 miliarde lei. La aprecierea nivelului acestei circulații trebuie ținut seama de faptul că, în urma rapturilor teritoriale pe care România le suferise în iunie-septembrie 1940, masa bănească deservea un teritoriu mai mic decât cel existent în 1938. Din cauza inflației, puterea de cumpărare a leului scăzuse în perioada amintită cu 61%.

După intrarea României în cel de-al doilea război mondial, la 22 iunie 1941, inflația s-a intensificat. Din iunie 1941 până în iunie 1945, volumul numerarului în circulație a crescut de la 77 la 649 de miliarde de lei, la care se adăugau celelalte mijloace de plată fără numerar. Concomitent a avut loc, în condițiile unui război greu, reducerea cantităților de bunuri disponibile pentru consumul populației. Prin acțiunea conjugată a creșterii rapide a masei monetare și a reducerii cantității de mărfuri disponibile, prețurile cu amănuntul au crescut vertiginos, marcând o depreciere galopantă a leului. Considerând nivelul din iunie al prețurilor cu amănuntul egal cu 100, el ajunsese în iunie 1945 la 1 973, crescând deci de peste 19 ori.

Dintr-o situație comparativă publicată de Banca Reglementelor Internaționale de la Basel, rezultă că dintre toate celelalte țări analizate, România suferise, până în iunie 1944, cea mai mare pierdere de valoare a monedei naționale, dacă se consideră drept indicator al deprecierii inflaționiste a banilor evoluția costului vieții.

O cauză principală a accelerării procesului inflaționist a constituit-o, așa cum era și firesc, economia de război, în cursul căreia deficitul bugetar a luat o asemenea amploare încât n-a mai putut fi acoperit decât pe calea împrumuturilor statului la Banca Națională.

O altă cauză importantă a inflației din anii războiului a constituit-o exploatarea țării de către Germania hitleristă. Formele sub care s-a exercitat această exploatare au fost variate. România era constrânsă de „aliatul" său să exporte în Germania bunuri de primă necesitate sau strategice, fără o contra-prestație echivalentă din partea germanilor. Prețurile aplicate în acest comerț erau fixate astfel încât să avantajeze pe germani. Cursul mărcii germane față de leu a fost stabilit după același criteriu al avantajului unilateral pentru partenerul cel mai puternic.

În sfârșit, la terminarea războiului, în cliringul româno-german de la Berlin rămăsese blocată o creanță uriașă a României față de Germania, reprezentând valoarea mărfurilor și serviciilor prestate de țara noastră, în schimbul cărora nu primise decât mărci fără utilizare practică.

Apogeul inflației a fost atins în ultima etapă care s-a desfășurat în perioada postbelică până la stabilizarea monetară din anul 1947. El a fost motivat de faptul că încetarea războiului și, implicit, a finanțării lui a fost urmată de necesitatea unui nou și greu efort financiar – și anume al trecerii la economia de pace și al redresării economice.

(Va urma)

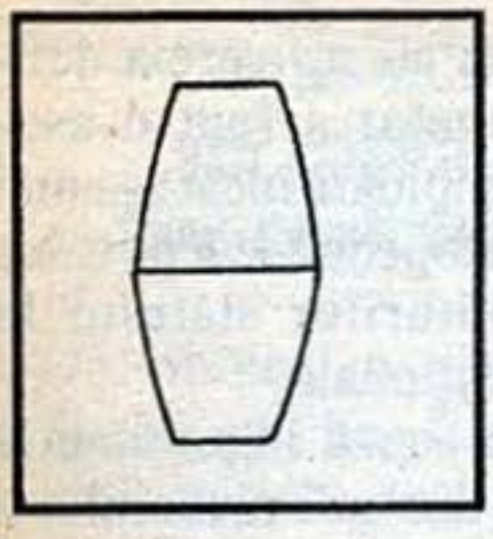

Pentru prima oară, Constantin Brâncuşi în Parlamentul României

Aşa cum am văzut din numărul trecut al revistei, proiectul Legii privind declararea Ansamblului monumental Calea Eroilor, realizat de Constantin Brâncuşi în municipiul Târgu Jiu, judeţul Gorj, ca bun de utilitate publică, de interes naţional, a fost dezbătut în Senat la 8 iulie 1992, iar în Camera Deputaţilor la 19 decembrie acelaşi an.

Prezentăm cititorilor noştri alte puncte de vedere exprimate în Senat (aşa cum au fost consemnate de *Monitorul oficial al României,* partea a II-a, an III, nr. 9, joi 9 iulie 1992).

Continuăm cu intervenţia doamnei *Sanda-Maria Tătărescu-Negropontes,* fiica lui Gheorghe Tătărescu şi a Aretiei Tătărescu. Din iniţiativa şi cu determinarea Aretiei Tătărescu a fost ridicat Ansamblul monumental de la Târgu Jiu, inaugurat în urmă cu 58 ani, la 27 octombrie 1938.

Referindu-se la „situaţia actuală" a Ansamblului, d-na Tătărescu-Negropontes precizează: „Complexul Brâncuşi e grav bolnav. Complexul Brâncuşi e singurul complex în aer liber, mondial cunoscut. Am spus că e grav bolnav, căci *Coloana Infinitului* a ajuns să fie ruginită, fisurată, ternă, şi-a pierdut din strălucirea pe care a avut-o înainte. Maşinile edilitare din Târgu Jiu trec pe sub *Poarta Sărutului* din Grădina botanică, iar *Masa Tăcerii,* care trebuia să fie o masă a gândirii, a gândului românesc şi să asculte murmurul Jiului – Jiul a fost băgat la închisoare, i s-a pus un parapet şi nu se mai aude nimic...

S-a găsit în lumea aceasta un domn Varia. Recunosc că l-am cunoscut o singură dată. Sunt convinsă de buna lui credinţă. Sunt convinsă, în acelaşi timp, că această intenţie a dumnealui va aduce oraşului Târgu Jiu un bine.

Ceea ce însă aş vrea să spun şi la ceea ce ţin, în numele a ceea ce a dorit mama mea, este ca acest complex să rămână un bun naţional. El a fost dăruit oraşului Târgu Jiu, el a fost dăruit acestei ţări, ne putem mândri cu el, putem să aducem lumea întreagă aici, este un bun al României, un bun naţional şi dacă vrem să rămânem în ideea lui Brâncuşi, pe când construia *Coloana fără Sfârşit* – eu fiind foarte tânără, dar totuşi am asistat la acest lucru pe vremea aceea – Brâncuşi a spus: «Voi nu ştiţi ce vă las eu vouă», deci nouă românilor. Din textul nostru trebuie să reiasă foarte clar că acest bun este naţional".

Starea îngrijorătoare în care se află această comoară a artei moderne de la Târgu Jiu este semnalată în faţa Senatului României şi de dl. *Csiha-Tamás:* „Un singur lucru voiam să vă spun, tot în interesul acestei legi. De când am fost sesizaţi în comisie, ne-am interesat, din păcate, la ora actuală acest complex nu are stăpân, nu figurează în inventarul nimănui. Dacă cumva – Doamne, feri! – îi va da prin cap să ia un scaun... nu găsim păgubaşul."

În intervenţia sa, dl. Stelian Morcovescu pledează pentru adoptarea proiectului de lege, care conferă cadrul juridic necesar protecţiei şi conservării Ansamblului brâncuşian de la Târgu Jiu. „Doamna Tătărescu a fost consultată, precizează d-sa. De mai multe ori am discutat, am trimis şi la faţa locului din partea comisiei şi au stat de vorbă cu autorităţile locale, şi noi ne propunem să trecem drept bun de utilitate naţională acest complex. Nu-l dăm nimănui! De ce să nu colaborăm la scoaterea din cenuşă, din praf, a acestui lucru, care să fie cunoscut în lume?! Auzim pe mulţi, cu privire la cultura din România – că la partea aceasta artistică, de acest gen – cunoaşte numai pe Brâncuşi. Se ştie că Brâncuşi a fost român.

Ce s-a făcut în ultimii doi ani pentru a conserva, nu mai vorbesc de a pune în valoare acest monument? – continuă dl. Morcovescu. Ce speranţe avem noi că în anul acesta sau în anul următor problema o rezolvăm noi singuri? Este în pericol să se surpe *Coloana Infinitului.* Este ruginită din interior către exterior. Fiecare inginer ştie ce înseamnă asta.

Din acest punct de vedere, deci încă o dată, nu dăm acest bun nimănui! De altfel, partea de obligaţie a ţării noastre, vizavi de ceea ce se angajează să facă alţii financiar, va forma obiectul unei alte legi. Noi ne propunem acum să-l trecem ca bun de utilitate naţională, să dăm un stăpân – naţiunea română – acestui bun, să-l punem sub oblăduirea şi grija cuiva".

(Va urma)

• Două bomboane pentru copiii principesei • Victima - Europa • Argetoianu pleacă... • Secera și ciocanul la expoziție • P. Groza, miliardarul • Știri din București via Berna

Publicăm, în continuarea celor apărute în numărul 8/1996, alte fragmente din însemnările inedite **ale istoricului și arheologului Emil Panaitescu (1885-1958), fost director al Școlii române din Roma și consilier al Legației României pe lângă Sfântul Scaun.**

Notațiile sale surprind atât cele ce se întâmplau la Roma în timpul războiului, cât și ecourile pe care evenimentele din România acelor ani le aveau în cercurile politice, diplomatice, culturale din capitala Italiei.

De remarcat preocuparea autorului de a determina – prin relațiile personale pe care le avea cu oameni politici italieni – denunțarea de către guvernul Italiei a dictatului fascist de la Viena din 30 august 1940, prin care România pierduse nord-vestul Transilvaniei.

De asemenea, răzbate în însemnările sale preocuparea pentru soarta postbelică a României, intrată de-acum în sfera de dominație sovietică.

Știrile din țară erau așteptate cu mare nerăbdare și interes, dar ele răzbeau greu prin vâltoarea războiului.

După cum am mai precizat, jurnalul inedit **al lui Emil Panaitescu se păstrează la Arhivele Naționale ale României din București.**

Înainte de a parcurge aceste noi pagini din însemnările cărturarului, rugăm cititorii să facă o necesară corecțiune: începutul notației din 23 ianuarie 1944 (nr. 8/1996, p. 24) se va citi: „Duminică. La ora 8 jumătate șoferul ne înștiințează cel dintâi **că n-am putea ieși cu mașina...“**

I.L.

1944

2 mai. La masă la Ambasada Portugaliei. Ambasadorul Caruchio Pacheco e un fost profesor la Universitatea din Coimbra, fost ministru al educației, amic al lui Salazar. Puțin, foarte puțin, se simte atmosfera îngrijorărilor în Ambasada Portugaliei.

Menu – *Ementa,* totul în limba portugheză – face ca pentru câteva minute să se uite războiul? Nu. Mai curând mizeria cea mare în care trăim o simțim și mai tragic.

La masă, principesa Orsini ia două bomboane și le pune în geantă spre a le duce la copii acasă. Aceasta e realitatea.

Altfel oameni puțin interesanți. Principele Orsini, trecut de 65 de ani, are un băiat de 12 ani. Ministrul plenipotențiar d'Allia cu soția lui repetă un singur refren: „Non si puó più vivere [nu se mai poate trăi]. Și tot felul de știri necontrolate.

Mai vioi și poate mai interesant generalul de aviație Ercole. Decorat cu „Mihai Viteazul“, a fost de mai multe ori în România.

De la generalul Ercole merită semnalată anecdota. Într-un avion se aflau călători un englez, un francez, un german, un italian, și un român. Unuia dintre ei îi trece prin minte să pună întrebarea: Ce-ai face (englezului) dacă regele ți-ar da ordin să te arunci din aeroplan?

-

LÁ ROMA, ÎN VREME DE RĂZBOI

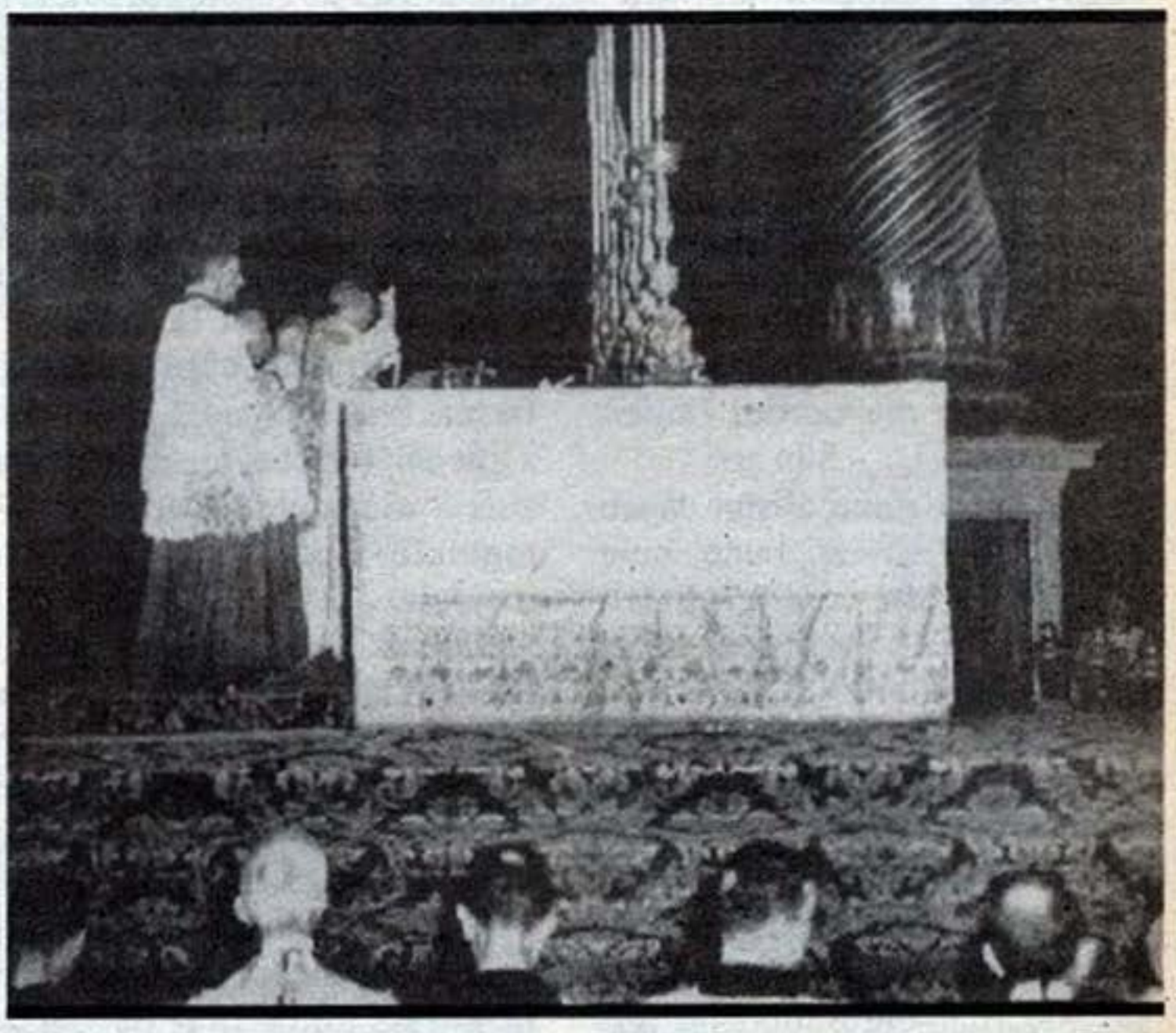

EMIL PANAITESCU

Englezul: Aş lua pe francez şi l-aş arunca.

Întrebarea repetată. Germanul, la ordinul lui Hitler răspunde: „Heil Hitler" şi se aruncă. Italianul stă drept şi salută: „Duce, a noi!" [Duce, înainte!] şi pe urmă se aşază pe scaun.

Românul, la ordinul care i-ar veni de la regele Carol II, întâi protestează că regele nu poate să-i dea ordin şi la insistenţele celorlalţi că dacă totuşi s-ar da ordinul ce ar face, răspunde: Aruncă parașuta pe o fereastră şi priveşte pe cealaltă fereastră.

4 mai. În biroul domnului ministru Grigorcea. Prezenţi: Scorţescu, Galitza, Moscuna şi cu mine. Dl. Grigorcea povesteşte că ultima dată la Vatican (ar fi sâmbătă 29 aprilie) întrebat de un reprezentant al unei ţări din America de Sud privitor la victimele bombardamentelor de la Bucureşti, ar fi răspuns, aşa ca să audă şi englezul şi americanul, care se aflau în apropiere: – Ah, victime, une vieille dame souffrante, l'Europe [Ah, victima, o bătrână doamnă suferindă, Europa].

Răspunsul sceptic nu era rău, toţi l-am găsit „très bien". Scepticismul este o formă bună, când este numai aparentă, a diplomaţiei.

7 mai. Căpitanul Timoc, venit de la Lecco din nordul Italiei, între orele 6 1/2 - 8 la noi.

Întrebat de mine, afirmă că am avea vreo 7 divizii bune, bine înarmate şi alte vreo 13 divizii mai puţin bine pregătite. Mi se pare foarte puţin.

În mai 1942, în toate convorbirile cu diverşi oameni politici la Bucureşti, susţineam că trebuie să ne formăm o puternică armată pentru ziua când ruşii ar ajunge la frontiera noastră, vorbeam chiar de fortificaţii la graniţa răsăriteană. Mareşalul Antonescu se înfuria. Nu se gândea şi nu permitea ca cineva să vadă o zi atât de tristă a întoarcerii ruşilor în Basarabia.

8 mai. Astăzi zi de nori şi de lacrimi în casa noastră, la citirea scrisorilor aduse de curierul Roman de la Berna.

Mai ales scrisoarea Colettei de la 9 aprilie cu povestirea scurtă, dar profund simţită, a primului bombardament de la 4 aprilie de la Bucureşti, ne tulbură şi ne amuţeşte glasul. Numai lacrimile vorbesc.

Văd zilele tot mai grele pentru ţară, pentru poporul nostru şi pentru familia mea.

10 mai. Astăzi ziua mare a independenţei şi regatului României. Ce bucurie şi frumuseţe domnea de la Alecsandri şi până la Goga asupra zilei. Pe urmă a fost şi ziua Unităţii naţionale. În această zi poporul nostru sărbătorea înfăptuirile sec. XIX şi afirma credinţele şi aspiraţiile de viitor.

Astăzi? Nordul Moldovei ocupat de ruşi şi ţara întreagă ameninţată de cea mai groaznică invazie. Iar Bucureştii continuu bombardat de către anglo-americani.

Spun *Tatăl Nostru* şi merg la biserică. Cred în naţia mea. Dacă n-aş crede, n-aş mai putea trăi.

14 mai. La noi la masă, dl. [Horia] Roman care a fost la Berna. Ştiri din ţară. Argetoianu a plecat fiindcă nu mai putea suferi alarmele şi bombardamentele. Socoteşte totul primejduit.

23 mai. Oraşul pare împărţit în zone speciale pentru armata germană. Sunt regiuni în cari soldaţii germani n-au voie nici să treacă. Sunt tăbliţe scrise limpede: Innenstadt!

Viale Parioli, unde avem locuinţa, se cheamă Ringstrasse. O a treia zonă ar fi periferia, unde soldaţii germani au voie nu numai să treacă, dar şi să locuiască.

26 mai. De la Roman aflu că la Legaţie este „panică", că vor să intre la Vatican.

Examinez chestiunea Legaţiei României pe lângă Sfântul Scaun. Juridiceşte n-ar fi necesar să se mute în Citta Vaticano, mai ales că România nu este în război cu guvernul Badoglio.

Situaţiile de drept vor putea rezista unor posibile violenţe de jaf?

6 septembrie. Cu contele Torti de Valminnta la ambasadorul Fasciotti. Fostul ministru la Bucureşti în războiul trecut a păstrat o frumoasă amintire din ţara noastră. Prietenie foarte temeinică cu Barbu Ştirbey. Mă întâmpină: Între Rusia şi Germania, situaţia României e grea.

Preocupat mult şi acum de ce n-am mutat imediat Capitala la Braşov în 1919-1920. Aceasta i se pare că ar fi împiedicat sfâşierea de la Viena.

Îl întreb: Cum se poate explica atitudinea puţin favorabilă a presei italiene faţă de politica schimbată a României – cererea de armistiţiu, declararea de război Germaniei. Insist că presa romană antifascistă pare că vrea să continue faţă de România ca şi presa fascistă, care a dus la arbitrajul de la Viena.

Fasciotti întreabă: Ce doreşti să afli, o schimbare politică a guvernului faţă de România, sau a presei?

Răspunsul meu, fără ezitare. Evident, în primul rând a guvernului şi în urmă sunt sigur că va veni şi presa. Fasciotti îmi promite că va vorbi şi este sigur de guvern.

11 septembrie. După-amiază, cu soţia la baronul Fasciotti. Amical, ambasadorul Fasciotti îmi comunică: A vorbit cu contele Carlo Sforza, preşedintele comisiunii de *epurazione* însă „prevedibile ministro degli

Esteri“ [previzibil ministru de externe]. Noua atitudine a Italiei față de România va fi de amiciție, cu totul contrară celei fasciste. Îmi dă asigurări pentru aceasta. Îmi va înlesni o convorbire cu Sforza, dar în acest moment sunt peste măsură copleșiți de chestiunea epurației.

La o întrebare a mea dacă vede posibile relații diplomatice cu schimb de reprezentanți la București și-Roma este evaziv. Surprind: „Vediamo quando e come l'Italia potrà face di nuovo una politica estera“ [Să vedem când și cum Italia va putea face din nou o politică externă].

5 octombrie. La ziarul *Unitá*[1]. Pe la ora 6 seara, prin întuneric, pe o scară nesigură, ajung la etajul secretariatului de redacție. Vorbesc cu dl. Vais, din Livorno. Amical, despre socialiștii și comuniștii pe care i-am cunoscut.

Mulțumesc pentru articolul *Romeni e romani,* dar adaug că nu pe această temă, de nuanță filologico-istorică, se pot pune bazele unor alte relații între România și Italia.

---

[1] La 4 octombrie, *Unitá,* ziarul comuniștilor italieni, a publicat o notă *Romeni e romani* despre care E. Panaitescu notează: „Apreciază just și favorabil schimbarea de politică a României, cu participarea imediată la războiul contra Germaniei și cu revendicarea susținută de Soviete a Transilvaniei“.

În p. 37: *Papa Pius XII la Mesa din noaptea Anului nou 1945*

Petreceri de revelion 1945 la București: generalul Vinogradov (stânga) și von Schuyler (dreapta)...

... și Lucrețiu Pătrășcanu (stânga) cu soția și Radu Xenopol; fotografii reproduse din revista L'Illustration de Bucarest

Colonelul aviator Șcelkunov, erou al Uniunii Sovietice, decorează un caporal englez la Cartierul general al Air Force din Italia

Pentru aceasta aş dori să vorbesc cu Palmiro Togliatti[1].

Vais, dintre comuniştii români, cunoaşte din nume pe Ana Pauker.

21 octombrie. La Galleria Arti, via Sicilia. Expoziţia fotografică: *Stalingrad-Leningrad-Sebastòpoli.*

La intrare drapelele puterilor aliate: Rusia, Statele Unite, Anglia. Suntem în Italia – nu este drapelul italian.

Un portret de [al lui] Stalin, fără expresie şi fără o caracterizare deosebită. Un bust Lenin, simplu, dar fără vreo semnificare.

Zidurile toate acoperite de drapelul roşu, cu secera şi ciocanul. Atât este sovietic – comunist – încolo toată expoziţia are tonaţia cea mai patriotică rusească. Metodă de propagandă similară celei naziste sau fasciste. Vezi *Esposizione della rivoluzione fascista.*

Amintiţi toţi marii scriitori ruşi şi doi mari generali ai trecutului: Suvarof şi Kutuzof. Din strălucita galerie a trecutului mare al Rusiei lipsesc în această expoziţie numai Romanovii.

22 octombrie. La ora 10.30 sunt anunţat prin telefon de la Secreteria particulară (dr. Capora) că voi fi primit de către ministrul P. Togliatti luni la ora 12 la Direcţiunea Partidului Comunist, în Via Nazionale 243.

19 noiembrie. Îl văd pe consulul De Michelis de la 3 1/4 - 5 după masă.

Obiectul vizitei: Anularea arbitrajului de la Viena. Aş dori să ştiu cine ar putea să se intereseze de chestiune şi pentru ce nu s-a putut lua o decizie similară cu aceea a primului arbitraj de la Viena.

Aflu unele lucruri interesante. La Palazzo Chigi ar mai fi oameni care reprezintă vechiul punct de vedere de a sprijini Ungaria.

De Michelis e de părere că o personalitate politică, cum ar fi Pietro Nenni sau contele Sforza ar putea să decidă sau să influenţeze deciziunea.

24 noiembrie. La ora 3(15) la ambasadorul Fasciotti. Pentru aceeaşi problemă: anularea arbitrajului de la Viena. Îl pun în cunoştinţă că am văzut pe Togliatti, care mi-a promis că se va ocupa de chestiune.

5 decembrie. Seara, Vătăşianu[2] mă anunţă că mâine va fi un parastas pentru N. Iorga la biserica greco-catolică. Monseniorul Tăutu a admis un parastas cu pronunţarea numelui Nicolae! Dar după atâţia ani şi atâtea suferinţe, întâia dată când se face un parastas pentru N. Iorga, din iniţiativa Şcolii din Valle Giuglia.

Amintesc că numele reginei Maria nu a putut fi pronunţat în biserica românească, la slujba de la înmormântare.

Amintesc că nu s-a putut face un serviciu [divin] la moartea lui I.G. Duca. Ministrul Vasiliu a trebuit să meargă la biserica rusească.

Dar în 1940, noiembrie 8, la ziua arhanghelului Mihail, biserica a fost îmbrăcată în verde şi chipul (fotografia) lui Corneliu Codreanu suspendată de balconul corului.

1945

1 ianuarie. Anul nou. Numai cu soţia şi copiii. Suntem trişti de toate, dar gândul la ţară ne doboară.

3 ianuarie. După-amiază la Fasciotti. Oameni foarte bogaţi. Pentru o moştenire în Tunisia au plătit de curând patru milioane de lire. Duc însă o viaţă foarte strâmtorată, de adevăraţi zgârciţi. Totuşi, astăzi, ne-au dat un ceai.

Casă mare, multă marmură, dar grozav de frig. Mi-am ţinut tot timpul paltonul.

4 ianuarie. Mă duc devreme spre Vatican. Ajung înainte de ora 12. Privesc foarte frumoasele hărţi. Caut Moldavia, Valahia, Transilvania[3].

În sfârşit, pe la 12 1/4 mă duc în sala de aşteptare. Curând apare ambasadorul Germaniei Weiszäcker[4]. Îl salut, el se îndreaptă spre mine şi îmi strânge mâna.

Nu schimbăm nici un cuvânt. Nici nu se putea, în momentul acela intră alte persoane pentru audienţă.

Weiszäcker în picioare, la fereastră, de unde vin raze calde de soare. Nu priveşte însă nici la lumina de afară şi nici nu vrea să ştie cine mai sunt persoanele care aşteaptă. Îşi scoate carnetul şi caută să-şi fixeze încă o dată

---

[1] La 10 octombrie, Em. Panaitescu s-a întâlnit cu dr. Capora, secretarul particular al lui Togliatti. „Tânărul Capora, foarte curtenitor, mă primeşte imediat şi începe o convorbire animată. Arăt scopul vizitei mele la ministrul Togliatti: Anulat primul arbitraj de la Viena Ciano-Ribbentrop din 1938 [din 2 noiembrie, prin care Ungaria primea 12 000 km² din sudul Ucrainei subcarpatice şi Slovaciei, aparţinând Cehoslovaciei], ar trebui să fie anulat şi arbitrajul din 1940, privitor la Transilvania. Convorbirea urmează aproape o oră. Merită o menţiune specială că am fost întrebat ce cred despre situaţia şi viitorul Italiei. Tinerii comunişti mult preocupaţi de viitorul patriei lor."

[2] Virgil Vătăşianu, istoric de artă; secretar al Şcolii române de la Roma (1930-1931, 1934-1936, 1938-1946); profesor de istoria artelor la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj.

[3] Este vorba de loggia care leagă apartamentul papal de Secretariatul de stat al Vaticanului; a fost concepută de Rafael, fiind cunoscută şi sub numele de Loggia lui Rafael, Loggia dela Cosmographia sau Bella Loggia; între cele 13 hărţi care împodobesc această loggie se află şi una pe care figurează ţările române; vezi şi *Magazin istoric,* nr. 7/1984.

[4] Ernst cavaler von Weiszäcker (1882-1951), diplomat german; subsecretar de stat la Ministerul afacerilor externe (1938-1943); ambasador la Vatican (1943-1945). După prăbuşirea regimului nazist a fost implicat în aşa-numitul „proces Wilhelmstrasse" de la Nürnberg şi condamnat la închisoare; a fost eliberat în 1950.

punctele pe care le va înfăţişa în discuţie.

În sfârşit, la 1 1/4 îmi vine rândul să fiu primit. Extrem de amabil, monseniorul Montini [secretar al Papei] pare chiar jenat. De două ori Montini îmi afirmă că îmi stă la dispoziţie să-mi facă orice serviciu doresc. Surprins de această condescendenţă, îl rog să comunice Papei omagiile mele şi, dacă e posibil, să am noua medalie „Defensor civitatis". Ţine să mă servească şi îmi vorbeşte de o audienţă cu familia la Papă, pe care nu pot s-o refuz.

8 ianuarie. Astăzi am mers până la Via Veneto. Sufăr de frig mai mult chiar ca în anul trecut. Casa nu este încălzită. Stufetta electrică [radiator] e bună, dar mâinile îmi sunt îngheţate şi numai cu greu pot să scriu. Uneori frigul îmi prinde picioarele că nu le mai pot mişca.

Şi un dor de ţară tot mai aprig mă cuprinde.

12 ianuarie. Prof. Domiani cu dl. Coppini (fost consul la Odessa şi în urmă 13 luni la Bucureşti) la noi de la 4 1/2-7 seara. Noi am dorit să-l vedem ca pe cel dintâi om (italian) sosit de la Bucureşti după armistiţiul nostru şi ocupaţia rusească, deşi Coppini a sosit la Roma de la 16 decembrie 1944 şi a plecat din Bucureşti exact acum o lună.

Viaţa la Bucureşti mai uşoară ca la Roma; restaurantele pline; se găsesc ghete şi haine. Tramvaiele circulă.

Social. Ofiţerii ruşi nu frecventează casele românilor decât foarte rar, dar puţinii americani şi englezi frecventează mult.

Arestări multe, dar nu poate da precisiuni. Nici despre Al. Marcu[1] nu ştie dacă ar fi fost arestat. Marcu s-ar fi purtat rău cu Legaţia italiană, cu Bova Scoppa (ministrul) şi cu Manzoni. Coppini a insistat să afirme că Marcu îşi datora situaţia, şi aceea de subsecretar la presă, numai Legaţiei italiene şi că după 8 septembrie 1943 Marcu ar fi .spus că nu recunoaşte decât pe Mussolini, pentru el Italia este Mussolini. Ulterior, Marcu ar fi încercat o apropiere de Legaţia italiană, dar n-a reuşit.

Epuraţia. Nu prea ştia Coppini ce s-a făcut. La Universitate profesorii ar fi cerut să facă ei epuraţia.

Universităţile nu erau deschise. Poate şi pentru teama de dezordini care s-ar fi început între români şi evreii admişi din nou la cursuri. Dar mai trebuie să fie şi alte cauze.

Îi mulţumim, soţia mea, băiatul meu şi eu, mult că a venit şi ne-a spus ceea ce a ştiut de la Bucureşti, dar în sufletul nostru suntem mult nemulţumiţi: am fi voit să ştim mai multe, mai precis. Dl. Coppini nu are însă nici o vină. Este dorul nostru de ţară şi de toţi ai noştri, care nu poate fi mulţumit cu uşurinţă.

După Coppini nici la Ploieşti daunele n-ar fi atât de mari, adică oraşul n-ar fi fost complet distrus. Societăţile de petrol lucrează, dar rafinăriile pare că nu sunt în activitate. Tot astfel „Danubiana", care ne interesează pe noi, lucrează.

Sunt oameni bogaţi care pleacă din Bucureşti: Malaxa şi alţii până la Istanbul cu Wagon Lit.

Destul de important că în ziua declaraţiei de armistiţiu, Otopenii şi Băneasa, aeroporturi, au fost punctele de luptă cu Germania, care au trimis şi 2 divizii de la Rusciuk, respinse de români.

După declaraţia de armistiţiu, la 23 august, ruşii au făcut mulţi prizonieri în Moldova, soldaţi români care nu se mai băteau [*Magazin istoric,* nr. 5/1996].

O divizie de prizonieri [Tudor Vladimirescu] a fost adusă din Rusia şi a defilat la Bucureşti, ca propagandă, zicea Coppini, pe urmă nu s-a mai vorbit.

Ziarele. Apare *Universul* (cu Lugoşianu) şi alte ziare de partid: *România liberă, Scânteia,* etc., nu ştie să le numească.

Politiceşte. Regele primeşte şi pare mai bine dispus. Nu mai este taciturnul de ieri şi chiar zâmbeşte. Locuieşte cu regina Elena la Şosea. Schimbări la Curte: aghiotant Robert Bossy şi în locul lui Stârcea-Negel.

Partidele. Şi-au reluat activitatea. Maniu s-a retras, fiindcă i-au publicat o scrisoare a relaţiilor avute cu legionarii. Comuniştii n-au oameni şi ca partid n-a suferit, singurii care au suferit sunt Pătrăşcanu şi Ana Pauker. Liberalii se organizează cu Dinu B[rătianu], dar George B[rătianu] a rămas la o parte.

Frontul plugarilor şi muncitorilor (P. Groza, *miliardarul* îl numea Coppini) e tot o firmă comunistă.

Ruşii nu par că se amestecă. Din tot ceea ce spunea Coppini, sovieticii erau prezentaţi mai curând favorabil. Dar se pare că în Moldova sunt autorităţile româneşti, însă în toate decid ruşii, în Moldova şi până pe la Buzău. Nici din Transilvania Coppini nu ştia să spună până unde autoritatea şi administraţia românească s-a putut extinde.

Am revenit asupra părţii politice. Mareşalul A[ntonescu], soţia lui şi Mihai A[ntonescu] şi generalul Elefterescu arestaţi şi nu se ştie unde se află. Arestaţi Alexianu şi mulţi funcţionari din Transnistria, Odessa şi Basarabia, dar nu poate să dea precisiuni. ■

(Va urma)

---

[1] Alexandru Marcu, italienist, profesor la Universitatea din Bucureşti; membru al Şcolii române din Roma (1923-1924); subsecretar de stat al presei la Ministerul propagandei în timpul regimului antonescian.

Drama generalilor români

ATHANASE TRINCU –

ÎNVINGĂTOR PRIN OMENIE

Col. dr. ALESANDRU DUȚU,
FLORICA DOBRE

S-a născut la 24 decembrie 1887, în comuna Drănic, jud. Dolj și a murit la 25 februarie 1966, la București.

Studii: Școala militară de infanterie (1908-1910), Școala superioară de război (1919-1920).

Grade: sublocotenent (1910); locotenent (1913); căpitan (1916); maior (1917); locotenent-colonel (1927); colonel (1934); general de brigadă (1939); general de divizie (1942); trecut în cadrul disponibil în 1945 și în rezervă în 1947.

Funcții: comandant al Regimentului 5 grăniceri (1934-1936), șef de stat major al Inspectoratului General al Infanteriei (1936-1939), comandant al Brigăzii 39 infanterie (1939), comandant al Brigăzii 1 grăniceri (1939-1941), comandant al Diviziei 35 infanterie (1941), comandant al Diviziei 21 infanterie (1941-1942), comandant al Comenduirii Pieței București (1942), comandant al Diviziei 21 infanterie (1942-1944), delegat al M.St.M. pentru supravegherea evacuărilor din Moldova (1944), comandantul Comandamentului de Etape nr. 2 (1944).

„Urmare a unei telegrame primită la comandamentul Armatei 1, la Arad, unde mă găseam la 15 octombrie 1944, în îndeplinirea serviciului pentru frontul împotriva Germaniei, telegramă ce mă chema grabnic la București pentru mutare, m-am prezentat la 17 octombrie 1944 la cabinetul ministrului de război pentru a primi ordine. În locul lor, generalul magistrat Păiș, din justiția militară, m-a declarat arestat, în chiar cabinetul directorului de cabinet al ministrului de război, fiind depus la arestul militar al Comandamentului Militar al Capitalei, în condițiuni care înfrângeau nu numai regulile omeniei dar chiar și ale închisorii, alături de infractorii de rând și borfași. Fără nici o justificare, fără să mi se puie în sarcină vreo infracțiune, vreun delict, vreo crimă, am fost ținut astfel până ce mi s-a afectat regimul corespunzător gradului meu, până la 7 februarie 1945, când am fost transferat la domiciliu (str. Mihai Vodă 37) unde sunt ținut, sub pază asigurată de patru ostași, și aștept cu încredere acuzatorul public care să mă puie în cunoștință de răspunderile ce apasă asupră-mi, de vina care am să răspund. Am înaintat memoriu șefului meu ierarhic, ministrului de război, narând situația în trista ei nuditate, solicitând începerea unei anchete împotrivă-mi pentru limpezirea situației. Într-o atare situație, îmi permit, ca unul care nu găsesc în rafturile memoriei mele, în sipetul cugetului meu și în nici una din cutele sufletului meu nici o abatere de la legile dreptății, ale liniștii pe care fiecare om cu frica lui Dumnezeu și respectul pentru aproapele său trebuie să-l aibă, să vă dau toate detaliile privind cariera mea, activitatea mea și unele dintre faptele mele menite să ilustreze un temperament, o mentalitate și o ținută, sentimente și convingeri politice, militare, sociale, cu nădejdea că ceea ce nu deslușesc eu, acolo unde nu descifrez eu, de unde începe să se urzească culpabilitatea mea, va lămuri acuzatorul public".

Textul pe care l-am reprodus a fost extras dintr-un memoriu înaintat de generalul Athanase Trincu acuzatorului public al Tribunalului Poporului, în mai 1945.

• Arestat în chiar cabinetul ministrului • „Vă mulțumesc prentru grad, dar comanda n-o primesc“• Onoruri militare în cimitirul din Odessa • Ghete și palton pentru Serioja • „Curajul de a lua apărarea evreilor năpăstuiți“• Vrăjmășia „timpurilor noi“

Comandantul...

În 1939, la apogeul unei respectabile cariere ostășești, i s-a încredințat comanda Brigăzii 39 infanterie și apoi a altor mari unități române. În timpul acțiunilor militare din 1941 pentru eliberarea Basarabiei a fost comandant secund al Diviziei 1 grăniceri, având sub comanda sa directă un detașament compus din Regimentul 5 grăniceri, Regimentul 2 artilerie grăniceri și Divizionul 53 artilerie, distingându-se prin „priceperea, energia și vitejia sa“, așa cum remarca generalul Vasile Atanasiu, comandantul Corpului 3 armată. În relațiile cu populația civilă, inclusiv cu cea evreiască, s-a purtat cu „omenie“, așa cum aprecia, mai târziu, în 1952, în urma cercetărilor făcute și a declarațiilor martorilor citați, Cabinetul crime de război al Parchetului Curții București.

La 19 iulie 1941, la Gura Galbenă, generalul Trincu a preluat comanda Diviziei 35 infanterie. „Atât înainte de intrarea noastră în război, cât și după această dată, în operațiile din Basarabia – cum aprecia generalul Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei 4 – generalul Trincu a dovedit bune însușiri de comandă și a obținut succese reale, care au contribuit la curățirea cât mai repede de dușman a teritoriului basarabean. I se poate încredința comanda definitivă a diviziei“.

Dar neîmpărtășind „convingerea guvernului“ de atunci cu privire la necesitatea continuării operațiilor militare dincolo de Nistru, el a cerut, după propriile-i mărturisiri, să i se permită îngrijirea sănătății (suferea de cistită cronică), internându-se în Spitalul militar „Regina Elisabeta“. În urma efectuării analizelor și a deciziei comisiei militare a fost clasat pentru zona interioară.

La 26 octombrie 1942, atunci când generalul Constantin Pantazi, ministrul de război, l-a felicitat pentru preconizata avansare la gradul de general de divizie și i-a comunicat: „Vei lua comanda Diviziei 4 la Stalingrad“, generalul Trincu i-a replicat: „Domnule ministru, vă mulțumesc pentru grad, dar comanda diviziei de la Stalingrad n-o primesc“.

O atitudine surprinzătoare pentru un general activ în vreme de război. După propria-i mărturisire, cu acel prilej s-a prezentat la secretarul general al Ministerului de război, generalul Vintilă Davidescu, căruia i-a declarat că nu va prelua comanda diviziei la Stalingrad și i-a cerut să-l șteargă de pe tabelul de înaintare în grad. După consultarea telefonică cu ministrul de război, care era la Chișinău, generalul Davidescu a oprit publicarea în *Monitorul oficial* a tabelului cu înaintările în grad, până la sosirea ministrului în București.

Dintr-un alt memoriu redactat de generalul Trincu în 26 octombrie 1944, rezultă că discuția pe care a avut-o cu ministrul Pantazi se desfășurase astfel: „În ziua de 28 octombrie [1942], orele 11, sunt chemat la telefon și apostrofat personal de domnul ministru:

– Dacă nu primești Divizia 4 într-un minut, te depășesc [de la înaintarea în grad]...

– Vă rog, domnule ministru, într-o secundă, un minut e prea mult.

– Faci raport.

– Am înțeles.

În timp ce scriam raportul, sunt chemat, prin maior Hodoș, la domnul ministru. Cer să-i prezint demisia, însă nu mi-o primește și mă numește din nou la comanda Diviziei 21, de la care mă luase cu nouă luni înainte“.

Argumentându-și poziția, generalul Trincu invoca atitudinea ostilă pe care o adoptase o parte din militari față de trecerea Nistrului.

În perioada februarie - noiembrie 1942 a îndeplinit funcția de comandant al Comenduirii Pieței București. În cadrul îndatoririlor pe care le avea a manifestat înțelegere și bunăvoință față de populația evreiască aflată în acei ani într-o situație extrem de dificilă. Relevându-i comportarea, Avram Presel declara următoarele, în timpul procesului intentat peste ani: „Din ordinul comandantului am fost ținuți numai trei jumătăți de zi pe săptămână la lucru, pe când la alte detașamente se lucra zile întregi. Restul timpului eram liberi să ne câștigăm existența. Mai mult, domnul general Trincu Athanase a adus din detașamente exterioare elemente capabile, dar complet lipsite de mijloace, iar unul din camarazii mei, împovărat de o familie grea, urma să fie trimis în provincie, conform ordinului prefecturii, și domnul general l-a oprit în București. Nu pot uita felul omenos și binevoitor în care am fost ținuți de către generalul Trincu, care cu riscul situației domniei sale, ne-a protejat“. La rândul său, Nae Ișescu a declarat: „Dacă cu toate detașamentele de muncă ar fi fost comandanți ca domnia sa, atunci evreii ar fi fost foarte mulțumiți“.

...omul...

La 1 noiembrie 1942 i s-a încredințat funcția de comandant al Diviziei 21 infanterie, aflată la Galați, după care, la 16 octombrie 1943, a fost trimisă la Odessa pentru a înlocui o altă mare unitate românească. Din nou, analizându-i activitatea, anchetatorii săi au constatat „conduita omenească și îngăduitoare a lui Trincu Athanase față de populația evreiască și ajutorul și măsurile binevoitoare ce au fost luate de acesta în legătură cu această populație“.

Relevantă în acest sens este și declarația lui Arnold Kleiner: „Populația evreiască din Galați datorește multă recunoștință domnului general Trincu încă de pe timpul faimoaselor lagăre instituite în localitate din ordinul prefectului de județ și cred că nu

exagerez spunând că faptul că toți cei ce au fost internați în lagăre nu au avut de suferit mai mult decât privațiunea de libertate se datorește intervențiunilor și dispozițiilor date de către domnia sa... Menționez în special cazul celor 80 de evrei din localitate, printre care și câțiva membri ai comunității noastre, care pe baza unui proces-de mită înscenat au fost trimiși la muncă grea în detașamente exterioare. Acuzați de dare de mită erau numai doi; toți ceilalți au fost fie scutiți de lagăr în 1941 pentru motive de boală, fie numai martori în ancheta făcută. Singurul care a recunoscut marea nedreptate ce s-a comis, a fost domnul general Trincu, care a ordonat reînceperea cercetărilor și readucerea în localitate pentru acest scop a celor 80 de persoane trimise la muncă grea".

În martie 1944, considerând că menținerea diviziei sale la Odessa era o aberație, a întocmit un plan pentru grabnica ei retragere și l-a prezentat comandantului Corpului 3 armată, care nu l-a aprobat. Imediat, generalul Trincu a cerut și a obținut o permisie de 15 zile. Ajuns la București, s-a prezentat imediat ministrului de război. După discuția cu acesta, i s-a luat comanda Diviziei 21, fiind înlocuit cu generalul Polihron Dumitrescu. Pus o vreme la dispoziția Ministerului de război, în mai 1944 a primit comanda Comandamentului de Etape nr. 2.

Nu săvârșise nici un fel de fapte pentru care să se teamă. În 1945, în timp ce era arestat, solicita cu insistență „o cercetare minuțioasă, aspră, dar dreaptă, în toată această activitate a mea la Odessa, unde am funcționat împotriva voinței și convingerilor mele. La Odessa am stat 4 luni, de la 11 noiembrie 1943 la 14 martie 1944, cu misiune pur operativă – dintre care o lună am lipsit în București – garnizoana având un comandant special. În tot acest timp purtarea mea a fost mai mult decât părintească față de populație fără deosebire. Examinată în modul cel mai minuțios și sever, activitatea mea la Odessa se va vedea că a fost exemplu de omenie și bunătate, ordonând și supraveghind ca această purtare să fie a tuturor unităților de sub comanda mea.

Câteva exemple vor fi edificatoare:

a) Cele trei luni cât am stat la Odessa n-a fost nici o stare tulbure. Am interzis ofițerilor și trupei de a lua ceva fără bani de la populație sau a avea o atitudine neomenoasă, sub sancțiuni severe pentru orice abatere, cerând note de plată sau chitanțe;

b) Am înmormântat cu onoruri militare pe un căpitan aviator erou rus, Andrei Cuzmici, căzut în port în timpul unui bombardament, pentru care am fost reclamat de germani și anchetat de Marele Stat Major (dovezi la dosar). Radio Moscova a elogiat gestul comandantului român;

c) Am redeschis Teatrul «Cazacilor de Don», închis de predecesorul meu, dând populației posibilitatea să se bucure de cultura rusă și artiștilor posibilitatea de trai. Asistând personal la redeschidere am fost ovaționat de populație și artiști (informații se pot lua de la locuitorii Odessei și de la autoritățile noastre militare și civile);

d) Am dat hrană copiilor săraci și familiilor lipsite de mijloace, din economiile rezultate de la unități (martori șefii de corpuri și locuitorii);

f) Am reținut hrana pe o zi a ostașilor din Odessa pentru a face daruri de Crăciun copiilor săraci;

g) Am îmbrăcat din bani proprii până la ghete și palton pe copilul Serioja – locuiește peste drum de fosta poliție – și am împărțit familiei, precum și altor familii sărace, diferite alimente și lemne de foc. Se poate întreba.

La plecarea din Odessa, toată casa, inclusiv lucrurile mele personale și hainele au rămas în grija sergentului Hodnog, din Compania 21 poliție. Lucrurile toate ale casei au fost luate în primire cu inventar și predate după inventar. Martori: colonel Dumitriu Aurel, Marele Stat Major, Mustafa Mustafa.

La Odessa, deci, n-am făcut decât bine. Contingența mea cu acest oraș este numai de ordin geografic. N-am schingiuit, n-am ucis, n-am jefuit, n-am protejat asemenea acte".

La 23 august 1944, după trecerea României de partea Națiunilor Unite, înainte de a primi ordin special, din proprie inițiativă, în zona Brăila, în calitatea pe care o avea, de comandant al Comandamentului de Etape nr. 2, a dispus întreruperea legăturilor telefonice între comandamentele germane și a angajat apoi cu trupele din subordine lupte grele cu unitățile germane în raioanele Slobozia și Oltenița, capturând numeroși prizonieri și material de război.

Entuziasmat de acțiunea românească din 23 august 1944 și mâhnit de drama pe care o trăia în octombrie 1944, generalul Trincu consemna cu amărăciune: „Trăind visul meu, aevea, m-am pomenit în pușcărie. În cele șase luni de prevenție, încerc să-mi amintesc vreo vină. Nu o aflu! Hotărât, nu! O spune generalul, o spune omul, o spune șeful de familie pe nedrept înlăcrămată!" E lesne de înțeles ce era în sufletul său atunci când scria: „Astăzi, în loc să mă bucur de timpurile noi, așteptate de mine, întrevăzute de mine, sunt oprimat fie dintr-o uneltire a unui vinovat care vrea să-și puie un înlocuitor în pușcărie, fie din întârzierile inerente birocratismului juridic. Aștept cu încredere instruirea mea, convins că adevărul va fi stabilit".

La această concluzie au ajuns și cei care au analizat activitatea generalului arestat: „Din cele de mai sus – preciza un raport al acestora – nu rezultă vinovăția generalului Trincu, ci dimpotrivă ies în evidență ideile sale de largă democrație, idei pe care a reușit să le înfăptuiască cu riscul carierei și chiar al vieții sale, sub un regim ce înfiera democrația... Cu credința fermă în izbânda spiritului de echitate, onoare și dreptate, desigur că se va ajunge la stabilirea completei nevinovății a generalului Trincu, eliberându-l și reabilitându-l în fața opiniei publice și a armatei".

... și Comisia Aliată de Control

Cum se ajunsese atunci la arestarea generalului?

Explicația ne-o oferă chiar ministrul de război de atunci, generalul Mihail Racoviță, într-o declarație pe care a făcut-o în fața Tribunalului Poporului, în ziua de 31 iulie 1945, în calitate de martor: „În Consiliul de Miniștri, care s-a ținut în cursul lunii octombrie 1944,

domnul general Sănătescu, președintele Consiliului de Miniștri, a adus la cunoștința Consiliului trei liste nominale trimise domniei-sale de către Comisia sovietică pentru aplicarea armistițiului, în care se cerea arestarea ofițerilor și persoanelor prevăzute în acele liste. Printre cei prevăzuți se găseau și domnii generali Trincu Athanase, [Alexandru] Nasta și Korne Radu [*Magazin istoric*, nr. 5/1996]. Consiliul de Miniștri a aprobat arestarea celor prevăzuți în listele indicate mai sus și pe baza acestei aprobări domnul general Sănătescu, președintele Consiliului de Miniștri, mi-a dat Ordinul nr. 659, Cabinet, secret, din 19 octombrie 1944 pentru ca în calitate de ministru de război să pun la dispoziția Ministerului de război și să dispun arestarea celor prevăzuți în listele arătate. Pe baza acestui ordin, am dispus arestarea prin primul procuror al Curții de Casare și de justiție militară".

De nevinovăția generalului Trincu s-a convins imediat și conducerea Marelui Stat Major, în fruntea căruia venise însuși generalul C. Sănătescu, fostul prim-ministru. În noua sa calitate, generalul Sănătescu îl informa la 1 decembrie 1944 pe generalul Vinogradov, locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control în România, că, „generalul de divizie Trincu Athanase este un ofițer de nădejde, hotărât și muncitor. Starea sănătății lui nu-i-a îngăduit să aibă o activitate de război îndelungată. Totuși, în toate comenzile și însărcinările avute a lucrat corect, cu omenie și în cel mai înalt spirit de dreptate. Este un comandant iubit de ofițeri și soldați". Șeful Marelui Stat Major ruga autoritatea sovietică să analizeze dacă nu era cazul să redea libertatea celui arestat, precizând, la 16 ianuarie 1945, că activitatea sa „nu se poate încadra în nici o categorie care ar putea justifica luarea de măsuri penale" împotriva lui. Generalul C. Sănătescu asigura Comisia Aliată de Control că „Marele Stat Major este convins că generalul Trincu Athanase nu s-a putut face vinovat de vreun act de neomenie sau de incorectitudine și că merită încrederea de a fi utilizat la conducerea unui comandament de etape, unde poate aduce reale servicii în lupta contra Germaniei". Menținerea lui și a altor generali în stare de arest, afirma șeful M.St.M., „ne privează de eminentele lor servicii, fără ca să mai apară necesară nici anchetarea lor (deoarece până în prezent nu li s-a luat nici un interogatoriu), nici pentru siguranța de a-i avea la dispoziție când și dacă justiția ar cere-o. Toată cariera și corectitudinea lor nedezmințită stă chezășie că oricând vor putea fi găsiți și puși la dispoziția justiției".

În ciuda insistențelor, autoritățile sovietice nu au dat nici un răspuns. În acest context, la 19 martie 1945, prin Jurnalul nr. 427 al Consiliului de Miniștri s-a dispus urmărirea și arestarea generalului Trincu, deși la acea dată el se afla sub stare de arest la domiciliu, sub învinuirea că ar fi comis crime de război(?!). Având însă în vedere că actul de urmărire nu preciza faptele care i se imputau, că nu fuseseră înaintate nici informații care să arate împrejurările ce au dus la urmărirea sa penală, că la solicitările făcute nu se prezentase nici un martor care să-l încrimineze, iar cercetarea făcută nu a dovedit „a fi săvârșit vreun fapt calificat de Legea nr. 312/1945 drept crimă de război", Tribunalul Poporului, Cabinetul 3, a decis, prin Ordonanța nr. 1 521 din 20 iunie 1945, semnată de acuzatorul public Mihail Popilian, „scoaterea de sub urmărire penală" a generalului Athanase Trincu.

Se părea că totul se sfârșise, dar la 29 iunie 1945 s-a dispus continuarea anchetei, motivându-se că „mai sunt puncte de cercetat și persoane neaudiate". Pe dosarul său fusese pusă rezoluția: „Să se repună pe rol. Să se caute ordinea de bătaie a unității și să se cerceteze întreaga activitate a bănuitului în timpul războiului".

„Polița de recunoștință" a fost achitată

Reluând cercetările, Parchetul Curții București a ajuns la concluzia asemănătoare acelora care duseseră la clasarea dosarului. Noile declarații luate celor care l-au cunoscut pe generalul Trincu în timpul războiului au confirmat din nou „conduita omenoasă și înțelegătoare a lui Trincu Athanase față de populația evreiască și ajutorul și măsurile binevoitoare ce au fost luate de acesta în legătură cu această populație". Alți martori au subliniat „ajutorul în hrană și alimente dat populației civile de către unitățile diviziei".

Relevante sunt intervențiile făcute de numeroși cetățeni evrei. Astfel, la 23 octombrie 1944, Conrad Gruper îi scria dr. W. Filderman – președintele Consiliului General Evreiesc: „Ni se oferă prilejul să achităm o poliță de recunoștință unui om care ne-a adus nouă, celor din Brăila, servicii deosebite în împrejurări din cele mai grele. Este vorba de domnul general Athanase Trincu". În ianuarie 1941, preciza Conrad Gruper, având funcția de comandant de garnizoană, generalul Trincu „a înăbușit cu riscul propriei sale vieți începutul de rebeliune legionară". Doi ani mai târziu, același general a dat asigurări că „atâta vreme cât va rămâne domnia sa la Brăila, evreii nu vor avea de suferit în nici un fel". Prilejul „de a ne servi – continua Conrad Gruper – s-a ivit foarte repede. Comandamentul General al Etapelor ordonase chemarea la muncă a femeilor, bătrânilor (50-55 ani) și copiilor (15-18 ani). Ne-am întâlnit din nou în aceeași casă, iar pe delegații Comunității i-a primit cum nu se poate mai bine la Comandament. Urmare a fost că vizita medicală a femeilor s-a făcut la dispensarul Comunității și nu la sediul Comandamentului în comuna Radu Negru; femeile, în număr restrâns, au fost luate la muncă prin Comunitate, nu prin Cercul de recrutare, cum intenționa comandantul Cercului, iar bătrânii și copiii au fost puși la munci potrivite, dându-se, spre deosebire de altădată, o atenție specială vizitei medicale, în asistența unui medic al Comunității".

Avocatul Abramovici Cosmeanu considera „o eroare" arestarea generalului Trincu; la 27 octombrie 1944 avocatul vorbea despre generalul Trincu ca despre „un om de ispravă și în momente când orice *bun român* n-avea curajul de a lua apărarea evreilor năpăstuiți, acesta a făcut-o cu plăcere și dezinteres. Evreii din Brăila și Galați o știu și mărturia lor poate fi oricând luată".

Cu „surprindere şi regret“ a aflat din presă despre arestarea generalului Trincu şi Segall Pascu, care a găsit de a sa „elementară datorie de conştiinţă şi ca o palidă recunoştinţă“ să declare că în 1942, „numai în urma unei inspecţii a domnului general Athanase Trincu, pe atunci comandant al Pieţii Bucureşti, inspecţie făcută cu toată obiectivitatea, buna credinţă, părintească bunăvoinţă şi democratică înţelegere, am putut face ca hotărârea grea ce plana asupra noastră şi a familiilor noastre să fie anulată. Prin urmare, numai intervenţia salutară a domnului general Trincu, care a pus tot sufletul şi toată influenţa sa pe lângă cei în drept, ne-a scăpat de la moarte. Fără acest act mărinimos al domnului general Trincu, poate nu aş fi putut semna aceste rânduri“.

Declaraţii asemănătoare au făcut Golberg Filip din Bucureşti, Werner L. Dickin din Brăila, Abramovici Mircea, Cruparu Moise, Iancu Rosenfeld, Cecil Avram şi mulţi alţii.

Solidaritatea creată în jurul persoanei generalului Athanase Trincu este de-a dreptul impresionantă. Aşa rezultă cel puţin din mărturiile amintite până acum şi care sunt întregite semnificativ de acest memoriu înmânat acuzatorului public al Tribunalului Poporului de către locuitorii comunei Drănic, judeţul Dolj, satul natal al generalului. Memoriul era iscălit de un „numeros grup de săteni, preoţi, învăţători şi diferiţi titraţi din această comună“, ca o manifestare de „preţuire a acestui om sincer, drept, corect şi bun: generalul Trincu Athanase“. „Mult ne-am mirat noi, consătenii lui, atunci când am aflat despre aceasta, ştiindu-l ce fel de om este. Nu l-am crezut şi nu-l credem ca în toată viaţa lui să fie în stare să facă rău cuiva, indiferent de neam şi lege. Toată viaţa lui, generalul Trincu, Tache al nostru, n-a ştiut să facă decât numai bine celor cu care a venit în contact“.

În faţa acestor probe evidente, după cercetări amănunţite, în iunie 1952, Parchetul Curţii Bucureşti, Cabinetul Crime de Război, a avansat următoarea concluzie: „Din totalitatea materialului probator, despre care s-a făcut vorbire, nu s-a stabilit că Trincu Athanase ar fi comis vreo faptă care să constituie crimă de război contra păcii sau umanităţii şi ca atare, de acord cu clasarea Tribunalului Poporului, precum şi cu referatul anterior făcut de tov. procuror general al R.P.R., urmează a clasa cercetările privind pe Trincu Athanase“.

Această hotărâre l-a scutit pe general de noi umiliri şi ani grei de temniţă. În luarea ei un rol important l-au jucat, desigur, declaraţiile obiective ale zecilor de martori care l-au cunoscut. O nouă confirmare a zicalei: „Bine faci, bine găseşti“. ■

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

• **Ion Mamina, Ioan Scurtu – GUVERNE ŞI GUVERNANŢI (1916-1938).**

Silex, Bucureşti, 1996, 272 pp., 10 000 lei: sinteză consacrată unei perioade de 22 ani din istoria noastră, însoţită de portretele personalităţilor politice ce s-au manifestat în actul de guvernare.

• **Ioan-Aurel Pop – ROMÂNII ŞI MAGHIARII ÎN SECOLELE IX–XIV. GENEZA STATULUI MEDIEVAL ÎN TRANSILVANIA.**

Centrul de studii transilvane, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, 245 pp., 8 900 lei: o solidă lucrare despre un subiect important, dar mai puţin abordat, apărută în Biblioteca Rerum Transsilvaniae.

• **Kopi Kyçyku – PATER EMIL CONDURACHI** (Prefaţă de **Răzvan Theodorescu).**

Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1995, 112 pp.: prima monografie consacrată celui care a fost întemeietorul Asociaţiei Internaţionale de Studii Sud-Est Europene, scrisă de un istoric albanez.

• **Dr. doc. Alexandru Bolintineanu, conf. univ. dr. Adrian Năstase – DREPT INTERNAŢIONAL CONTEMPORAN.**

Institutul român de studii internaţionale, Regia autonomă „Monitorul oficial“, Bucureşti, 1995, 344 pp., 4 500 lei: un manual pentru învăţământul juridic, cât şi pentru cei interesaţi în „diplomaţia parlamentară“.

• **Dr. Radu Demetrescu – DREPTURILE OMULUI LA VÂRSTA A TREIA** (cu un Cuvânt înainte de **Irina Moroianu Zlătescu,** director executiv al IRDO).

Institutul român pentru drepturile omului, Bucureşti, 1994, 80 pp.: o informare corectă este condiţia esenţială pentru a-i permite cetăţeanului să-şi apere drepturile, să le revendice când îi sunt lezate; lucrarea caută să răspundă tocmai acestui deziderat.

• **Domniţa Ştefănescu – CINCI ANI DIN ISTORIA ROMÂNIEI. O CRONOLOGIE A EVENIMENTELOR. DECEMBRIE 1989 - DECEMBRIE 1994.**

Editura Maşina de scris, Bucureşti, 1995, 512 pp., 10 000 lei: o lucrare utilă, pentru o perioadă neacoperită de instrumentele de lucru uzuale.

• **MĂRTURISITORI DE DUPĂ GRATII. SLUJITORI AI BISERICII ÎN TEMNIŢELE COMUNISTE** (cu un Cuvânt înainte de **Bartolomeu al Clujului).**

Supliment al revistei Renaşterea, Cluj-Napoca, 1995, 85 pp.: o reconstituire şi rememorare a ororilor comunismului, cât şi o mărturie despre lupta slujitorilor Bisericii contra asasinării memoriei acestui neam.

NUMELE GENERALULUI DRAGALINA SIMBOLIZEAZĂ EROISMUL

Din Paris, am primit de curând următoarea scrisoare din partea domnului inginer Andrei Săvulescu: „În octombrie 1996, se împlinesc 80 de ani de la moartea generalului Ion Dragalina, bunicul meu matern. Cu această ocazie, vă trimit scrisoarea alăturată, cu rugămintea de a o publica în revista Magazin istoric. **Cele câteva date biografice ale generalului şi o succintă prezentare a evenimentelor care au condus la tragica sa dispariţie îl vor ajuta pe cititor să descifreze conţinutul acestui document purtând semnătura cunoscutului poet şi publicist Cincinat Pavelescu".**

Andrei SĂVULESCU

Născut la 16 decembrie 1860 în Caransebeş, Ion Dragalina a absolvit şcoala de cadeţi din Timişoara, fiind avansat la gradul de sublocotenent în armata austro-ungară (1883). Urmează apoi cursurile Academiei de război din Viena. La 10 decembrie 1887 a demisionat („în scopul emigrării în România") şi a fost primit în armata română cu acelaşi grad. La 1 februarie 1888 a fost avansat locotenent, la 10 mai 1893 căpitan, maior la 10 mai 1899, locotenent-colonel la 10 mai 1908, colonel în aprilie 1911 şi general de brigadă în noiembrie 1915. La 1 iulie 1916 a fost numit comandant al Diviziei 1 infanterie, în perioada august-septembrie conducând cu succes luptele de la Orşova şi de pe valea inferioară a Cernei.

În dimineaţa zilei de 11 octombrie 1916, generalul Ion Dragalina a primit ordin să se prezinte de urgenţă la Craiova, aici comunicându-i-se că a fost numit comandant al Armatei 1. Era doar general de brigadă şi nu împlinise încă vârsta de 56 de ani; numirea lui la comanda Armatei 1 reprezenta într-adevăr un fapt mai puţin obişnuit. Situaţia frontului în zona respectivă devenise însă extrem de dificilă, comandamentul român orientându-se rapid spre cel mai destoinic dintre comandanţi.

Armata 9 germană de sub comanda generalului Erich von Falkenhayn, în plină ofensivă pe Valea Jiului, ameninţa cu invazia la sud de Carpaţi. Convins că trupele germane trebuie oprite cu orice preţ în zona muntoasă, orice confruntare cu ele în teren deschis fiind complet neindicată, dată fiind superioritatea lor numerică şi tehnică, generalul Ion Dragalina a plănuit un contraatac pentru data de 14 octombrie, dispunând regruparea imediată a subunităţilor sale pe poziţii mai favorabile. Înainte de a se deplasa spre primele linii pentru a restabili ordinea, s-a adresat trupelor din subordine printr-un memorabil ordin de zi:

„Ordin de zi nr. 35, din 11 octombrie 1916

...Din acest moment am luat comanda armatei şi cer imperios de la toţi, de la general la soldat,... apărarea cu viaţa a sfântului pământ al ţării noastre, apărarea vetrei strămoşeşti, a ogorului şi a cinstei numelui de român. Cer de la toţi cea mai deplină ascultare şi cea mai strictă executare a ordinelor. Ascultaţi ce vă spun, ofiţeri de orice grad şi gradaţi, voi fi fără milă faţă de aceia care se uită înapoi în loc să se uite înainte, faţă de aceia care părăsesc rândurile şi fug din faţa inamicului... trupa care nu poate să înainteze, să moară pe loc, iar comandanţii care vor da ordine de retragere, vor fi deîndată trimişi sub escortă şi judecaţi.

Ofiţeri şi soldaţi ai Armatei 1-a! Apăraţi cu viaţa voastră pământul sfânt al Olteniei şi al Ţării!... Dumnezeu, Maiestatea Sa Regele şi Ţara vor răsplăti pe viteji... Cu Dumnezeu înainte! Victoria e a noastră!

Acest ordin de zi se va citi trupelor sub arme de către comandanţii de batalioane, în trei zile consecutive.

Comandantul Armatei 1-a
de operaţii
General DRAGALINA"

A doua zi, 12 octombrie 1916, însoţit de maiorul Constantin Miltiade şi de colonelul Toma Dumitrescu, s-a deplasat cu maşina de la Horezu la Bumbeşti, pătrunzând apoi în defileul Jiului până la mănăstirea Lainici, unde se afla postul românesc cel mai avansat. Între timp, o unitate germană se instalase pe o creastă care mărginea malul drept al Jiului, cam la jumătatea drumului dintre Lainici şi Bumbeşti. Zona respectivă se numeşte „Locurile rele". Stranie coincidenţă! Pentru a nu rămâne izolat de trupele sale, generalul a hotărât să-şi croiască drum spre înapoi, refuzând propunerea colonelului Dumitrescu de a trece pe locul său, mai puţin expus focului inamic. Refuz fatal, deoarece a fost singurul ocupant al maşinii lovit (în braţul stâng şi omoplatul drept) de gloanţele unei mitraliere inamice. Şoferul Nae Dumitrescu a mărit viteza, pentru a-l duce mai repede pe rănit la postul de prim ajutor de la Gura Sadului, unde i s-au dat primele îngrijiri. La Târgu Jiu i s-a refăcut pansamentul, după care a fost transportat cu un automotor la spitalul din Craiova. Aflând, de la medicul care îl îngrijea, că amputarea braţului rănit ar grăbi vindecarea, i-a spus: „ei bine, taie-l, doctore, o să-mi ajungă şi un braţ!"

Dacă ar fi fost un simplu soldat, probabil că i s-ar fi amputat braţul fără nici o întârziere, ceea ce i-ar fi mărit şansele de a rămâne în viaţă. Dar Marele Cartier General a ordonat telegrafic să fie transportat de urgenţă la Bucureşti. Din cauza liniilor aglomerate, trenul a ajuns la Bucureşti abia a doua zi, 13 octombrie, spre seară. A fost dus direct la Spitalul „Regina Maria" de la Palatul regal, şi luat sub îngrijirea doctorului Dimitire Gerota, care i-a extras glonţul din omoplat. (Copil fiind, am văzut glonţul şi mantaua însângerată a generalului expuse într-o vitrină la Muzeul Militar din Parcul Carol, care, din câte ştiu, a ars parţial; mantaua expusă acum la Muzeul Militar Naţional din Bucureşti, nefiind sfâşiată şi neavând urme de sânge, pare a nu fi cea originală.) S-a făcut apoi greşeala de a i se pune braţul în ghips, favorizându-se răspândirea focarului de infecţie. La 15 octombrie, în urma unui consult medical, s-a luat hotărârea de a i se amputa braţul, operaţie efectuată a doua zi de către doctorul Thoma Ionescu. „Eu l-am operat când m-a chemat, dar am dat în scris că moare. Nu se lasă un rănit, de vârsta lui, patru zile cu rana nedezinfectată; şi când ţi-l prezintă, după patru zile, nu-l mai laşi neoperat încă două zile...", ar fi declarat dr. Thoma Ionescu amicului său politic V. Cancicov.

Generalul Corneliu Dragalina, comandantul Corpului 6 armată, pe frontul din Răsărit; pe masa de lucru: bastonul şi portretul tatălui său, generalul Ion Dragalina

Între timp, contraatacul românesc de la Jiu se soldase cu o mare victorie. La 18 octombrie, generalul Ion Dragalina a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul", „pentru acte repetate de vitejie". Regele Ferdinand i-a prins personal decoraţia pe piept. La început, starea bolnavului mergea spre bine, dar la 20 octombrie s-a înrăutăţit brusc, infecţia începând să se generalizeze. La 23 octombrie, în camera bolnavului şi-a făcut intrarea fiul acestuia, căpitanul de artilerie Corneliu Dragalina, rănit şi el în piept la 10 octombrie, în timp ce conducea, călare, un contraatac pe câmpiile dobrogene. Părintele şi-a privit îndelung fiul, fără să spună nici un cuvânt. A doua zi, 24 octombrie, la orele 22.40, generalul Ion Dragalina a încetat din viaţă. La 26 octombrie i s-au organizat funeralii naţionale, la care au asistat regele Ferdinand, principele Carol, membri ai guvernului, ofiţeri superiori etc. Onorurile militare au fost date de ostaşi ai Regimentului 56 infanterie, aduşi special de pe front.

În *Universul* din 29 octombrie 1916, Take Ionescu a publicat un impresionant articol, în care citim, între altele: „Dragalina nu a pierdut nimic murind aşa de tânăr. El a cunoscut cele două bucurii supreme, pe care alţii le-au aşteptat zadarnic de atâtea secole: a intrat ca liberator pe pământul în care s-a născut şi a bătut soldaţii Kaiserului de la Berlin".

Moartea generalului Ion Dragalina a produs o adâncă emoţie în întreaga ţară. „A murit Dragalina..., îngână, cu lacrimi în ochi, ordonanţa şi simt în aceste cuvinte cu totul şi cu totul neregulamentare că generalul Ion Dragalina, comandantul Armatei 1, îşi depăşise cu mult condiţia de comandant de oşti, simt că el urcase într-o legendă eroică: Dragalina, simplu, firesc, aşa cum spui Baba Novac, Arbore ori Buzescu...". (General-locotenent (rez) Emilian Ionescu: *În uniformă pentru totdeauna*, p. 40.)

Acelaşi ton utiliza şi poetul Cincinat Pavelescu în scrisoarea pe care i-a adresat-o generalului Ion Dragalina la 19 octombrie 1916. Până în anul 1947, originalul acestei scrisori a fost păstrat de generalul Corneliu Dragalina, fiul celui căzut la datorie în 1916. Din acel an, mi-a fost dăruit mie, împreună cu alte documente de familie. Iată acum scrisoarea propriu-zisă:

„Sinaia, 19 octombrie 1916

Iubite şi ilustre general,

Citesc în jurnale azi că şi fiul d-tale e rănit. Iată că, după sângele glorios al tatălui, fiul înnobilează pământul sfânt al ţării cu vlaga vieţii sale generoase şi închinate patriei.

Nu vă voi face ofensa să vă aduc mângâieri, nici pentru braţul ce l-aţi jertfit măririi noastre, nici pentru suferinţa bravului d-tale fiu. Un om ca generalul Dragalina, al cărui nume azi simbolizează eroismul cel mai înalt şi geniul militar cel mai desăvârşit, chiar fără braţ – *e un om întreg!* – spre deosebire de acei numeroşi patrioţi, care, deşi par întregi, le lipseşte ceva din construcţia interioară – acel ceva care dă inimei vitejie şi sufletului eroism.

V-aţi acoperit de glorie, domnule general, de la începutul rezbelului, devenind pildă sacrificiului şi a dispreţului de moarte, unite cu vrednicia românească şi priceperea şi iscusinţa latină. Vă aşteaptă însă ceasuri de mulţumire sufletească, după aceste clipe de frământare şi de sbucium. Veţi avea bucuria în curând să ziceţi «la mărirea României am folosit şi eu şi cu ai mei!». Şi ce mângâiere mai mare poate fi pentru un adevărat erou?

Primiţi, vă rog, omagiul meu de admiraţie şi iubirea mea entuziastă şi devotată,

Cincinat PAVELESCU

Sinaia, 19 octombrie 1916

Pe aici bubuie tunul, dar în cântecul lui aud cuvântul sfânt: biruim!" ■

MEMORIILE UNUI DIPLOMAT ROMÂN

DIN EPOCA ROOSEVELT

Am prezentat în numărul trecut prima parte a articolului domnului Radu R. Florescu. Continuăm acum cu cea de a doua, realizată pe baza memoriilor şi a corespondenţei tatălui său, prim consilier al Legaţiei române din Washington între anii 1934-1936.

RADU R. FLORESCU,
Boston College, Profesor Emeritus

O problemă care i-a preocupat pe unii politicieni din Bucureşti era dorinţa de a stabili relaţii mai strânse şi mai profitabile cu cei 300 000 de americani de origine română, în cea mai mare măsură ţărani din Transilvania, stabiliţi acolo la sfârşitul secolului XIX în câteva dintre cele mai mari oraşe industriale ale Vestului mijlociu. O varietate de motive îi îndemna la aceasta: guvernul român era dornic să prevină scurgerea mai departe a forţei de lucru şi a resurselor şi să uşureze repatrierea celor care vroiau să revină. Dorea, de asemenea, să mobilizeze acest important lobby într-un mod mai eficient în apărarea intereselor statului român, pentru a combate pe unguri şi alte grupuri revizioniste, să reziste procesului de „deznaţionalizare“ şi să prevină infiltrările comuniste şi de stânga în societatea muncitorească.

Deşi un segment important al comunităţii americanilor de origine română – în special cei cu şcoală mai puţină – fusese întotdeauna loial ţării mamă, o mică grupare, dar foarte activă, de intelectuali de stânga preluase conducerea cu ocazia celei de a 26-a întruniri – în septembrie 1933 – a celei mai mari organizaţii româneşti, „The Union and League“, reuşind apoi să obţină controlul şi asupra ziarului cu cel mai mare tiraj, *America*. Multe editoriale erau critice la adresa guvernului român, sfidând colaborarea cu reprezentanţii acestuia de la Washington sau de la consulate. Liderii clasei muncitoare l-au căutat pe Florescu la Legaţie, protestând împotriva dizolvării partidului comunist (în 1924), arestării membrilor săi şi a proastei administrări a forţei de muncă.

Problema imaginii României

Prevenit de o asemenea evoluţie şi cu o mişcare menită să unifice diferitele grupări ortodoxe şi să stimuleze patriotismul, Patriarhul Miron Cristea a decis să îl numească pe episcopul Policarp Morusca drept primul titular al Bisericii Misionare Ortodoxe Române din America. Florescu a primit instrucţiuni să îl primească pe noul titular la New York (27 iunie) şi să participe apoi la investirea oficială, la Detroit, consacrare ce coincidea cu ziua de 4 iulie, pentru a asigura cea mai largă participare a preoţilor, cât şi a oficialităţilor din Detroit şi statul Michigan.

A fost o reuşită, deşi Florescu îl avertizase pe Titulescu că era nepotrivit pentru Legaţie să dea impresia că se amestecă în treburile comunităţii româno-americane într-o ţară în care, spre deosebire de România, se menţinea o strictă delimitare între stat şi biserică. În plus, „românizarea“ avea să stârnească resentimentul autorităţilor şcolare publice şi chiar a unei părţi a minorităţii înseşi, interesată într-o integrare cât mai rapidă în societatea americană, mai ales în vremuri de mari dificultăţi economice. Cel mult, Legaţia putea servi ca un canal de alimentare a unui centru cultural (Vatra), să înzestreze şcolile parohiale, să asigure cărţi şi materiale şcolare şi asistenţă în înfiinţarea unor noi parohii. Florescu a călătorit, împreună cu episcopul Morușca, pentru a participa la inaugurarea bisericii româneşti a Sfintei Maria Vestitoarea, din Montréal. S-au mai propus cursuri de vară la centrele româneşti de învăţătură. Fără îndoială, unul dintre cele mai mari beneficii era experienţa pe care o câştigau tinerii preoţi ortodocşi veniţi din ţară pentru a face faţă problemelor spirituale ale unei societăţi urbane avansate.

Deşi noua legătură ecleziastică servea interesul „românizării“, mulţi dintre liderii etnici au privit numirea lui Moruşca cu neîncre-

dere. La fel de delicată era şi problema obţinerii sprijinului româno-americanilor pentru a combate pe unguri şi alţi revizionişti. Comunitatea ungară, mai puternică, includea nume prestigioase, din afaceri, arte, ştiinţe umaniste, dispunea de un lobby eficient la Washington DC şi profita de înclinarea americanilor de a favoriza pe cel mai slab. În Congres fusese introdusă o Rezoluţie – iniţiată de senatorul William E. Borah şi congresmenul William T. Schulte – care cerea revizuirea Tratatului de la Trianon.

Legaţia din Washington a răspuns provocării ungureşti împărţind cărţi şi broşuri care apărau drepturile României, publicând scrisori în presa româno-americană *(America)* şi în ziarele mai importante, precum *The Chicago Tribune, The New York Times, The Cleveland Plain Dealer,* redactate în cea mai mare parte de către Andre Popovici, secretarul de presă, născut în Transilvania.

O reuşită, care s-a datorat prieteniei lui Florescu cu Thomas Healy, profesor de Drept internaţional la Georgetown University şi membru al Legiunii Americane, a fost introducerea tezelor româneşti în toate ziarele şi revistele acestei puternice organizaţii, ce număra un milion de membri. Legaţia a reuşit, de asemenea, să convingă o serie de pastori unitarieni, universalişti şi metodişti, care simpatizau cu cauza ungară, să nu ia parte la un Congres bisericesc la Budapesta.

Atunci când, în vara lui 1935, un număr de lideri (Rudi Nan, Titus Podea şi alţii) l-au vizitat pe Florescu pentru a organiza o demonstraţie de masă la Washington în semn de protest faţă de activităţile ungureşti (fuseseră strânşi 1 500 dolari pentru respectivul eveniment), acesta le-a arătat că momentul nu era bine ales, deoarece Congresul era în vacanţă, la fel ca şi preşedintele Roosevelt. Pentru ca acţiunea lor să aibă un impact mai mare, i-a sfătuit să o organizeze de comun acord cu americanii de origine cehă şi iugoslavă, ale căror ţări mamă făceau parte din Mica Antantă, şi să aleagă o dată mai bună. Manifestaţia s-a ţinut la Philadelphia, în octombrie 1935, oraşul în care fusese declarată independenţa Cehoslovaciei în urmă cu 17 ani, de către Masaryk. A fost aprobată, în unanimitate, o rezoluţie care condamna revizionismul unguresc.

Maniera civilizată în care Florescu a tratat „problema ungurească" nu a fost apreciată la Bucureşti; criticile au fost exprimate într-un editorial apărut în *Universul* (8 septembie 1935) „despre lipsa de iniţiativă arătată de Legaţia română din Washington în contracararea propagandei ungureşti din Statele Unite". În ceea ce priveşte limitele în care guvernul român putea să controleze acţiunile comunităţii româneşti din S.U.A., Florescu considera că orice interferenţă oficială în problemele inter-etnice americane putea compromite interesele mai ample ale îmbunătăţirii imaginii României în ochii politicienilor din Washington şi a publicului american în general, obiective pe care le considera mai importante.

Întâlnire cu Hemingway

Comemorând a XV-a aniversare a Societăţii Amicii României, întemeiată la Bucureşti în 1920 pentru a promova o mai bună înţelegere între cele două naţiuni şi elogiind activitatea lui William Nelson Cromwell, preşedintele secţiunii americane, Florescu scria: „Aflându-se la o asemenea distanţă, cele două naţiuni, care se cunosc foarte puţin şi au în comun puţine puncte de contact material şi spiritual, ar putea rămâne străine una alteia pe vecie... victime ale distorsiunilor scriitorilor plini de imaginaţie, graficienilor şi ziarelor de un anumit gen, care prezintă adevărul deformându-l şi fac remarci maliţioase. Simt aceeaşi revoltă când ascult ceea ce au de spus străinii despre Statele Unite, când ei mânjesc reputaţia acestei ţări şi se angajează în răspândirea unor lucruri false şi dezinformări din ignoranţă şi rea credinţă în formarea unei aşa-numite «opinii publice». Ei devin astfel răspunzători pentru animozităţile şi tensiunile care apar între naţiunile noastre. Prea puţine eforturi s-au făcut pentru a apropia Statele Unite şi România".

Doamna academician Cornelia Bodea a scris pe larg despre eforturile reuşite întreprinse pentru a consolida relaţiile dintre români şi americani pe tărâm cultural, care au o lungă istorie, ce merge până în sec. XIX şi implică munca oamenilor de ştiinţă, antropologilor, istoricilor, lingviştilor, ce a primit recunoaştere pe ambele ţărmuri ale Atlanticului.

Punctul culminant l-a reprezentat, fără îndoială, o vizită a lui Nicolae Iorga în iarna anului 1930 într-o duzină de centre academice americane şi oraşe cu o populaţie românească numeroasă. Trebuie totuşi reţinut faptul că o asemenea activitate era în mod necesar limitată la cercurile academice restrânse şi societăţile filoromâne, nereuşind să atragă atenţia unui public suficient de numeros pentru a influenţa curentul principal al opiniei americane. Rubricile de scandal continuau să se axeze pe aventurile regelui Carol II cu Lupeasca, monarhul de operetă care făcuse o scurtă apariţie în S.U.A., în timpul faimoasei croaziere în jurul lumii menită să îl ajute să uite de prima femeie pe care o iubise, Zizi Lambrino. Chiar şi vizita reginei Maria, din greu mediatizată, organizată în 1926 de prietena ei, actriţa Louis Fuller, deşi rămăsese încă în memoria generaţiei mai în vârstă, degenerase într-un spectacol gen Hollywood, care a adus puţin credit României.

Florescu a înţeles munca unui diplomat în cel mai larg sens, dincolo de simpla redactare a unor rapoarte pentru guvernul de acasă. El apropia munca sa de cea a unui „comis-voiajor", insistând ca şi talentaţii membri ai micii sale echipe (Andre Popovici şi George Boncescu) să îi împartă punctul de vedere. Ei trebuiau să călătorească, să cultive prietenii, să vorbească la cât mai multă şi diversă lume, de

pe o coastă la cealaltă. Lui Florescu îi plăceau în special întâlnirile cu studenții și una dintre cele mai reușite conferințe ale sale – sponsorizată de Institute of International Affairs – a fost un simpozion al studenților, la Ferry Beach, lângă Portland, Maine, în august 1935.

O altă preocupare a lui a fost să potolească temerile exprimate de mulți lideri ai evreilor americani neliniștiți de ridicarea Gărzii de fier și asasinarea lui Duca (decembrie 1933). „Intoleranța – scria Florescu lui Rabi Isaac Rosegarten, editorul lui *Jewish Forum* – nu a caracterizat vreodată caracterul românilor". Lui Rabi Joseph Heggar, editorul lui *Synagogue Light* din New York, îi mărturisea „admirația lui pentru contribuția evreiască la cultura universală" și recunoștea că datora înțelegerea universului filosofului evreu Henri Bergson. Într-un fel, cea mai elocventă mărturie asupra acestei probleme s-a reflectat în lirica puternic românească și patriotică a scriitorului evreu originar din Basarabia, Leon Feraru, care și-a dedicat întreaga viață predării limbii sale natale la Universitățile Columbia și Long Island.

Florescu a folosit o întâlnire întâmplătoare cu Ernest Hemingway, care atacase efortul militar depus de România în primul război mondial, nu numai pentru a-l mustra pe celebrul romancier pentru cunoștințele sale superficiale în privința rezistenței românești din 1917, dar și pentru a-l provoca să-și folosească reputația în scopuri mai nobile. Un autor de prestigiu și dedicat cauzei păcii are datoria morală de a propaga adevărul pentru a micșora tensiunile internaționale și a promova o mai bună înțelegere între popoare. Căci în construirea imaginii – cel mai important aspect al misiunii sale, cum o considera el, – posibilitățile unei celebrități de a atrage atenția publicului erau incomparabil mai mari decât cele ale „bieților diplomați", întotdeauna suspectați de intrigi și nesinceritate. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **Iacob Furtună – BASARABIA RĂPITĂ SAU CÂT PĂMÂNT ÎI TREBUIE UNUI RUS. GHID ISTORIC.**

Editura Semnal, 128 pp., 2 700 lei: o posibilă istorie a relațiilor noastre cu fostul vecin de la Răsărit.

• **BUCHAREST, THE THIRTIES.**

Editura Noi: 25 imagini din Bucureștiul anilor '30, însoțite de comentariile, în limbile engleză și franceză, semnate de istoricul Aristide Ștefănescu.

• **Marius Mircu – OAMENI DE OMENIE ÎN VREMURI DE NEOMENIE** (cu o prefață de dr. **Josef Eugen Campus).**

Editura Hasefer, București, 1996, 244 pp., 5 000 lei: despre români care i-au ajutat pe evrei în vremuri de restriște.

• **George Brown Tindall, David E. Shi – AMERICA – O ISTORIE NARATIVĂ. VOL. I-III** (traducere de: **Margareta Boacă, Mihaela Dumitrescu, Georgeta Nichifor, Horia Popescu, George Potra, Delia Răzdolescu).**

Editura Enciclopedică, București, 1996, vol. I-III, 1 096 pp.: un best-seller al anilor '80, apărut acum și în limba română, în cadrul colecției „Biblioteca enciclopedică de istorie universală", coordonată de Marcel Popa.

• **Cezar Cherciu – VRANCEA ȘI ȚINUTUL PUTNEI. UN SECOL DE ISTORIE. 1820-1920.**

Editura Neuron, Focșani, 1995, 322 pp., 4 900 lei: evenimente și fapte, unele inedite, dintr-un secol de viață al locuitorilor de pe meleagurile Vrancei și Putnei.

• **ISTORIA LICEULUI INTERNAT „C. NEGRUZZI" IAȘI, 1895-1995** (sub redacția: prof. univ. dr. **I. Agrigoroaiei,** conf. univ. dr. **Gh. Iacob).**

Editura Polirom, Iași, 1995, 391 pp.: monografia unui lăcaș de cultură ce a primit din 1990 statutul de școală afiliată la U.N.E.S.C.O.

• **Gheorghe Pele – SERVICII ȘI ACȚIUNI SECRETE.**

Editura Ministerului de interne, 1996, 243 pp., 5 900 lei: câteva momente din istoria spionajului, în viziunea unui autor pentru care C.I.A. a rămas principalul dușman, iar spionajul sovietic „a înscris mari pagini de epopee".

• **Virgil Tănase – ROMÂNIA MEA** (în românește de **Irina Petraș).**

Editura didactică și pedagogică, București, 1996, 200 pp., 5 500 lei: versiunea românească a convorbirilor purtate cu Blandine Tézé-Delafon.

• **CASA MEA CÂND VOI FI MARE.**

34 pp.: album editat de Ministerul lucrărilor publice și a amenajării teritoriului, Secretariatul Centrului național pentru așezări umane, cu sprijinul Băncii Române de Dezvoltare, prezintă lucrările premiate în cadrul Concursului Național organizat cu ocazia Conferinței Națiunilor Unite pentru așezări umane – Habitat II.

• **François Moreau de Balasy – J'ÉTAIS LE CHEVALIER d'EON.**

Editura Hachette, Paris, 202 pp.: „falsele memorii" ale celebrului agent secret din secolul al XVIII-lea.

• **Jean Daniel – VOYAGE AU BOUT DE LA NATION.**

Editions du Seuil, Paris, 1995, 196 pp.: o carte născută din mai multe întrebări, legate de o temă comună – are națiunea vreun viitor?; este ea indispensabilă; dacă da, poate fi separată de naționalism, care poartă în el războiul?; dacă nu, se poate evita dizolvarea ei într-un ansamblu eterogen?

Mai ales în primii 15 ani de comunism, în România nu s-a putut vorbi decât de rău despre reprezentanţii vechilor familii româneşti. Noua clasă conducătoare nu putea justifica altfel situaţia grea a ţării decât prin „proasta conducere“ pe care o exercitaseră foştii oameni politici. Era, în fond, una dintre ironiile istoriei. Atunci când ajunsese la putere, burghezia procedase oarecum la fel cu nobilimea. Au fost şi cazuri când mulţi nobili au pierit măcelăriţi în numele unor comandamente ale revoluţiei burgheze. Cazul cel mai des citat este cel al Revoluţiei franceze, căreia bicentenarul din 1989 i-a restituit noi dimensiuni, punând-o şi în acest sens pe un teren mai puţin mitologizant.

Dar niciodată până la instaurarea comunismului, distrugerea fizică sau scoaterea la marginea societăţii a reprezentanţilor clasei politice anterioare şi a intelectualităţii unei ţări nu au constituit în toate statele cu asemenea regim obiectul unui program sistematic. Desigur, programul totalitarist a fost diferit de inspiraţia represiunii de la o ţară la alta, dar schema era unică, de inspiraţie sovietică. Dacă nu s-a reuşit executarea acestui program în totalitate şi au avut loc chiar unele spectaculoase recuperări, aceasta ţine de raţiuni politice şi istorice, ce rămân încă a fi lămurite pe deplin.

Dezgheţul de după 1964 în România a fost parţial şi adesea de conjunctură. Au reapărut, de atunci, numele marilor oameni politici români, ale intelectualilor de frunte, ale familiilor boiereşti, dar întotdeauna se sublinia că ei au putut juca, doar într-un context anume, un rol pozitiv, fără a-şi putea depăşi limitele de clasă.

Mai trist este însă faptul că semințele otrăvite ale propagandei comuniste şi modul de a privi rolul istoric al vechilor familii, exclusiv cu ochelarii luptei de clasă, au prins şi au dat roade de care ne lovim şi astăzi. La şase ani după prăbuşirea regimului comunist în România există încă reacţii negative atunci când se rosteşte numele unei mari familii. Se caută imediat conexiuni cu evenimente tragice: ei au împuşcat pe ţărani în 1907, ei au tras în mineri la Lupeni, în 1929, ei au tras în ceferişti la Griviţa. Se uită însă esenţialul. Păstrarea statului la români, neîntrerupt, din secolul XIV şi până astăzi, realizarea unităţii şi independenţei României moderne se datoresc în bună măsură şi acestor nume hulite de regimul comunist.

Unul dintre reprezentanţii familiilor ilustre româneşti care a avut multe de suferit după 1948, primit însă cu multă simpatie de marele public după 1989, este Dimitrie Sturdza. Aceasta şi datorită firii sale drepte şi deschise, dar şi multelor fapte bune pe care le-a făcut pentru ţara sa. Ceea ce nu l-a scutit însă de ofense venite uneori de unde te aştepţi mai puţin.

Ziaristul Marius Popescu a urmărit îndeaproape acţiunile întreprinse de Dimitrie Sturdza pentru ajutorarea românilor, pentru a-i convinge pe occidentali că nu suntem doar o ţară de handicapaţi. Interviurile pe care i le-a luat, paginile pe care i le-a consacrat, le-a reunit de curând într-un volum intitulat *5 ani cu Dimitrie Sturdza,* apărut la Editura Tipored. Cei ce nu au citit cele trei cărţi anterioare au acum un bun prilej de a afla cine este Dimitrie Sturdza, ce crede el despre poporul din care se trage şi cum vede viitorul României.

CINCI ANI CU DIMITRIE STURDZA

SIS
– vedere din interior –

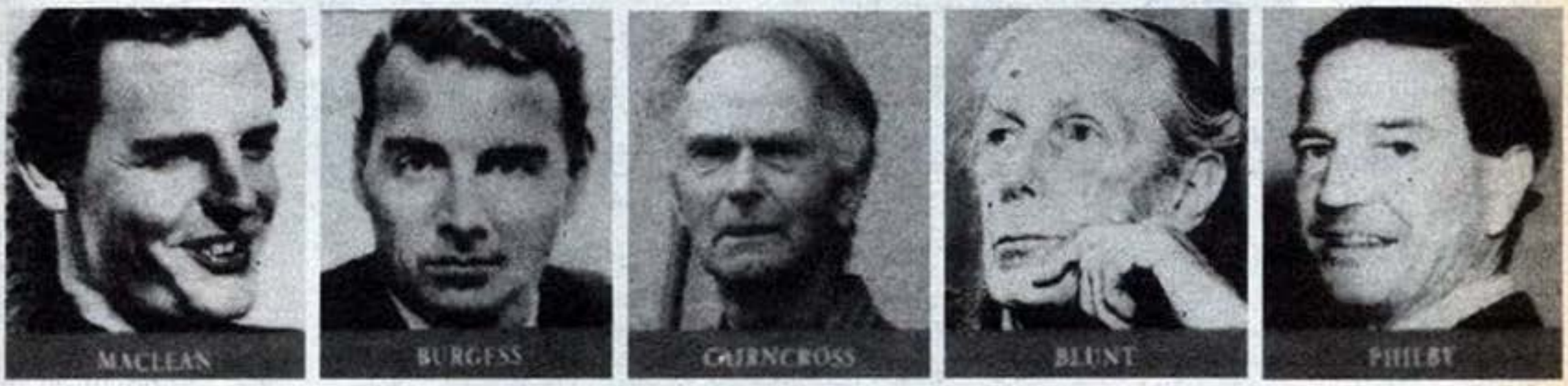

• Ce l-ar fi putut face fericit pe Philby • Planurile de reorganizare a serviciilor secrete britanice direct pe masa sovieticilor • Diferența dintre Cavendish-Bentinck și Smith • Britanicii și americanii ascultă telefoanele sovieticilor • Pentru Stalin, doar președintele S.U.A. mai conta • Actorul Molotov

Devenind șeful nou-createi Secțiuni IX, Kim Philby reușea o lovitură de maestru, fiind cel mai important agent al Moscovei în acel moment. Reușita lui s-a datorat și manierei inteligente în care a fost dirijat de NKVD, dar și calităților de excelent tactician pe care le avea Philby. El a știut – după cum am văzut și în episodul anterior – să profite de rivalitățile din interiorul propriului serviciu, cât și dintre MI6 și MI5. Dar să îl lăsăm chiar pe el să spună cum a decurs scena în care Stewart Graham Menzies i-a anunțat numirea.

Bucuria Moscovei

„Nu era pentru prima oară când vizitam locul de taină. Dar cu acea ocazie, domnișoara Pettigrew și domnișoara Jones, secretarele Șefului, păreau deosebit de afabile cât am așteptat în camera lor să se aprindă lumina verde ca să pot intra. Apoi a apărut lumina verde și am intrat. Pentru prima oară, Șeful mi-a spus «Kim», așa că am știut că nu apăruse vreun obstacol de ultim minut. Mi-a arătat minuta lui Vivian și, din politeță, m-am prefăcut că o citesc. Mi-a spus că hotărâse să acționeze la propunerea lui Vivian și să-mi ofere postul lui Currie. Aveam ceva de spus? Da, aveam. Folosind maniera «Domnule, sper că nu spun prostii», am zis că numirea mi-a fost oferită probabil datorită bine cunoscutei incompatibilități dintre Cowgill și corespondenții săi din MI5. Eu speram că voi putea evita asemenea conflicte pe viitor. Dar cine putea face asemenea predicții? Mi-aș fi desfășurat cu mult mai fericit munca dacă aș fi știut sigur că MI5, oamenii cu care urma să lucrez zilnic, nu aveau obiecții față de numirea mea. Aceasta m-ar fi făcut să am mult mai multă încredere. În plus, un acord dat în mod oficial de către MI5 avea să protejeze în mod efectiv serviciul de criticile venite din acea direcție".

Așa cum Philby a anticipat, Felix Cowgill, cel mai bun specialist în problema comunistă, dar adversar al colonelului Vivian, nu a putut trece peste afront și a părăsit SIS. Kim Philby nu se mai temea deci că un om de specialitate ar fi putut să își vâre nasul în treburile lui. Mai mult, în mai puțin de un an, Secția V s-a unit cu Secția IX, sub conducerea lui Philby.

Interesant este că înaintea numirii, Kim a discutat din

„I-am sugerat Șefului că, pentru a reglementa situația noii Secțiuni IX, ar trebui să redactez un statut și să i-l supun spre semnare. Nu îmi pot reaminti exact conținutul. Dar îmi acorda responsabilitatea, sub controlul Șefului, pentru culegerea și interpretarea informațiilor privind spionajul și subversiunea sovietică și comunistă din orice parte a lumii, cu excepția teritoriului britanic. De asemenea, mi se impunea să mențin cea mai strânsă legătură pentru schimburi reciproce de informații pe aceste subiecte cu MI5. Șeful a adăugat o clauză finală. Sub nici o formă nu trebuia să am vreo legătură cu vreunul dintre serviciile [secrete ale] Statelor Unite. Războiul nu se încheiase încă și Uniunea Sovietică era aliatul nostru. Nu ne puteam permite riscul vreunei scurgeri de informații. Șeful se gândea la vreo scurgere de informații dinspre serviciile americane către sovietici. Era o situație picantă".

Kim PHILBY

SINDROMUL „CÂRTIȚEI"

nou cu colonelul Vivian despre simpatiile şi conexiunile sale comuniste din tinereţe. După cum povesteşte Modin, Philby i-a explicat lui Vivian că prima lui soţie, Litzi, era o comunistă convinsă şi că militantismul ei a provocat eşecul căsniciei lor. Divorţul nu fusese încă pronunţat, arăta Philby, pentru că nu mai avea, deocamdată, veşti despre Litzi. Valentine Vivian i-a acceptat explicaţiile cu multă seninătate. L-a asigurat pe Kim că avea libertatea deciziilor sale şi că viaţa particulară nu avea vreo influenţă asupra numirii sale. Philby a regăsit-o pe Litzi la sfârşitul celui de al doilea război mondial şi ea a acceptat divorţul care s-a pronunţat la 17 septembrie 1946. Deja, Philby trăia cu Aileen Furse, cu care avea trei copii.

Iuri Modin, la Londra

Încă înainte de sfârşitul războiului, în cadrul SIS s-au elaborat mai multe planuri de reorganizare pentru perioada de după sfârşitul războiului. Unul dintre acestea a fost întocmit de Valentine Vivian. Prin intermediul lui Kim Philby, raportul a ajuns şi la sediul NKVD. Dosarul respectiv era mereu solicitat de şefii cei mari, ne spune Modin, care a reuşit cu greu să pună mâna pe el. Potrivit lui Vivian, Uniunea Sovietică avea să devină principalul adversar al Marii Britanii. El sugera ca guvernul britanic să ia măsuri pentru limitarea planurilor de cucerire sovietice şi să angajeze o luptă mai activă împotriva mişcării comuniste din Europa şi din lume, în general. El a fost cel care a propus crearea unei secţiuni speciale care să-şi consacre eforturile în această direcţie, definind şi metodele ce trebuiau adoptate împotriva propagandei comuniste. Erau explicate în detaliu tehnicile precise de infiltrare, provocare şi dezorganizare a diferitelor partide comuniste. Lesne de înţeles bucuria Moscovei când a obţinut tot acest material.

Al doilea om

La începutul anului 1946, „C" a reorganizat SIS pentru a face faţă noilor realităţi ale războiului rece. Şi-a numit ca adjunct şi succesor desemnat pe generalul maior John Alexander Sinclair, fost director al informaţiilor militare. Secretarul permanent al Foreign Office-ului, Alexander Cadogan, ar fi dorit ca în locul lui Sinclair să fie numit un civil, Cavendish-Bentinck. Viaţa particulară a acestuia ridica însă o serie de probleme. El a obţinut, în final, divorţul de soţie, dar s-a trezit dat afară din Foreign Office, pe motiv că nu putea fi diplomat al maiestăţii sale în asemenea condiţii. Avea 49 de ani şi rămăsese fără bani, fără pensie şi fără un loc de muncă.

Potrivit secretarului particular al ministrului de externe Ernest Bevin, cariera lui Cavendish-Bentinck ar fi putut fi salvată dacă s-ar fi numit Smith. Dar numele lui era altul şi era şi moştenitorul ducelui de Portland. Aşa s-a făcut că SIS a rămas în continuare un serviciu controlat de militari, spre iritarea Foreign Office-ului.

Relaţiile SIS cu americanii s-au îmbunătăţit considerabil în perioada care a urmat. Deşi americanii au rămas suspicioşi faţă de intenţiile britanicilor – aşa cum aceştia se îndoiau de îndemnarea colegilor lor de peste Ocean – „C" a dezvoltat o bună relaţie cu William Harding Jackson, trimisul Washingtonului la Londra. Este adevărat, relaţia era mult uşurată de soţia lui Jackson, Adele Astaire, sora lui Fred Astaire.

Un element important care a făcut ca SIS să fie acceptat de americani l-a constituit reuşita penetrării în traficul sovietic administrativ, militar, naval, aero şi al serviciilor secrete, prin interceptarea unui cablu ce lega Vladivostok de Moscova. Atunci când britanicii le-au comunicat americanilor datele obţinute, aceştia le-au putut corobora cu cele dobândite prin descifrarea codului NKVD. Anglo-americanii au avut astfel, cel puţin până în preajma izbucnirii războiului din Coreea, capacitatea să citească intenţiile Moscovei într-o serie de probleme majore.

Să mai amintim alte două reuşite ale britanicilor. La Viena, Secţia VIII (cea care se ocupa de comunicaţii), a investigat în ce măsură comandamentul sovietic utiliza cablurile telefonice şi telegrafice austriece. Pentru a comunica cu Belgradul sau Budapesta, Moscova trebuia să treacă prin Viena. Cablul telefonic ce lega Kremlinul de Hotel Imperial (sediul cartierului general al armatei sovietice din Viena), trecea prin zona controlată de anglo-americani. „C" a autorizat cumpărarea unui magazin în apropiere, care a devenit şi un

succes comercial. Englezii au mai cumpărat şi o casă particulară, au săpat un tunel până la cablu şi l-au interceptat. Iniţial, americanii nu au ştiut de această operaţiune, pe care au descoperit-o întâmplător. Britanicii au penetrat şi cifrul sovietic. Repetau astfel cu sovieticii succesul operaţiunii Ultra contra lui Hitler.

Ofiţerul britanic însărcinat cu operaţiunea din Viena, Lunn, a fost apoi mutat la Berlin. De data aceasta, SIS a colaborat de la început cu americanii la realizarea celebrului tunel de interceptare a comunicaţiilor din zona sovietică. Proiectul a fost finalizat în februarie 1955, după retragerea lui „C“ din fruntea SIS. Tunelul a fost utilizat doar până la 21 aprilie 1956, când sovieticii l-au scos din uz. Informaţii despre operaţiune le-a furnizat sovieticilor o altă „cârtiţă“, George Blake. Este greu de precizat de când au ştiut sovieticii de existenţa tunelului şi cât de mult i-au putut ei „intoxica“ pe anglo-americani.

Anthony Blunt, rudă îndepărtată a reginei Elisabeta II, critic de artă de renume mondial şi spion sovietic

Al doilea om ca importanţă pentru Moscova în acea perioadă a fost Donald Maclean. În primăvara anului 1944, el a fost numit secretar unu la Ambasada Marii Britanii din Washington. Ambasadorul, lordul Halifax, prieten cu tatăl său, i-a remarcat competenţa şi hărnicia. I-a încredinţat dosare dintre cele mai dificile, lăsându-l să le consulte fără restricţii. Nici că se puteau imagina condiţii de lucru mai bune pentru agentul Moscovei.

Mai întâi, Donald Maclean a fost numit membru într-un comitet anglo-american însărcinat să redacteze clauzele tratatului de pace cu Italia. Tot prin Maclean a aflat Moscova despre deosebirile de idei dintre primul ministru britanic (foarte preocupat de soarta Poloniei) şi preşedintele Truman (care nu era prea convins că acea ţară putea juca un rol în echilibrul dintre Est şi Vest).

Modin la Londra

La jumătatea anului 1945, Donald Maclean a primit o misiune extrem de importantă şi, deci, interesantă pentru sovietici: coordonarea între proiectul atomic american şi cel britanic. El nu avea acces la datele ştiinţifice, dar tot ceea ce ţinea de politica anglo-americană în domeniu ajungea pe biroul său de la ambasadă. Donald a lucrat atât de bine, încât în februarie 1947 i-a fost încredinţată coresponsabilitatea secretariatului mixt însărcinat cu coordonarea politicii nucleare anglo-americano-canadiene. Era vorba mai ales de probleme privind strategia anglo-americană în domeniul nuclear. Toate aceste date ajungeau şi la Moscova.

În sfârşit, un alt domeniu în care Donald Maclean le-a furnizat informaţii esenţiale sovieticilor a fost disputa în jurul Strâmtorilor. Stalin angajase o adevărată confruntare cu Aliaţii pentru a-şi asigura controlul asupra Mării Negre, a Bosforului şi a Dardanelelor. Marea Britanie, slăbită în urma războiului, nu mai conta, în opinia liderului de la Kremlin. Doar preşedintele S.U.A. i se mai putea opune. Sarcina lui Maclean era să afle până unde era dispus Occidentul să meargă pentru a se opune proiectelor sovietice. El a reuşit să obţină conţinutul propunerilor anglo-americane privind controlul Strâmtorilor printr-o comisie internaţională. La câteva zile, *New York Times* anunţa pe prima pagină că guvernele american şi englez, de comun acord cu cel turc, adoptaseră o poziţie comună faţă de intenţiile sovietice. Ministrul de externe sovietic Molotov, prefăcându-se că abia atunci afla despre acordul foştilor aliaţi, s-a manifestat extrem de violent, cerându-le explicaţii. Britanicii şi americanii nu reuşeau să înţeleagă cum s-a produs acea scurgere de informaţii. Tensiunea a sporit rapid, căci Stalin a deplasat trei divizii de la frontiera cehă spre România şi Bulgaria. La rândul său, Turcia a masat trupe la graniţa cu Georgia şi Bulgaria.

După cum povesteşte Iuri Modin în cartea sa de amintiri *Mes camarades de Cambridge* (Tovarăşii mei de la Cambridge), ambasadorul Statelor Unite la Ankara, Edwin C. Wilson, a primit misiunea de a-l întâlni pe omologul său sovietic, Serghei Alexandrovici Vinogradov,

pentru a-i prezenta un set de propuneri. Americanul se aştepta la o întâlnire formală, ca de obicei, căci sovieticii nu puteau lua vreo decizie fără aprobarea Moscovei. A fost surprins să constate că Vinogradov a atacat setul de propuneri în deplină cunoştinţă de cauză, de parcă discutase înainte cu Moscova şi se puseseră de acord. Wilson nu avea de unde să ştie că sovieticii primiseră setul de propuneri înaintea lui.

Americanii, furioşi din cauza acestor evidente scurgeri de informaţii, i-au acuzat pe britanici. Relaţiile s-au deteriorat în asemenea măsură, încât nu au mai putut adopta o poziţie comună în problema Strâmtorilor. Tot de la Maclean a aflat Moscova că Truman, în baza politicii de „îndiguire" a sovieticilor, nu era dispus să cedeze un pas în Turcia. Stalin a trebuit să renunţe, în final, la pretenţiile sale în acea parte a lumii. Modin ţine să sublinieze că informaţiile furnizate de Maclean au contribuit poate (îşi ia şi această rezervă) la evitarea unui nou război. Îndrăznim să credem că în egală măsură activitatea lui de spionaj putea să îl şi declanşeze.

Pe Kim Philby şi pe Donald Maclean, Iuri Modin i-a întâlnit personal mult mai târziu. Primul membru al reţelei de la Cambridge pe care l-a cunoscut personal a fost John Cairncross. Dar să vedem mai întâi cum a ajuns Modin la Londra.

După cum spune chiar el, sovieticii aveau în acei ani puţini ofiţeri de informaţii la post, în străinătate. Mulţi dintre ei fuseseră eliminaţi înainte de război, în timpul epurărilor staliniste. Exista şi teama faţă de posibilele trădări. Oricum, din când în când cei care lucrau în străinătate trebuiau înlocuiţi. Aşa i s-a propus şi lui Modin să plece la Londra. Nu i se putea oferi un post diplomatic – Ministerul de externe nu-şi dăduse acordul –, ci doar un loc de cifrator. Nu era o încântare, pentru că libertatea de mişcare a unui cifrator era foarte limitată. Modin a acceptat totuşi postul şi la 29 iunie 1947 a plecat spre Londra. După o perioadă, a fost mutat la serviciul de presă, post care îi oferea o mare libertate de mişcare şi posibilitatea unor contacte foarte utile.

O valiză prost închisă

Deoarece Cairncross îşi manifestase nemulţumirea faţă de ofiţerul cu care ţinea legătura, rezidentul KI (Comitetul pentru informaţii, care a funcţionat între 1947-1951, şi era format din Direcţia informaţiilor externe din M.G.B., precursorul K.G.B., şi cea din GRU, serviciul de informaţii al armatei) la Londra, Korovin, l-a desemnat pe Modin să îl preia pe agentul britanic. Modin recunoaşte că s-a apropiat foarte mult de Cairncross, poate şi tocmai datorită faptului că acesta nu avea originea aristocratică a celorlalţi patru membri ai reţelei de la Cambridge. Este adevărat, realizarea unei întâlniri cu Cairncross îi punea foarte mult nervii la încercare. Britanicul nu era niciodată punctual – întârzia cel puţin o jumătate de oră –, uita frecvent care era locul de întâlnire. Modin era obligat să îi fixeze întotdeauna cel puţin două contacte de rezervă, ca să fie sigur că se va putea vedea cu el. Cum Cairncross se dovedise incapabil să folosească un aparat de fotografiat, întâlnirea se compunea din două faze. Seara Cairncross aducea geanta cu documente, pe care Modin o prelua, le fotografia la ambasadă, iar dimineaţa i-o înapoia. Modin afirmă că l-a ajutat foarte mult o frază din Dostoievski: „Ceea ce contează nu este ce se spune, ci maniera în care se spune". Cairncross era o persoană foarte sensibilă şi complexată, ceea ce explică utilizarea unei asemenea chei în comunicarea dintre cei doi.

De altfel, în acel moment Cairncross ocupa la Trezorerie un post care nu îi mai permitea să culeagă pentru sovietici o cantitate de informaţii comparabilă cu cea oferită în timpul războiului, ceea ce îi sporea angoasa. Interesantă este şi reacţia interioară a lui Modin, care ne arată până unde se poate merge cu încrederea în relaţia dintre ofiţerul de caz şi agentul său. Atunci când Cairncross i s-a plâns că nu are acces la informaţii, Modin s-a gândit că dacă britanicul îl mintea, însemna că nu mai vroia să colaboreze cu ei, situaţie în care, nu putea face mare lucru. Aşa încât i-a cerut să-i aducă lista birourilor şi a numerelor de telefon de la Trezorerie. Pe baza listei, Modin a identificat în acelaşi birou cu Cairncross un funcţionar care lucra în domeniul energiei nucleare. Lui Cairncross nu i-a venit să creadă că se aflase atât de aproape de o asemenea sursă de informaţii, fără să îşi dea seama. Modin i-a cerut să studieze cu atenţie personajul, modul de viaţă, obişnuinţele de lucru, orarul. Astfel au stabilit că în anumite zile nu venea la serviciu, iar în altele rămânea seara târziu. Cairncross a luat o amprentă a cheii de la fişet şi Modin i-a realizat o dublură. Documentele astfel obţinute au oferit o imagine în detaliu asupra tuturor lucrărilor în domeniul energiei atomice efectuate în Marea Britanie. După o vreme, Cairncross a fost transferat într-un serviciu care asigura finanţarea industriei de apărare. De acolo, el le-a furnizat date despre cheltuielile militare britanice, inclusiv previziunile pentru un eventual conflict cu U.R.S.S.

Mulţumit de rezultate, Korovin i-a atribuit lui Modin un al doilea agent din reţea, pe Guy Burgess. În 1946, acesta devenise secretarul particular al lui Hector MacNeil, numărul doi din Foreign Office. Practic, Burgess lua cunoştinţă de tot curierul diplomatic. Modin îşi aminteşte de un episod petrecut înainte să îl preia el pe Burgess. Acesta a sosit la o întâlnire cu ofiţerul sovietic aducând o valiză plină cu documente. Obişnuiau să se întâlnească într-o cârciumă. În momentul în care i-a dat valiza sovieticului, aceasta s-a desfăcut şi documentele s-au împrăştiat pe jos. Telegramele cu antetul Foreign Office-ului au ocupat aproape un metru pătrat de duşumea. Sovieticul, înjurând ca un docher, s-a apucat să le adune, ajutat şi de alţi clienţi din bar. Nimeni nu a remarcat ceva suspect.

Moscova nu se descurcă

Nici întâlnirile cu Burgess nu erau lipsite de surprize. La cererea Centrului, Modin i-a dat acestuia o sumă de bani ca să îşi procure o maşină. În concepţia celor de la Londra, întâlnirile lor se puteau desfăşura astfel cu mult mai multă discreţie.

După un timp, Burgess l-a anunţat, mândru, pe Modin că la următoarea întâlnire avea să vină cu maşina. Nu mică i-a fost oroarea sovieticului când a descoperit că Burgess achiziţionase un Rolls-Royce de ocazie, cu două locuri, decapotabil, de culoarea aurului. Era greu să găseşti o altă maşină care să îţi sară în ochi. Şi asta n-a fost tot. Cei doi s-au urcat şi Burgess a demarat în trombă. Modin mărturiseşte că minutele care au urmat s-au numărat printre cele mai grele din viaţa sa. Burgess conducea fără să privească în stânga sau în dreapta, fără să respecte culorile semaforului. Cramponat în scaun, cu sufletul la gură, Modin a avut nevoie de câteva minute ca să îşi revină. Când Burgess i-a spus că a ales în mod special un Rolls-Royce tocmai pentru că era o maşină foarte rezistentă şi spera astfel să scape nevătămat dintr-un eventual accident, Modin i-a cerut să nu mai vină vreodată la întâlnire cu el altfel decât pe jos.

Burgess i-a propus şi o acoperire aparte în cazul în care erau surprinşi în timpul unei întâlniri. „Eşti un om tânăr şi atrăgător, iar eu sunt cunoscut în toată Londra pentru aplecările mele homosexuale. Nu avem decât să spunem că am fost surprinşi la un rendez-vous amoros". Modin a rămas interzis şi abia a reuşit să bâiguie că era diplomat şi căsătorit. Prompt, Burgess i-a replicat: „Bine, dar pentru cauză poţi şi tu să te sacrifici, nu?"

Datorită poziţiei sale, Burgess a putut furniza Moscovei date foarte interesante. Şeful său, MacNeil, era un om simplu. Când primea o sarcină, i-o pasa lui Burgess, care se documenta, redacta raportul şi i-l prezenta la semnat. Astfel, în aprilie 1946, sovieticii au avut acces la documentele pregătitoare ale Foreign Office-ului pentru Conferinţa celor patru miniştri de externe (U.R.S.S., Marea Britanie, S.U.A. şi Franţa), care urma să discute soarta aliaţilor Germaniei. La fel, în martie 1947, cu ocazia Conferinţei de la Moscova, Molotov ştia tot ce discutau în culise partenerii săi.

În noiembrie 1947, în timpul Conferinţei celor patru de la Londra (sovieticii refuzaseră să ia parte, în locul lor venind reprezentanţii Beneluxului), Burgess dispunea de un număr de telefon la care dădea un număr de cod. În următoarea seară, el se întâlnea cu ofiţerul de legătură într-un loc stabilit dinainte şi-i preda informaţiile. La un moment dat, în timpul Conferinţei au apărut tensiuni între americani şi britanici în privinţa statutului Berlinului. Molotov a cerut să fie informat imediat despre poziţiile celor două guverne. Răspunsul întârzia însă. Seara târziu, Burgess a telefonat şi a lăsat numărul de cod. Molotov a primit toate detaliile înaintea celor două delegaţii care s-au reîntâlnit abia dimineaţa.

La fel de pompt a fost Burgess şi în timpul Conferinţei desfăşurate tot la Londra, între 20 aprilie-7 iunie 1948, cu aceiaşi participanţi şi care a discutat statutul viitor al Germaniei. Atunci, Modin i-a cerut să-i aducă toate documentele disponibile. Burgess l-a prevenit că lucrurile sunt atât de complicate, încât cei de la Moscova nu vor reuşi să se descurce în vastul material. Cum Modin a insistat, el a cedat, avertizându-l însă că vor regreta. Aşa a fost. După două săptămâni, Moscova a telegrafiat cerând să i se spună unde era începutul şi unde sfârşitul. Cu mult umor, Burgess s-a oferit să le facă un rezumat pe patru pagini. Abia atunci a înţeles şi Moscova despre ce era vorba.

Cele mai sigure întâlniri le realiza Modin cu Blunt. Firesc, dacă ţinem cont că acesta din urmă redactase, atunci când lucra la serviciul de contraspionaj (MI5) un raport amplu despre metodele de filaj şi contrafilaj. Anthony Blunt însă s-a retras, practic, din activitate, îndeplinind doar rolul de curier în anumite momente dificile pentru membrii reţelei, când Modin nu se putea întâlni direct cu Burgess, Philby sau cu ceilalţi. Ştim deja, Modin nu îl simpatiza prea mult pe aristocraticul Blunt, chiar dacă îl găsea extrem de fiabil. Cel mai puţin îi plăcea la acesta faptul că nu rezista niciodată să se uite în ochii lui, privirea lui Blunt având permanent tendinţa să alunece într-o parte. ■

(Va urma)

Cristian POPIŞTEANU,
Dorin MATEI

IMPORTANT

În anul 1997, an în care Magazin istoric **împlineşte 30 de ani de apariţie neîntreruptă, intenţionăm organizarea unui concurs jubiliar.**

Vă rugăm să ne trimiteţi, stimaţi cititori, propunerile dvs. privind prezentarea acestui concurs.

Aşteptăm, de asemenea, OFERTE DE SPONSORIZARE, în bani sau obiecte.

Războiul rece a început în România

UN POSIBIL POST-SCRIPTUM

CRISTIAN POPIȘTEANU, DORIN MATEI

Am avut ocazia să semnalăm și cu alte prilejuri valoarea studiilor consacrate de istorici americani unor momente din istoria noastră. De altfel, în decursul anilor, revista Magazin istoric **a publicat adesea contribuțiile unor confrați de peste Ocean. Am încheiat în numărul trecut prezentarea, în avanpremieră editorială, a cărții doamnei Elizabeth Hazard** Cold War Crucible: United States Policy and the Conflict in Romania, 1943-1952 **(Creuzetul Războiului rece. Politica Statelor Unite și conflictul din România, 1943-1952). Textul integral al tezei de doctorat a doamnei Elizabeth Hazard apare în „Mica bibliotecă de istorie contemporană" a Editurii Univers Enciclopedic.**

Interesul istoricilor americani față de perioada anilor 1944-1948 este nu numai măgulitor, dar și lesne de explicat. Și pentru ei, România constituie un caz aparte în procesul de comunizare a Europei de Est, primul test al Războiului rece. Evident că în această analiză serviciilor secrete le revine un rol important. Adăugându-se și faptul că multe documente provenind de la aceste organisme pot fi acum consultate în mod liber, contribuțiile aduse sunt de prim ordin.

Marea partidă care se anunța în relațiile internaționale odată cu încheierea celui de-al doilea război mondial nu poate fi privită corect altfel decât prin prisma relațiilor S.U.A. – U.R.S.S. Atât demonstrația doamnei Elizabeth Hazard din lucrarea pe care am prezentat-o în avanpremieră editorială, cât și toate celelalte analize istorice făcute situației în care s-a găsit țara noastră nu pot face abstracție de diferitele nuanțe și tonuri sau chiar semitonuri ale relațiilor de putere americano-sovietice. Excelentele analize ale doamnei Hazard bazate pe un imens șuvoi de noi informații se cer neapărat corelate cu sursele majore ale documentelor americane și sovietice. În lipsa unei suficiente prezențe a documentelor de la Moscova și mai ales a unor documente care să exprime exact nuanțele politicii sovietice postbelice ce se înfiripa în anii '45-'46-'47, vom recurge la câteva acte ale celor „șase înțelepți" ce au structurat politica externă americană, mai ales cea privind jocul de mare putere cu U.R.S.S. Cei șase – Robert Lovett, John McCloy, Averell Harriman, Charles Bohlen, George Kennan și Dean Acheson – erau doi bancheri, doi avocați, doi diplomați, uniți prin educație și posturile înalte deținute în diplomația și administrația americană, dar mai ales prin voință și clarviziunea lor pentru a asigura conducerea S.U.A. în protejarea libertății globale și a lumii libere în condițiile ridicării U.R.S.S. ca o mare putere mondială. Cei șase sunt considerați în importante studii americane drept arhitecții politicii externe și ei au nutrit o neclintită încredere în misiunea sacră a S.U.A. de a modela lumea în secolul american.

Îndată după moartea președintelui F.D. Roosevelt, la două luni după Conferința de la Ialta, la o consfătuire la Departamentul de stat la care erau prezenți Charles Bohlen, Dean Acheson și ambasadorul american la Moscova, Averell Harriman, acesta a subliniat „fundamentalele și ireconciliabilele diferențe de obiective între U.R.S.S. și S.U.A.". Această concluzie a fost abc-ul educației noului președinte Truman. Clarviziunea acestei concluzii era importantă mai ales în împrejurările în care U.R.S.S. ducea o politică extrem de ambiguă. La o întrevedere a senatorului american Claude Popper din Florida cu generalissimul Stalin, liderul de la Kremlin l-a asigurat că „oamenii noștri sunt obosiți. Ei nu mai pot fi convinși să meargă la război împotriva nimănui". Iar pe Kennan îl asigura tot atunci: „Spune-ți-le prietenilor Dv. să nu se îngrijoreze în privința țărilor din Europa de Est. Trupele noastre se vor retrage de acolo și totul va fi bine". Kennan transmitea însă la Washington propriul său punct de vedere: „Nu există nimic în istoria regimului sovietic – repet nimic – care ar putea justifica să credem că liderii sovietici vor ezita un singur moment să-și folosească puterea împotriva noastră dacă, procedând astfel, ei cred că-și vor putea îmbunătăți pozițiile lor materiale de mare putere în lume".

Dezbaterea asupra orientării politicii faţă de U.R.S.S. a fost aprinsă în cercurile conducătoare americane. Absenţa timp de un an a unei agenţii federale de spionaj după desfiinţarea O.S.S. în septembrie 1945 a mărit gradul de confuzie. Nu este o întâmplare că în 1946, când a luat fiinţă CIA, George Kennan a fost instructorul primului său director, generalul Hoyt Wanderberg cu titlul de „consultant special". Bohlen, Harriman, Kennan au sesizat foarte repede tendinţa U.R.S.S. de a considera Europa Centrală şi de Răsărit o zonă exclusivă de interese. După o întâlnire la teatru cu fostul ministru de externe sovietic Maxim Litvinov, care l-a avertizat despre iminenţa abandonării oricărei politici de cooperare a U.R.S.S., Harriman a expus guvernului său convingerea că *rușii urmează o politică de expansiune unilaterală, exemplele sale fiind Bulgaria și România.* De atunci şi până la dezmembrarea U.R.S.S., politica externă americană a urmărit să oprească şi să respingă acest expansionism. Însă nimic mai mult.

Am întâlnit exprimate şi în cartea aceasta o serie de dubii legate de activitatea misiunii O.S.S. în România. Ele ne-au trimis cu gândul la un articol publicat de un alt istoric american, Eduard Mark, în revista *Intelligence and National Security,* nr. 2/1994, în care se formulau critici aspre la adresa maiorului Robert Bishop, cel care a condus secţia X-2 (contrainformaţii) a misiunii O.S.S.

Totuşi, ne-a intrigat maniera în care este apreciată activitatea depusă de maiorul Bishop. Asupra acestui aspect am vrea să insistăm în continuare, mai ales că aspra critică făcută de Eduard Mark pare a fi fost însuşită întocmai de unii istorici români.

Nu mai este un secret pentru nimeni faptul că între oamenii politici, diplomaţi şi serviciile secrete apar adesea rivalităţi, obiectivele unora nefiind întotdeauna concordante cu ale celorlalţi. În plus, serviciul american de informaţii condus de generalul Donovan se afla în anii războiului abia la începutul activităţii sale, manifestând o evidentă lipsă de experienţă, mai ales în comparaţie cu serviciul similar al britanicilor.

Generalul Donovan – aflat în rivalitate cu colegii săi englezi *(Magazin istoric,* nr. 5-6/1996) – a încercat să obţină o serie de avantaje în Balcani printr-o infiltrare gândită încă din 1943. Nu întâmplător i s-a transmis atunci şi lui Eugen Cristescu, şeful S.S.I., invitaţia de a trimite la Istanbul un om de nădejde pentru a stabili un contact. Cel ales a fost chiar fratele lui, Gheorghe Cristescu *(Magazin istoric,* nr. 7/1992).

Planurile lui Donovan au intrat însă rapid în conflict cu politica oficială americană. Preşedintele Roosevelt a interzis, încă din 1943, O.S.S.-ului să strângă informaţii despre sovietici. Un serviciu de informaţii dispune însă de o anume autonomie de funcţionare, astfel că între instrucţiunile pe care le-a primit Frank Wisner se afla şi aceea de a stabili mai exact intenţiile sovieticilor faţă de România.

Istoria misiunii O.S.S. în România – şi mai ales cea a penetrărilor reciproce cu organele NKVD-ului aflate la Bucureşti – rămâne încă să fie scrisă. Este cert că ambele tabere au realizat penetrări spectaculoase. Astfel, sovieticii au recrutat-o pe Tanda Caragea, soţia magnatului berii, Bragadiru, în casa cărora a fost cazată o vreme misiunea O.S.S. Cum Frank Wisner a legat o relaţie strânsă cu Tanda, este greu de spus câte dintre secretele O.S.S.-ului au putut afla sovieticii. Cert este că ei au fost foarte bine informaţi asupra tuturor mişcărilor întreprinse de românii care încercau să se opună comunismului.

La rândul lor, americanii şi S.S.I., cu care au colaborat până în martie 1945, au reuşit o serie de recrutări în rândul ofiţerilor NKVD. Unul dintre cei mai activi ofiţeri americani a fost tocmai maiorul Robert Bishop. El şi-a creat o puternică reţea de informatori, strângând şi expediind spre Washington un volum impresionant de rapoarte. Într-o carte publicată în anul 1948, la Londra, împreună cu un coleg englez, E.S. Grayfield – *Russia astride the Balkans* (Rusia încalecă Balcanii) – Bishop îşi exprima dubiile legate de oportunitatea atitudinii adoptate de generalul Donovan în raporturile cu sovieticii. Acesta îi informase pe sovietici despre prezenţa echipei sale la Bucureşti. Sigur, conform uzanţelor, gestul lui Donovan era normal. Din punctul de vedere al ofiţerului însărcinat cu contrainformaţiile, era mai greu de înţeles. Reacţia sovieticilor, spune Bishop, a fost de a intensifica supravegherea misiunii americane şi de a-şi spori eforturile de a o penetra. Să reţinem în treacăt şi faptul că, atunci când s-au mutat în fosta casă a lui Mihai Antonescu, americanii au descoperit în pereţi o întreagă reţea de ascultare, care dubla instalaţia electrică a casei, locul unde se centralizau firele de la microfoane fiind un orificiu al companiei de electricitate.

Maiorul Bishop a stabilit excelente relaţii de colaborare cu S.S.I. După cum au dovedit-o studiile lui Cristian Troncotă, sub conducerea locotenent-colonelului Traian Borcescu se constituise o „grupă specială", foarte bine conspirată *(Magazin istoric,* nr 9/1993). Bishop furnizase o serie de documente de identitate false pentru acoperirea activităţii respectivilor agenţi. De la grupa specială a obţinut deci Bishop majoritatea informaţiilor sale şi nu în proporţie de 60% de la Teddy Negropontes, locotenent în armata română, cum considera Eduard Mark. Maiorul Bishop era un foarte bun profesionist. În cartea sa a lansat o adevărată perdea de fum pentru a-şi acoperi sursele. Se vede că nici în superiorii săi nu avea prea mare încredere, căci se pare că nicăieri în rapoartele sale nu apare menţionată colaborarea cu acea grupă specială.

Mai mult, în clipa în care a fost silit să părăsească România, Bishop le-a comunicat agenţilor săi să întrerupă orice colaborare cu americanii şi să se ascundă, deoarece

superiorii săi îi vânduseră sovieticilor.

Lipsit de sursele române, Eduard Mark s-a grăbit să tragă concluzia că Bishop ar fi dispus doar de două surse – AD-201 (Negropontes) şi AD-120 (un agent al Siguranţei) – câte indica el în rapoarte. Comparând însă datele trimise la Washington cu cele câteva note provenite de la grupa specială pe care le-a descoperit Cristian Troncotă, este foarte uşor să sesizăm că acestea erau în proporţie covârşitoare sursa de informare a lui Bishop.

În critica pe care o face „fluxului informaţional Bishop", Eduard Mark subliniază excesiv o serie de neconcordanţe. Astfel nu un general Poleev conducea organele NKVD din România, ci Fedicikin (oare nu putea fi Poleev un nume conspirativ? – ne întrebăm noi). Sau informaţia falsă despre intenţia sovieticilor de a ridica mari fortificaţii lângă Bucureşti. Autorul american introduce şi o serie de elemente ce ţin de dosarul de cadre al lui Bishop: bea foarte mult, era încurcat cu o româncă suspectată că ar fi fost agentă a germanilor.

De altfel, chiar şi în epocă informaţiile furnizate de Bishop au fost diferit primite de beneficiari. În general, americanii aflaţi la Bucureşti (Burton Berry, Schuyler) le-au apreciat ca foarte valoroase şi s-au grăbit să le trimită la Washington. Acolo însă, ele erau primite cu răceală. Astfel, Donovan s-a ferit să îl informeze pe preşedintele Roosevelt despre acel plan de trei ani de comunizare a României. Un rol au jucat şi rezervele manifestate de alţi doi ofiţeri ai misiunii O.S.S., Madison şi Roberts, cu care Bishop s-a aflat în permanent conflict.

Madison şi Roberts erau puternic influenţaţi de grupul din jurul lui Pătrăşcanu, mai ales de Bellu Zilber. Acesta, deşi nu nega intenţia sovieticilor de a include România în sfera lor de influenţă, considera că pericolul nu era chiar atât de grav.

Sigur, noi nu excludem ideea că rapoartele grupei speciale puteau cuprinde şi unele exagerări, poate chiar cu ideea de a-i determina pe americani să se angajeze cu mai multă convingere în sprijinul României. Dar nu putem trece peste faptul esenţial că evoluţia istorică ulterioară a confirmat, în proporţie de 90%, rapoartele grupei speciale şi pe cele trimise la Washington de Bishop.

Chiar şi Eduard Mark era obligat să remarce diferenţa de reacţie între echipa aflată la Bucureşti şi funcţionarii de la Washington. Iată ce scria autorul american citat: „De ce a respins conducerea O.S.S. din Washington raportul despre «Planul de trei ani», imediat după intervenţia brutală a lui Vîşinski, înainte să existe o bază pentru îndoieli în privinţa credibilităţii lui AD-201? Se pare că un adevăr de bază în munca de informaţii este acela că atunci când rapoartele nu sunt definitive în mod absolut, impactul lor va fi direct proporţional cu măsura în care ele confirmă politica prestabilită şi presupoziţiile. Din punctul de vedere al oficialilor de la Washington, Pătrăşcanu şi Zilber ofereau un flux de informaţii şi sfaturi care erau plauzibile, folositoare şi sănătos de susţinut". În schimb, rapoartele lui Bishop erau, prin implicaţiile lor, mult prea contrare „cu politica prestabilită pentru ca vreun funcţionar cu instincte normale de conservare profesională să le sprijine".

Până aici, nimic de reproşat. Ceea ce ne-a nedumerit a fost tocmai concluzia finală a lui Eduard Mark: rapoartele lui Bishop erau pline de fantezie şi date false. Oare doar necunoaşterea surselor reale româneşti folosite de Bishop să îl fi determinat pe autorul american să tragă respectiva concluzie? ■

1967 – MAGAZIN ISTORIC – 1997

La împlinirea a 30 ani de la apariţia primului număr al revistei noastre, în aprilie 1967, stimaţi cititori sunteţi invitaţi să ne scrieţi despre:

- **Prima dumneavoastră întâlnire cu** Magazin istoric
- **Ce a însemnat şi ce înseamnă revista pentru dumneavoastră**
- **Ce alte amintiri vă leagă de revistă**
- **Ce aţi dori să mai citiţi în paginile noastre**
- **Cum propuneţi să fie viitoarele concursuri** Magazin istoric

Scrieţi-ne! Scrisorile dumneavoastră – ferestre deschise spre deceniul patru al Magazinului istoric!

SÜLEYMAN LEGIUITORUL

MIHAI CONRAD

în 1538 în partea din Moldova ocupată de Imperiul otoman în urma campaniei conduse personal de sultanul Süleyman Legiuitorul împotriva voievodului Petru Rareș. În acel moment, Süleyman se afla în fruntea imperiului de 18 ani. Să încercăm în paginile ce urmează să fixăm câteva repere importante din cei 46 ani de glorioasă domnie.

„Eu sunt robul lui Allah, [iar] în stăpânirea acestei lumi sunt sultan. El m-a făcut credincios al profetului Muhammad, sunt iubitor al celui prea milostiv. Bunătatea lui Allah și puterea făcătoare de minuni ale lui Muhammad sunt călăuzele mele. În lăcașuri sfinte s-a citit în numele meu hutbe [rugăciunea rostită vinerea la moschee] că sunt Süleyman. Sunt cel care conduc navele în marea francilor, în Magreb și în India. Sunt șah de Bagdad și Irak, cezar de Rum și sultan al Egiptului. Coroana și tronul de aur al craiului unguresc sunt un dar din mila și generozitatea mea, sunt sultanul acestui umil sclav al meu. Dar când însuși tulburătorul Petru voievod, om războinic, a fost alungat, potcoava calului meu a ridicat pulbere, sunt cuceritorul țării Bogdan. Anul 945 [30 mai 1538-18 mai 1539], Hasan bei, noul cadiu de Bender, asistând la vad ajută pe beii de mare. Sunt Süleyman, fiul lui Osman, cel care a construit cetatea și a scris cronograma“.

Inscripția de mai sus a fost pusă pe cetatea ridicată

Celebra, frumoasa şi ambiţioasa Roxelana

În p. 61: *gravură ce poartă inscripţia „Solimanus – imperator Turcharum“*

Debut furtunos

În Imperiul otoman – asemenea şi Ţărilor Române – orice descendent de sex bărbătesc avea dreptul să urce pe tron. Totuşi, în virtutea unui drept tribal ancestral, cel mai mare dintre fii era chemat să îi succeadă tatălui său. Inexistenţa unor principii ferme a făcut însă ca în timp să apară conflicte între fraţi. Iată de ce Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului, a impus – după consultarea unui mare număr de ulemale (învăţaţi religioşi) faimoasa „lege a fratricidului“, ce permitea noului sultan să-şi omoare fraţii. Teribila măsură, ce a contribuit la conturarea sentimentului de oroare pe care regimul otoman îl inspira europenilor, era gândită pentru „binele statului“.

Ca singur fiu supravieţuitor al lui Selim I, Süleyman a fost scutit să pună în aplicare „legea fratricidului“. Mai târziu, spre sfârşitul secolului XVI, fiii sultanului erau trimişi în diverse locuri din imperiu, în izolare (în turcă se spunea kafes, ceea ce înseamnă cuşcă), unde aşteptau gâdele sau vestea numirii.

Cuceririle bunicului, Bayezid II, şi ale tatălui său, Selim I, i-au lăsat lui Süleyman un imperiu ce se întindea deja pe trei continente. Egiptul mamelucilor şi ţinuturile sfinte erau „ultimele nestemate“ adăugate coroanei imperiale. Grânarul Egiptului asigura Istanbulului hrana atât de necesară, iar Mekka şi Medina îi dădeau sultanului prestigiul de lider spiritual al lumii islamice.

Domnia lui Süleyman – asemenea celor ale predecesorilor săi – a fost marcată de numărul mare de războaie purtate. S-a calculat că şi-a condus armata în 13 campanii majore, petrecând 10 ani pe câmpurile de luptă. Dar, aşa cum ne arată şi supranumele pe care i l-au acordat urmaşii, Legiuitorul, Süleyman a desfăşurat şi o vastă activitate de organizare juridică şi administrativă a imperiului. Chiar a doua zi după ce s-a urcat pe tron, noul sultan a hotărât că armatele sale trebuiau să plătească pentru toate proviziile pe care le cereau în timpul campaniilor. Ni s-a păstrat şi jurnalul expediţiei din Moldova, din 1538. Se povesteşte acolo că li s-a tăiat capul la doi oşteni prinşi că au jefuit. Sigur, oriunde războiul presupune jaf şi distrugere. Ar fi absurd să ne închipuim că oştile otomane au respectat întocmai porunca lui Süleyman. Dar prea s-a extins imaginea din secolele XVIII-XIX, a imperiului decadent, şi asupra epocilor anterioare, pentru care nu se potriveşte. Sau, cum spunea Nicolae Iorga, „nu zic că turcii n-au meritat să fie calomniaţi, totuşi, ei au fost calomniaţi prea mult“.

Unul dintre primele obiective către care şi-a îndreptat atenţia noul sultan a fost insula Rhodos, un avanpost al creştinătăţii în Mediterana orientală. Piraţii care-şi găseau adăpost acolo ameninţau atât prestigiul sultanului (atacând convoaiele de pelerini către oraşele Profetului), cât şi vistieria lui (interceptând corăbiile ce transportau aur şi grâu din noile provincii arabe). În vara anului 1522 o importantă forţă militară otomană a asediat, mai multe luni, insula Rhodos. Asalt după asalt a fost respins de cavalerii ioaniţi. Abia atunci când agenţii sultanului au putut stabili legătura cu evreii şi femeile musulmane din interiorul fortăreţei au reuşit otomanii să obţină predarea garnizoanei. Condiţiile au fost cât se poate de onorabile: toţi cei care doreau să plece erau liberi să o facă. Mai mult, cavalerii ioaniţi puteau să-şi ia armele şi bunurile lor. Cei ce rămâneau erau scutiţi de taxe vreme de cinci ani şi se bucurau de libertatea de credinţă, la fel ca toţi creştinii din restul imperiului. Puţini creştini au plecat împreună cu cavalerii ioaniţi, transportaţi cu corăbiile papale în insula Malta. Insula le-a fost cedată de Carol Quintul, cu promisiunea apărării Mediteranei vestice contra otomanilor. Plata simbolică anuală către suzeran: un şoim maltez.

Victoria haremului

Peste numai patru ani, Süleyman zdrobea la Mohacs, în ziua de 29 august, floarea nobilimii maghiare, în frunte cu nevârstnicul rege Ludovic II. Practic, regatul ungar dispărea. O parte a sa rămânea încă o vreme cu titulatura de regat, vasal sultanului, având-l în frunte pe Ioan

Zapolya, voievodul Transilvaniei. În 1540 însă acesta murea. Peste numai un an, în vreme ce partea de nord a Ungariei revenea Habsburgilor, zona centrală era transformată în pașalâc, cu centrul la Buda. Transilvania devenea un principat autonom, sub suzeranitatea Porții.

În 1528, Süleyman pornea o nouă campanie în ținuturile ungurești, dirijată împotriva Habsburgilor. În cursul acesteia, din 27 septembrie până în 15 octombrie 1529, otomanii au asediat pentru prima oară Viena. Suburbiile orașului au fost distruse, zidurile de apărare au avut de suferit în urma tirurilor artileriei otomane, dar cetatea a rezistat. Akîngiii, trupele „de comando" – ca să folosim un termen modern – ale porții au ajuns, peste Munții Alpi, până în sudul Germaniei, în Bavaria. Spaima a fost mai mare decât rezultatele concrete obținute. În tot secolul XVI, mamele își speriau copiii neascultători cu venirea „Turcului". Dar imperiul atinsese deja limita firească a expansiunii sale spre Vest.

Perioada de început a domniei lui Süleyman a marcat și un interesant fenomen în politica internă, ce a avut importante consecințe asupra evoluției imperiului. Locul marelui vizir Piri Mehmed a fost luat, în 1535, de Ibrahim pașa. Ascensiunea lui semnifica victoria reprezentanților sistemului *devșirme* asupra membrilor aristocrației turce. Dar să lămurim puțin pe cititor ce este acest sistem *devșirme,* destul de puțin înțeles și de contemporanii otomanilor, dar și de cei din zilele noastre.

Machiavelli, istoricul florentin, era unul dintre cei care comparau monarhiile europene în care regele era înconjurat de mari seniori, de veche și nobilă viță, cu „monarhia Marelui Turc [care] este guvernată de un singur stăpân; ceilalți sunt servitorii săi". Sistemul avea o mai veche tradiție în Orient, atingând, poate, punctul culminant în Egiptul mameluc *(Magazin istoric,* nr. 3/1985), unde chiar sultanul era descendentul unor sclavi aduși din exteriorul țării.

În lumea otomană, sistemul a cunoscut o dezvoltare aparte. Robii proveneau fie din prizonieri de război, fie dintr-o cotă pe care multe dintre provinciile imperiului (deci niciodată Țările Române) trebuiau să o asigure (aceasta fiind cunoscută sub numele de *devșirme).* Convertiți la islam, tinerii erau selecționați în funcție de aptitudini, pentru diferitele compartimente ale administrației și armatei otomane. Astfel, temuții ieniceri proveneau dintre creștinii recrutați prin *devșirme.* Cei mai puțin dotați erau trimiși ca ajutoare familiilor de agricultori din Anatolia. Elementele cele mai capabile puteau urca scara onorurilor, ajungând până la cea mai înaltă demnitate, cea de mare vizir. Secolul XV a fost marcat de câteva convulsii provocate de înfruntarea dintre aristocrația turcă și străinii care îi amenințau pozițiile în conducerea imperiului. De altfel, între 1453 și 1623, doar cinci mari viziri au fost de origine turcă. Ceea ce îndreptățește folosirea denumirii de Imperiu otoman în loc de Imperiu turc.

Lütfi pașa, care i-a urmat lui Ibrahim, a căutat să stăvilească un alt fenomen negativ: amestecul haremului în viața politică a statului. Haremul – acest cuvânt ce înfierbântă și azi imaginația, dar care nu era altceva decât acea parte a palatului unde locuiau femeile, care, potrivit religiei islamice, nu se puteau amesteca cu bărbații – prin soția care îi dădea sultanului primul născut, dar și prin intrigile celorlalte soții, se va impune însă, încă din vremea lui Süleyman. În 1541, de altfel, acesta a fost înfrânt, prin conlucrarea dintre corsarul Hayired din Barbarossa *(Magazin istoric,* nr. 12/1986) și fiica lui Selim I, Șah Sultan, fiind înlocuit cu vârstnicul Hadîm Süleyman pașa.

Intrigile Roxelanei

Domnia lui Süleyman avea să fie marcată de luptele dintre favoritele haremului pentru a-și impune fiul iubit ca succesor. Mai întâi, Hürrem Sultan (cunoscută de europeni sub numele de Roxelana) a obținut întâietatea, pentru fiul ei Mehmed. Și-a plasat, totodată, aliații în posturi importante din administrație și armată. Dar moartea neașteptată a lui Mehmed a aruncat-o într-un con de umbră. A fost rândul altei favorite, Gülbahar Sultan, să spere. Fiul ei cel mai mare, Mustafa, a devenit prezumtivul succesor. Se bucura și de sprijinul ulemalelor și al corpului ienicerilor, cât și de cel al lui Husrev pașa, al doilea vizir.

Frumoasa Roxelana nu s-a lăsat însă înfrântă atât de ușor. Era o persoană cu multă voință. Peste aproape două secole și jumătate, Joseph Haydn avea să-i consacre

Reprezentare occidentală a faimoșilor ieniceri

Simfonia nr. 63 ce-i poartă numele. Hürrem Sultan deci a făcut în aşa fel încât să obţină exilarea lui Hadîm Süleyman şi Husrev pe motiv de corupţie, obţinând marele vizirat pentru ginerele ei Damat Rüstem paşa şi impunându-l pe debilul Selim drept moştenitor.

A trebuit apoi să lupte din greu, pentru a-i asigura succesul. Marele vizir Rüstem paşa a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a-l împiedica pe Mustafa în lupta contra safavizilor din Iran, tocmai pentru a nu-i crea aureola unui bun luptător, pe care Selim nu avea cum să o concureze. Damat Rüstem şi Hürrem Sultan au răspândit zvonul – parţial întemeiat – că Mustafa căuta sprijinul spahiilor din Anatolia şi altor forţe locale pentru a se opune acaparării puterii la Istanbul de către elementele *devşirme*. Rüstem chiar a falsificat o scrisoare care îl arăta pe Mustafa cerând ajutor safavizilor. Urmarea acestor intrigi a fost că atunci când Süleyman a condus o nouă expediţie prin Anatolia, în vara anului 1553, oficial contra safavizilor, s-a oprit la Aktepe, lângă Konya. Acolo l-a omorât pe Mustafa, la 5 octombrie. Era eliminat de pe scena politică cel mai capabil dintre posibilii săi succesori, iar Süleyman intrase definitiv sub stăpânirea Roxelanei, ipotecând astfel viitorul imperiului.

Execuţia lui Mustafa a stârnit nemulţumirea corpului ienicerilor şi a spahiilor din Anatolia. În iulie 1555 a apărut în partea răsăriteană a imperiului un fals Mustafa, care a preluat conducerea celor nemulţumiţi. Răsculaţii au ajuns până la Gallipoli, trecând în partea europeană a imperiului. Falsul Mustafa şi-a instalat centrul puterii în Macedonia, punând ca mare vizir pe un lider al temutelor trupe de akîngii. Şi-a extins stăpânirea până în Dobrogea, fiind întâmpinat cu mult entuziasm de populaţia din Rumelia, partea europeană a Imperiului otoman.

La 18 august 1555, Bayezid, celălalt fiu al lui Hürrem Sultan, a reuşit să îl înfrângă şi omoare pe falsul Mustafa. El lua astfel o serioasă opţiune în confruntarea cu fratele său Selim. Chiar Roxelana se afla în faţa unei grele alegeri, surse de epocă arătând că oscila între cei doi fii. La rândul lor, Bayezid la Kütahya, unde era guvernator, şi Selim la Manisa se pregăteau de confruntarea finală. Ea a fost amânată doar de influenţa mamei lor. După moartea ei însă, conflictul nu a mai putut fi evitat. Süleyman însuşi începuse să se teamă de Bayezid, considerat mult prea capabil şi prea voluntar, aşa încât sprijinul sultanului s-a îndreptat către Selim. El a trimis viziri la cei doi fii ai săi, care să îi sfătuiască să evite o confruntare cu armele. Doar că lui Selim i l-a trimis pe Sokollu Mehmed paşa, cel care avea să-i asigure câştigarea tronului, iar pentru el însuşi o frumoasă carieră de mare vizir.

Cum în jurul lui Selim s-au aflat mai ales ienicerii, iar alături de Bayezid au mers elementele nemulţumite grupate anterior în jurul falsului Mustafa, avem de a face, din nou, cu opoziţia de interese dintre reprezentanţii sistemului *devşirme* şi cei ai aristocraţiei turce. Victoria lui Selim, lângă Konya, urmată de fuga lui Bayezid la iranieni – care l-au predat însă, în schimbul unei sume însemnate de bani, în februarie 1560 lui Süleyman – a consfinţit victoria primei grupări asupra celei de a doua.

Teroarea succeselor sale

Pe plan extern, Süleyman a trebuit să penduleze permanent între teatrul de luptă european şi cel asiatic. În Europa, principalul inamic îi erau Habsburgii, care încercau să obţină controlul asupra Transilvaniei. Vor reuşi abia la sfârşitul secolului următor. În est, confruntarea cu Iranul safavid avea să se cronicizeze, marcând şi prima jumătate a secolului următor.

Domnia lui Süleyman s-a încheiat oarecum simetric. La 1 mai 1566, sultanul părăsea Istanbulul, plecând în cea de a 13-a şi ultima sa campanie. A ajuns cu greu – o miniatură îl înfăţişează sprijinit de umărul marelui vizir Sokollu Mehmed paşa – până sub zidurile Szigetvárului. După un asediu care a durat o lună, la 8 septembrie, tabăra era ridicată. Două zile mai târziu, Süleyman, septuagenar şi bolnav, murea în cortul său. Vestea a fost tăinuită până ce Selim a reuşit să ajungă la Istanbul şi să-şi asigure tronul imperial. A fost înmormântat în minunata moschee Süleymaniye, una din cele mai frumoase bijuterii arhitectonice din Istanbul.

Süleyman este, fără îndoială, suveranul cel mai vestit al dinastiei otomane. Domnia sa, cu o durată impresionantă, corespunde fazei de maximă strălucire a Imperiului otoman. Înalt şi slab, nu tocmai bine proporţionat, cu frunte înaltă, nas acvilin, ochii negri şi mari, oferea o imagine maiestuoasă, demnă de un monarh atât de important. Puţini favorabili acestui necredincios, observatorii occidentali erau totuşi unanimi în a-i recunoaşte grandoarea. Îi reproşau anumite slăbiciuni, prea marea supunere în tinereţe, faţă de Ibrahim paşa, apoi faţă de Roxelana, asasinarea celor doi fii. Dar pe ansamblu, îl considerau un om înţelept, de o mare elevaţie morală, fidel angajamentelor sale, virtuos în viaţa particulară, instruit şi zelos în materie de religie. Cu vârsta, pietatea şi virtutea s-au unit într-o austeritate dintre cele mai riguroase, în vreme ce fermitatea de caracter s-a transformat într-o aparentă indiferenţă faţă de toate întâmplările destinului.

Şi poate că cel mai bine surprind esenţa domniei sale aceste cuvinte ale ambasadorului lui Ferdinand de Habsburg la Poartă, Busbecq, unul dintre cei mai obiectivi observatori ai lumii otomane. „Süleyman se înfăţişează înaintea noastră cu toată teroarea pe care o inspiră succesele sale şi cele ale strămoşilor săi [...] Din cele trei continente ale emisferei noastre, fiecare contribuie cu partea sa la distrugerea noastră. Ca un trăznet, el loveşte, fărâmă şi distruge tot ce se află în calea sa". ■

După campania din mai 1600, la care au luat parte și oști din Transilvania, Mihai Viteazul a devenit și domn al Moldovei, înfăptuind cea dintâi unire politică a Principatelor române – moment culminant al istoriei noastre medievale. Acest eveniment a fost sărbătorit cu mult fast și bucurie în toate localitățile Transilvaniei: la 25 mai 1600 s-au tras salve de tun la Bistrița pentru victoria lui Mihai în Moldova; „salve de bucurie" s-au tras și la Brașov, iar la 27 mai (6 iunie pe stil nou), la Iași, se emitea hrisovul solemn prin care voievodul unificator se intitula „domn al Țării Românești, și Ardealului, și Moldovei".

„Din vechea familie a voievozilor Moldovei"

Reunite în aceeași alcătuire politică, țările române se aflau în fața unei probleme noi: cum să fie organizat din punct de vedere administrativ acest stat? Bazându-se pe tradițiile bizantine și românești, Mihai Viteazul a apelat la o veche instituție, utilizată încă în veacul XIV – asocierea la domnie. Pe lângă Mihai vodă, care se intitula „mare voievod", fiul său, Nicolae Pătrașcu a început a fi desemnat în documente ca „voievod și domnu a toată Țara Românească, fecior marelui și preabunului creștin Mihail, mare voievod". Această tradiție de asociere la domnie reiese și din formula de jurământ a noilor autorități ecleziastice din Moldova, episcopii Filotei al Romanului și Anastasie Crimca *(Magazin istoric,* nr. 5/1976) al Rădăuților: „...Mă supun binecredinciosului domn, Io Mihail Voievod și celui de Dumnezeu încoronat fiu al său Io Nicolae Voievod". Dar până la urmă nu fiul său a fost desemnat ca locțiitor de domn în Moldova, ci nepotul său de frate, Marcu Cercel.

Iată cum descrie *Letopisețul Cantacuzinesc* motivația acestei opțiuni: „Mihai vodă începu a să scrie și a să mărturisi cum că iaste domn a 3 țări. Atuncea boierii și bătrânii Moldovei pohtiră de la Mihai vodă să le dea domn pe fie-său, Neculai vodă. Și să îngădui Mihai vodă că le va face pre voe. Apoi în urmă să socoti Mihai vodă cum că iaste fie-său mic și nu va putea fi domn într-o țară de margine ca aceia... Deci Mihai vodă să lăsă de acea tocmeală... Iar Mihai vodă să întoarsă în scaun în Bălgrad [Alba Iulia]. Și aciiași veniră olaci de la Rodolful împăratul nemțesc, cerșind țara Ardealului să fie a lui și să-și ție Mihai vodă Țara Moldovei și Țara Românească, că-i va ajunge. Iar Mihai vodă nu să îndura de Ardeal, ci să siliia să-și tocmească de către împăratul ca să ție Ardealul. Și trimise doi boiari: pre Tudose logofătul și pre Corneș (Kornis) Gaspar, rugându-se împăratului să i lase Ardealul că l-au dobândit cu sabia, și să-l slobozească asupra turcilor; să meargă întâi la Timișoara, să o ia de la Turci... Atuncea găti pe Marco vodă, sin [fiul lui] Pătru vodă și-l trimise la Moldova să fie domn".

În luna iulie 1600, însoțit de Preda Buzescu, Marcu, noul asociat la domnie, sosea la Iași, fiind întâmpinat de membrii Locotenenței domnești lăsate acolo de Mihai Viteazul: banul Udrea, Andronic vistiernicul, Sava armașul și Negrea spătarul. Deși nu s-a păstrat nici un document emis de cancelaria sa, Marcu Cercel a condus, în lunile iulie-august, Moldova ca asociat la tron și reprezentant al lui Mihai Viteazul. El, și nu Nicolae Pătrașcu, trebuie să fi fost acel „fiu al Valahului" care i-a bătut pe polonezii ce atacaseră Moldova, cum se menționa într-o știre primită la Praga, în ziua de 25 septembrie. Cancelarul polon Zamoyski, principalul sprijinitor al lui Ieremia Movilă, a revenit însă cu forțe net superioare și a

MARCU CERCEL

Petru Cercel (stânga) și fiul său Marcu

PAVEL BINDER

avut câştig de cauză. După ocuparea Moldovei de către oştile polone, Marcu Cercel s-a retras în Transilvania, unde cronicarul Ştefan Szamosközi remarca prezenţa „feciorului lui Petru vodă, Marcu beizadea".

Ajuns în Transilvania, Marcu Cercel se considera, în continuare, domn al Moldovei, iniţiind o seamă de acţiuni pentru a-şi recăpăta tronul. Într-o scrisoare din ianuarie 1603, adresată generalului Basta, Ieremia Movilă semnala o astfel de încercare. Tot din anii 1602-1603, potrivit relatărilor călătorului italian Tomaso Cavriolo, datează încercarea de sprijinire a lui Marcu Cercel în vederea ocupării tronului muntean; în cele din urmă, corpul de oaste compus din 3 000 secui şi 1 000 lăncieri transilvăneni, condus de Marcu Cercel, l-a ajutat pe Radu Şerban să preia tronul Ţării Româneşti. Şi în anii următori, Marcu Cercel a făcut diverse alte încercări de a obţine tronul uneia din ţările româneşti extracarpatice. Nu a reuşit, dar în conştiinţa publică drepturile sale la conducerea uneia din ţările româneşti erau recunoscute, situaţie exprimată şi în titlul ce i s-a dat într-un document din anul 1619, în care era desemnat în felul următor: „Marcu Cercel, din vechea familie a voievozilor Moldovei".

„Oştenii îl iubesc"

Zădărnicia aşteptării unui sprijin eficient din partea Habsburgilor l-a făcut pe Marcu Cercel să caute, în anii următori, ajutorul Porţii: într-o relatare din 27 februarie 1610, se arată că tânărul voievod român (der junge Wallachische Wayda), aflat atunci la Praga, ar fi fost arestat în primăria Oraşului Vechi sub învinuirea (de care era acuzat şi Sigismund Bathory) că s-ar fi aflat în corespondenţă cu otomanii. La 10 martie a fost anchetat în legătură cu bănuielile ce apăsau asupra lui.

În timpul domniei lui Gabriel Bethlen (1613-1629; vezi *Magazin istoric,* nr. 12/1980), avem din nou ştiri despre Marcu Cercel, care revenise în Transilvania. Principele intervenea în favoarea sa pe lângă „caimacam" (vizir), cu prilejul noilor lupte polono-otomane pentru supremaţie în Moldova. Astfel, la 6 martie 1617, Bethlen scria vizirului: „Rog pe Măria Ta să permiţi lui Marcu vodă să se alăture de Iskender paşa şi sosind şi trupele mele să laşi pe el în fruntea oştirilor din Ţara ungurească, deoarece oştenii îl iubesc şi auzind că a venit printre ei, *chiar acei la care nu este trimis se vor alătura lui"* (s.n.). Precizarea este foarte importantă, reflectând bucuria cu care pare să fi fost aşteptată în Moldova revenirea lui Marcu la domnie.

În orice caz, Marcu Cercel era un iscusit comandant militar, aceeaşi scrisoare dând amănuntul că „fără Marcu vodă, oştirile ungureşti nu vor face treabă bună". Într-o altă scrisoare, adresată de astă dată din tabăra de la Micăsasa lui Ioan Gaspár, capuchehaia sa la Poartă, Bethlen amintea, din nou, de Marcu Cercel, afirmând: „Cu bucurie l-aş vedea pe Marcu vodă în Moldova sau în altă parte", în sensul de a domni acolo. Dar la acea dată, în Moldova domnea Radu Mihnea, iar în Ţara Românească Alexandru Iliaş.

În 1618, Marcu Cercel se stabilise la Poartă. Era vremea în care diplomaţia engleză a făcut mai multe intervenţii pentru a-l instala în scaunul Moldovei pe Ştefan Bogdan *(Magazin istoric,* nr 3, 4/1975), cu care Marcu Cercel s-a aflat în concurenţă. După ce Ştefan Bogdan a trecut la islamism, adoptând numele de Ahmed, rivalul lui Marcu Cercel a ieşit din competiţia pentru tron.

Informaţii interesante despre perioada petrecută de Marcu Cercel la Poartă întâlnim şi în corespondenţa diplomatică a lui Toma Borsos, trimisul lui Gabriel Bethlen la Înalta Poartă. Astfel, în august 1618, Borsos îl anunţa pe Bethlen despre expediţia franceză din Barbaria (nordul Africii, Maghrebul de azi), „despre care ştiu că Marcu vodă va scrie Măriei Tale mai pe larg". Din relatările aceluiaşi Borsos aflăm că la 15 octombrie 1618, Marcu Cercel şi Borsos însuşi fuseseră musafirii lui Starzer, ambasadorul împăratului romano-german la Poartă şi că în aceeaşi perioadă Borsos avusese o întrevedere cu vizirul, în cursul căreia, potrivit instrucţiunilor date de Bethlen, a vorbit mult despre „promovarea domnului Marcu".

Vizirul, relata în continuare Borsos, „şi-a mângâiat barba, apoi... a zis: «Să mă credeţi că despre nimeni altcineva nu m-am gândit, numai despre Köprelli Ogli (deoarece acesta este numele turcesc al domnului Marcu vodă), numai să găsim în sfârşit momentul schimbării unui voievod»". Vizirul nu a aprobat însă nici măcar întoarcerea lui Marcu Cercel în Transilvania, pentru reale sau pretinse probleme familiale (mamă bătrână şi bolnavă, datorii ale moşiei etc.), dar să mai vorbim despre înscăunarea lui în Moldova, unde a fost preferat Gaspar Graţiani.

În 1619, spulberându-i-se visurile de domnie, Marcu Cercel s-a reîntors în Transilvania, unde a îndeplinit diferite misiuni diplomatice. Începând războiul de 30 de ani *(Magazin istoric,* nr. 4/1976) în care principele Transilvaniei s-a alăturat coaliţiei antihabsburgice, din care făcea parte şi Frederic V, regele Boemiei, Marcu Cercel a fost însărcinat cu purtarea tratativelor. Acest amănunt îl aflăm dintr-o relatare din 20 octombrie 1620 a patricianului veneţian Polo Minio (soţul domniţei Maria, fiica lui Petru Şchiopul – *Ma-*

gazin istoric, nr. 5/1993): mişcarea antihabsburgică din Transilvania şi Ungaria, afirma acesta, „nu numai că dădu nou curaj cehilor, dar a mai făcut ca şi acei care erau cu inima îndoită, şovăitori, să ia o atitudine hotărâtă şi, astfel, se iviră în Austria, în Moravia, în Silezia şi în posesiunile libere nenumăraţi duşmani ai Maiestăţii Sale. Bethlen se folosi cu multă iscusinţă de această situaţie, trimiţând în taină pe Marcu vodă în Boemia, să încheie o înţelegere prin care cehii îi făgăduiră o sumă de 100 000 de scuzi şi toate acestea s-au făcut cu învoirea turcilor, care îşi dau seama cât de importantă este pentru ei dezbinarea Germaniei".

Castelan de Dezna

Sprijinul acordat de Marcu Cercel principelui Transilvaniei, loialitatea sa pe plan politic, militar şi diplomatic au fost apreciate de principele transilvan prin acordarea unei danii importante – domeniul Dezna, cu toate satele ce ţineau de această veche cetate, amintită documentar încă din anul 1318. Stăpânită de-a lungul vremii de diverşi nobili (banii Severinului, Ladislau şi Stefan Losonczi, în 1387, Stefan Kornis, din 1595, Paul Keresztezi, ban de Caransebeş şi Lugoj, din 1613, Dezna, împreună cu satele şi domeniile sale – între care se aflau şi minele de fier şi izvoarele termale de la Moneasa – au fost dăruite, în 1619, lui Marcu Cercel, indicat de document ca descinzând din vechea familie domnitoare a Moldovei.

Important centru fortificat, mai ales în condiţiile în care se afla în imediata vecinătate a sangeacurilor otomane din Banat, Dezna era o zonă de puternică locuire românească, aşa cum o dovedeşte din plin enumerarea din 1613 a satelor aparţinătoare domeniului. Desigur, Marcu Cercel stăpânea şi alte domenii în Transilvania, dobândite anterior Deznei. Dintr-o însemnare a lui Ioan Kemeny *(Magazin istoric,* nr. 2/1977), viitor principe al Transilvaniei, aflăm, de pildă, că fiul lui Petru Cercel locuia la Stâna de Mureş (Ciuci), azi localitate din judeţul Alba, în apropiere de Ocna Mureş. Stăpânea, de asemenea, şi Moşonul, cum reiese din discursul latin rostit de tânărul transilvănean Sigismund Barcsai, publicat la Heidelberg cu titlul *Oratiuncula* şi care era dedicat lui Marcu vodă „domnul Deznei şi al Moşonului".

Nu deţinem date privitoare la Marcu Cercel din perioada ulterioară dobândirii domeniului Dezna. Dar enumerând participanţii la o nuntă care a avut loc în 1632, Ioan Kémény o aminteşte numai pe Drusina Bogathy (a doua sau a treia soţie a lui Marcu Cercel), ceea ce înseamnă că la data respectivă acesta nu mai trăia. În anul 1646, văduva lui Marcu Cercel e menţionată ca locuind la Ţaga, în Câmpia Transilvaniei. Familia Bogathy, cu rol important în viaţa politică transilvană încă din sec. XV, a fost, de asemenea, una din sprijinitoarele lui Mihai Viteazul.

Melchior Baltazar, fratele Drusinei, a participat la lupta de la Şelimbăr, iar în anul 1600 îl aflăm în slujba voievodului român. Era un om cult, vorbind fluent latina şi italiana. Fratele său, Nicolae Bogathy, care studiase, asemenea lui Melchior, în Italia, s-a aflat la rândul său în slujba lui Mihai Viteazul; împreună cu alţi vreo 30 nobili transilvăneni, el l-a însoţit pe Nicolae Pătraşcu în Moldova, în vara anului 1600. A murit în lupta de la Braşov, din 17 iulie 1603, dintre Radu Şerban şi Moise Secuiul.

Fiu şi nepot de domn, asociat de unchiul său la domnia Moldovei, Marcu Cercel trebuie aşezat, pe merit, printre cei care au contribuit ca ideea unităţii româneşti să pătrundă în conştiinţele contemporanilor săi. ■

DE LA IPOTEŞTI LA PALERMO

Astfel şi-a intitulat vechiul nostru colaborator, dl. *Şerban Gheorghiu,* din Constanţa, însemnările sale, subintitulate „periplu sentimental" şi publicate în Editura constănţeană Leda, în 1995.

Sunt pagini de evocări ale întâlnirilor autorului cu regretatul Augustin Z.N. Pop, neobosit cercetător al mărturiilor documentare referitoare la viaţa şi opera lui Mihai Eminescu.

Alte pagini ale cărţii sunt dedicate investigaţiilor privind identificarea rămăşiţelor pământeşti ale lui Nicolae Bălcescu. „Ofiţerul de marină Şerban Gheorghiu – scrie acad. Dan Berindei pe coperta IV a cărţii – are meritul de a fi deschis problema, punând din nou în discuţie chestiunea locului unde s-ar afla rămăşiţele lui Bălcescu; revenind la Cimitirul Capuccinilor (din Palermo – *n.red.*), a impulsionat reluarea în forţă a cercetărilor, el fiind primul român care a xerografiat şi reprodus adnotaţiunea din registrul decedaţilor, aducând în ţară certificatul de deces al lui Nicolae Bălcescu".

Reamintim cititorilor că revista noastră a fost prima care a publicat rezultatele investigaţiilor d-lui Şerban Gheorghiu la Palermo, în nr. 11/1977.

„NOI NU SUNTEM NICIODATĂ NOI ÎNȘINE!“

DAN A. LĂZĂRESCU

Numeroși istorici ai culturii și societății românești din veacul trecut în frunte cu Pompiliu Eliade, Eugen Lovinescu și Ioan C. Filitti au scos în relief, de mai bine de o sută de ani, excepționala importanță pe care au avut-o cele câteva zeci de emigrați francezi care, traumatizați de perspectivele teroriste ale Revoluției franceze, au sfârșit prin a se stabili și în Țările Române.

Între aceștia s-a numărat și François G. Laurençon, un ecleziastic francez de obârșie nobiliară, care totuși se arătase, între 1789-1792, favorabil ideilor revoluționare, câtă vreme Revoluția franceză rămăsese credincioasă monarhiei parlamentare. După insurecția populară de la 10 august 1792 și căderea tronului, abatele Laurençon s-a hotărât să ia, și el, calea exilului. În anul 1809 a ajuns la București, fiind angajat ca preceptor în casa boierilor Câmpineanu, unde a avut prilejul să-i formeze educația și caracterul tânărului Ioan Câmpineanu, întemeietorul celui dintâi partid boieresc antițarist. Înapoiat la Paris în anul 1822, Laurençon a publicat numaidecât, în editura Zegron & Ponthieu, o broșură purtând un titlu excesiv de lung, după obiceiul epocii. Anume: Nouvelles Observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs et coutumes des habitants et sur son gouvernement; suivies d'un précis historique sur les événements qui se sont passés en cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti. Par un témoin oculaire. On y joint le plan de la bataille de Dragachan. Par M.G.L. **(Noi observațiuni asupra Valahiei, asupra produselor și comerțului ei, asupra moravurilor și obiceiurilor locuitorilor și asupra cârmuirii ei; urmate de o relatare istorică asupra evenimentelor care au avut loc în această provincie în anul 1821, în timpul răscoalei lui Tudor și a năvălirii principelui Ipsilanti. De un martor ocular. Se adaugă și planul bătăliei de la Drăgășani. De M.G.L.) Broșura conține VIII + 128 pagini, formatul** in octavo.

Slugerul Tudor Vladimirescu (sus)

Ion Gheorghe Caragea, domn al Țării Românești (1812-1818)

Grigore IV Ghica, domnul Țării Românești (1822-1829)

Laurençon le dezvăluie cititorilor săi că a avut prilejul să locuiască 12 ani în Țara Românească; că s-a aflat în legătură cu toți oamenii de vază ai țării și chiar că a învățat limba română. Îi mai asigură că absolut toate observațiile consemnate de el pe seama Țării Românești corespund, cu strictețe, adevărului. Ceea ce, continua el, era destul de lesne de deslușit de cititorii care aveau acum prilejul să verifice cele spuse de el cu cele relatate de alți trei autori, care consemnaseră observații similare în câte o broșură publicată tot la Paris în anii 1821-1822. Anume: contele de Salaberry, François Recordon și căpitanul Pertusier.

Oricine își dă osteneala să confrunte datele figurând în lucrarea lui Laurençon cu acelea din lucrările celorlalți trei observatori francezi nu poate decât să constate similitudini de

netăgăduit. Ceea ce-l deosebește însă pe Laurençon de ceilalți trei este interpretarea diferită a evenimentelor petrecute în Țările Române în anul 1821 și extrapolarea lor spre viitor. Astfel, în vreme ce contele de Salaberry, reacționar notoriu – el este acela care, în Camera Deputaților de la Paris, a calificat cu înverșunare presa liberă, cu o formulă care va avea un mare viitor, a patra putere în stat – **și elvețianul Recordon, slujitor supus al fostului domnitor fanariot Ion Gheorghe Caragea (1812-1818), împărtășeau asupra acestor evenimente, integral, opinia cancelarului imperial austriac, prințul von Metternich, după care toate insurecțiile din anii 1820-1821 (cea din Spania, cea din Piemont, cea de la Neapole, Eteria și insurecția lui Tudor Vladimirescu) nu erau altceva decât tot atâtea experimente revoluționare sincronizate de o puternică forță revoluționară ocultă având sediul la Paris și urmărind, prin orice mijloace – loji masonice,** vente **de carbonari, insurecție militară și război civil – biruința ideologiei Revoluției franceze în întreaga Europă, Laurençon vede în toate aceste mișcări afirmarea năzuinței de libertate a popoarelor aflate în stare de insurecție, chiar dacă Revoluția franceză dintre anii 1789-1799 le-a putut eventual sluji de model. Laurençon respinge, cu indignare, soluția** legitimistă, **preconizată de către contele de Salaberry, și anume supunerea românilor și a grecilor suzeranului lor legitim, sultanul.**

Sfârșitul simbiozei turco-grecești

Laurençon a socotit necesar să pună la dispoziţie cititorilor săi câteva date elementare privind istoria poporului român. El își începe capitolul consacrat istoriei românilor cu aceste cuvinte: „Aceste ţări, atât de puţin cunoscute astăzi şi atât de subapreciate, au fost vestite pe vremea romanilor, mai cu seamă datorită energicei rezistenţe a regelui dac Decebal. Urmaşii dacilor n-au încetat să se războiască, pe rând, cu toate popoarele migratoare, rămânând aproape întotdeauna biruitori în războaie necurmate. Numai forma necorespunzătoare a sistemului lor de cârmuire politică a prilejuit decadenţa lor militară şi supunerea lor Porţii otomane".

Laurençon scrie că relaţiile juridice dintre principatele române şi Poarta otomană ar fi fost înscrise în aşa-numitele *Capitulaţii,* încheiate de diferiţi sultani otomani, începând cu Baiazid I Ilderîm (Trăznetul), cu diferiţi domnitori români, primul fiind Mircea cel Mare.

Ţările Române, scrie Laurençon, aveau obligaţia să aprovizioneze Constantinopolul cu alimente timp de patru luni în fiecare an. Uriaşele bogăţii ale Ţărilor Române îngăduiau această aprovizionare, chiar la preţuri oficiale, de *capan,* reprezentând cel mult o cincime din preţul pieţei. Aceste bogăţii ar fi putut fi exploatate de domnitorii fanarioţi în mod inteligent. Dar Laurençon observă, cât se poate de judicios, că „totuşi comerţul presupune şi o activitate inteligentă şi, mai cu seamă, o libertate de care valahii nu se bucură. După cum ei niei nu au, în limba lor, un cuvânt care să corespundă conceptului de activitate".

Clerul îi făcuse impresia lui Laurençon a fi nespus de înapoiat. Fostul mitropolit grec Ignatie – care pusese bazele Eteriei la Bucureşti în ultimii ani ai ocupaţiei militare ruseşti (1810-1812) – avusese de gând să înfiinţeze un seminar în Capitală, pentru educarea viitorilor preoţi. Dar, după înscăunarea lui Caragea Vodă, mitropolitul a fost silit să se retragă şi seminarul n-a mai apucat să fie înfiinţat. De altfel, scrie Laurençon, pe domnitorii fanarioţi nu-i preocupa altceva decât mijloacele de a realiza cât mai ridicate beneficii şi se mulţumeau cu dajdiile obţinute de la cler, ei percepând sume foarte mari cu prilejul suirii în scaun a mitropoliţilor, episcopilor şi arhiereilor Ţării Româneşti. Fiecare din cei 8 000 de preoţi câţi avea la acea dată ţara plătea anual opt piaştri Mitropoliei, în principiu pentru fondul destinat şcolilor.

Laurençon menţionează moravurile blânde ale poporului român şi inteligenţa lui firească. Deplânge însă, cu pudoare ecleziastică firească, penibilul lor obicei de a înjura prea des şi în termeni prea obsceni, chiar la nivelul societăţii boiereşti. „Din cauza îndelungatei stări de asuprire, ţăranii români au ajuns să fie vicleni şi bănuitori, moi şi destul de leneşi. Vina este de fapt a cârmuirii, nu a lor", scrie autorul. „Când se întâmplă să deprindă de la străini vreo meserie, pe la oraşe – blănăria, tâmplăria, etc. – ajung să fie meseriaşi foarte buni. Însuşirile lor de sobrietate şi de rezistenţă la intemperii, ca şi spiritul lor ascultător, ar face din români ostaşi deosebit de vrednici, cum s-a dovedit cu cele şase regimente româneşti din armata imperială austriacă".

Sistemul lor de cârmuire, atât de pervertit şi atât de ciudat – scrie Laurençon – îi sileşte pe români – şi în primul rând pe boieri – să se poarte într-un chip care în alte societăţi ar însemna duplicitate sau perversitate.

Noua organizare secretă a intelectualilor greci, Eteria, care se străduia să prelungească – deviind-o şi accelerându-i energiile – politica practicată cu atâta succes, de către fanarioţi, şi anticipată încă din a doua jumătate a secolului XVI de către eruditul german Martinus Crusius, simbioza *Turco-Graecia,* a făcut inevitabilă ciocnirea finală dintre greci şi turci. Foarte numeroşi la curtea domnească din Bucureşti, eteriştii i-au solicitat domnitorului Alexandru N. Suţu să treacă de partea lor. Vicleanul fanariot – posesor, sub protecţia Porţii otomane, al unei avuţii uriaşe, mult sporite în urma celor doi ani de domnie în Ţara Românească – a recurs la mijloace dilatorii, dar s-a grăbit să divulge uneltirile fanariote Porţii otomane. Aflând de această delaţiune, eteriştii s-au hotărât să-l ucidă pe bătrânul domnitor, prin intermediul medicului curant al acestuia, numit de Lau-

rençon Thibaldo (Christaris), care, eterist fanatic, n-a ezitat să otrăvească o fistulă a domnitorului, pricinuindu-i moartea.

„Alexandru Vodă Suţu – scrie Laurençon – era adevăratul portret al falsităţii şi al vicleniei, căruia nu i se putea asemui nici unul dintre compatrioţii săi. De multă vreme, Suţu se hotărâse să joace cartea politicii fanariote francofile, ceea ce îi adusese o pensie substanţială din partea lui Napoleon. Suţu mai izbutise să câştige încrederea absolută a sultanului reformator Mahmud al II-lea (1808-1838), care, în firmanul de învestire a lui Suţu ca domn

Lupta de la mănăstirea Slatina (25-26 iulie 1821) dintre eterişti şi otomani

Pasul Turnu Roşu, prin care se putea ajunge la Sibiu

al Ţării Româneşti, în 1818, după fuga din ţară a lui Ion Vodă Caragea, îl califica pe Suţu – lucru cu totul neobişnuit – drept „cel mai înţelept şi cel mai prevăzător dintre toţi supuşii noştri". Ceea ce nu l-a împiedicat pe noul domnitor să capituleze înaintea voinţei domnului de Pini, consulul general al ţarului Alexandru I la Bucureşti, şi să-i împlinească acestuia toate doleanţele.

O turmă de intriganţi

De îndată după ce s-a vestit oficial, în noaptea de 18 spre 19 ianuarie 1821, ştirea morţii domnitorului Alexandru Suţu şi în timpul pomposelor funeralii făcute acestuia de boierii ţării, a început să circule prin Capitală zvonul răzvrătirii unui anume Tudor, „bărbat puţin cunoscut, de altfel", scrie Laurençon, fost căpitan de panduri în timpul ultimului război ruso-turc (1806-1812). Se ştia că acest Tudor revendica de multă vreme înaintea divanului suma de peste o sută de mii de piaştri pe care ar fi cheltuit-o din propria lui avere pentru echiparea corpului de panduri condus de el.

Intrarea trupelor otomane în Bucureşti (7 august 1821)

Foarte curând boierii din Capitală au aflat, cu spaimă, că acel Tudor chema norodul să se răscoale împotriva boierilor, stigmatizaţi de el ca „lipitorile poporului român“. În ciuda acestei lozinci afişate de Tudor în drumul pandurilor săi către Craiova şi apoi spre Bucureşti, boierii din Capitală erau împărţiţi în mai multe tabere în privinţa măsurilor de luat. Majoritatea marilor boieri preconizau întocmirea unui memoriu prin care să solicite Porţii otomane reînnoirea străvechilor capitulaţii, în virtutea cărora sultanii de pe vremuri le îngăduiseră să-şi aleagă domnitorii din neamul lor. Laurençon mai constată însă că şi dregătorii greci din principatele române erau împărţiţi în două tabere şi anume: una minoritară, care, pe linia păstrată de către defunctul Vodă Suţu, ar fi acceptat în continuare subtila politică de cònlucrare cu Poarta otomană; cealaltă, majoritară, în frunte cu domnul Moldovei, Mihai Suţu, punându-şi toate nădejdile în biruinţa deplină a forţelor militare eteriste împotriva putredei împărăţii otomane.

Între timp, scrie Laurençon, Tudor ar fi trimis în mare taină un afiliat al mişcării sale la Constantinopol, să-l asigure pe marele vizir Seyyd-Ali paşa de supunerea lui faţă de Poartă, lămurindu-i adevăratele pricini ale răscoalei sale îndreptate exclusiv împotriva boierilor şi a grecilor. Nici de Tudor nu se mai îndoia nimeni că n-ar fi fost un complice al Eteriei, prin urmare şi al ţarului, de la care primise Ordinul militar al „Sfântului Vladimir“ şi în oştirile căruia îi fusese acordat rangul de locotenent. Nu se mai îndoia numeni nici de complicitatea la Eterie a cneazului Miloş Obrenović de la Belgrad şi a lui Ali-paşa din Ianina, al cărui agent, fanariotul Duca, se afla în tabăra lui Ipsilanti. „Înnebuniţi de trufie – scrie Laurençon – grecii din Capitală nu pomeneau decât de grabnica cucerire a Constantinopolului“.

Bine informat prin boierii pe care-i cunoştea, Laurençon ne dezvăluie sensul discuţiilor care, în două rânduri, au avut loc între Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilanti, rezultatul lor fiind adâncirea contradicţiilor ideologice şi strategice dintre cei doi interlocutori. Aceste contradicţii fuseseră puternic accentuate, în urma neaşteptatei dezavuări a mişcării eteriste de către împăratul Alexandru I, aflat împreună cu cancelarul Austriei, principele von Metternich, la Congresul de la Laibach (Ljubljana de astăzi). De îndată ce li s-a comunicat oficial această dezavuare, otomanii, care până atunci se arătaseră temători şi prudenţi, au luat măsuri aspre împotriva grecilor din Constantinopol şi împrejurimi.

După ştirea cumplită a evenimentelor din Imperiul otoman şi dezamăgirea pricinuită de dezavuarea Eteriei de către ţar, „statul-major eterist – scrie Laurençon – s-a lăsat cuprins de deznădejde, de beznă şi de confuzie, în contrast cu atitudinea hotărâtă a lui Tudor Vladimirescu, care, cel puţin, îşi stabilise un obiectiv precis, pe care nu se sfia să-l dezvăluie sus şi tare“. Laurençon consemnează zvonul insistent după care Tudor s-ar fi înţeles cu paşalele din serhaturi (cetăţile otomane de pe malul Dunării) şi, în virtutea unui plan strategic bine conceput, s-a retras în ordine, cu pandurii săi, spre Târgovişte, pe unde se retrăgea şi Ipsilanti cu eteriştii. Laurençon crede că Tudor, înţeles în taină cu otomanii, intenţiona să-i taie drumul de retragere spre Carpaţi lui Ipsilanti. Acest plan a fost aflat de către Iordache Olimpiotul, care, eterist fanatic, deşi prieten şi frate de arme cu Tudor, a izbutit să-l aresteze pe acesta în mijlocul oştirii de panduri, prin trădarea unora dintre căpitanii acestora, şi să-l ducă la Târgovişte, unde Tudor a fost măcelărit cu iataganele, fără judecată, întrucât fusese condamnat în taină de Tribunalul secret eterist pentru trădare şi pactizare cu duşmanii Eteriei.

Consemnând acest sfârşit cumplit al lui Tudor, Laurençon se întreabă cu oarecare naivitate dacă Alexandru Ipsilanti avea dreptul să poruncească un asemenea omor. Eteriştii sunt calificaţi *in corpore* – în afara celor trei fraţi Ipsilanti, a lui Bimbaşa Sava, „figură destul de plăcută, dar care învedera falsitatea şi ipocrizia“, şi a doctorului Christaris – „om foarte cinstit, foarte instruit şi patriot înfocat, care-şi cheltuise averea considerabilă în slujba Eteriei“ – drept „o turmă de intriganţi, de oameni lipsiţi de scrupule, fără valoare personală, nevrednici să facă parte din vreo societate omenească“.

Colaborări şi pactizări

Cu totul altul este portretul făcut de Laurençon lui Tudor Vladimirescu, pus pe acelaşi plan istoric şi politic cu Masaniello, vestitul revoluţionar napolitan de la mijlocul veacului al XVII-lea. „Cu multă inteligenţă nativă şi o incontestabilă tenacitate în caracter, avea calităţi care compensau în mare măsură o cultură insuficientă. Foarte iubit de pandurii lui, ar fi avut prilejul, după toate aparenţele, să domnească în Ţara Românească, aşa cum totul părea să-l îndreptăţească“.

Laurençon, foarte probabil bine informat, prin strânsele lui legături cu boierii Câmpineni, de toate secretele politice ale anului 1821, scoate în relief rolul ocult, dar foarte important, jucat în acele zile de către cancelistul consulatului austriac, al cărui titular, Franz Fleischhackl von Hakenau, se retrăsese de la Bucureşti la Sibiu, pe la mijlocul lunii martie 1821 – puţin înaintea domnului de Pini – şi se afla în corespondenţă şi cu cancelarul principe von Metternich, la Viena, şi cu înlocuitorul său, Karl Udritzky, la Bucureşti. La cererea superiorilor săi, Udritzky îi îndemna necontenit pe boierii români, care par a fi avut oarecare încredere în el, să solicite cât mai grabnic intervenţia trupelor otomane din cetăţile de la linia Dunării. Acelaşi Udritzky, ne dezvăluie Laurençon, trimitea din Bucureşti curier peste curier la Belgrad ca să-l determine pe cneazul Miloş Obrenović al Serbiei să nu ia cu nici un preţ poziţie în favoarea Eteriei. Tot Udritzky a fost cel care i-a dezvăluit lui Tudor, prin sfetnicul de taină al acestuia, episcopul de Argeş, Ilarion, dezavuarea Eteriei de către ţar, prezentându-i toate consecinţele politice europene care rezultau din această neaşteptată dezavuare. Udritzky l-a văzut de mai multe ori pe Tudor, în palatul Brâncoveanu, unde rezida acesta, începând cu ziua de 21 martie/2 aprilie 1821. Se ştie că Metternich începuse să exercite

o adevărată tutelă politică asupra Țării Românești, prin corespondența asiduă purtată de confidentul său, cavalerul Friedrich von Gentz, *(Magazin istoric,* nr. 11/1992) încă din anul 1813, cu domnitorul fanariot Ion Gheorghe Caragea, corespondență continuată între 1818-1821 cu Alexandru Suțu și reluată, între 1822-1826, cu noul domnitor pământean, Grigore IV Ghica.

Refugiat la Brașov împreună cu boierii Câmpineni și cu numeroși alți mari boieri ai țării, eteriști sau nu, Laurençon ne dezvăluie interpretările date de unii din aceștia evenimentelor care îi siliseră să caute scăparea peste hotare. Printre acești interlocutori ai emigratului francez figurează un boier, bătrân și înțelept, care nu este numit de Laurençon – fără îndoială pentru a nu-l expune vindictei Porții și Rusiei – dar în care l-am putea identifica pe vestitul velvornic Constantin Bălăceanu.

Iată mecanismul de gândire politică al boierilor iubitori de țară, așa cum i l-a dezvăluit sfătosul său interlocutor emigratului francez. Boierii români erau pe deplin conștienți de faptul că soarta lor, în ciuda efemerelor privilegii și avantaje de care se puteau bucura din partea fanarioților – dacă acceptau să ajungă, după un termen actual, colaboraționiști – atârna îndeobște de soarta poporului lor. Acei dintre boieri care ar fi uitat acest adevăr și s-ar fi detașat, cu nepăsare, de soarta poporului lor, colaborând cu dușmanii lui asupritori, se puteau bucura, câtva vreme, de avantaje personale sau de familie, uneori substanțiale. Dar soarta lor era pecetluită de istorie. Și toate dregătoriile, ghelirurile, prebendele, scutelniciile, de care se bucurau prin asemenea colaborări și pactizări reprezentau simple paleative pe calea unei ireversibile restriști, inițial morale, apoi, treptat, politice, sociale și economice. E probabil că o asemenea adâncire a reflecțiunilor politice ale unei părți din boierime, în primele decenii ale secolului trecut, a determinat sciziunea corpului boieresc în două tabere antinomice: una colaboraționistă și una patriotică și a reprezentat indispensabilul stimulent care a prilejuit, într-un ritm accelerat, până la războiul mântuitor al Crimeei, regenerarea morală și politică a poporului român din cele două principate.

Pronomii, nu capitulații

Cuvintele spuse lui Laurençon de către bătrânul boier muntean sunt de o importanță excepțională și revelatorie. Pricina de căpetenie a suferințelor necontenite ale poporului român trebuia căutată – spunea înțeleptul boier – în așezarea geografică și mai ales în excepționala bogăție a pământului românesc. Așezat în calea răutăților, în zona geografică de graniță, unde se întâlneau și se ciocneau necontenit interesele și lăcomiile marilor puteri europene.

Perpetuarea acestei situații ingrate a avut curând drept consecință firească o știrbire a identității naționale. Primejdie de moarte pentru un popor. Primejdie actuală, exprimată de bătrânul și înțeleptul boier prin cumplita formulă: „noi nu suntem niciodată noi înșine! Nu suntem altceva decât uneltele răbdătoare ale agenților acelora dintre marile puteri ale lumii care se întâmplă să capete, într-o anumită epocă, preponderența în Europa".

„Dar – adaugă sfătosul boier – este la mijloc și greșala noastră. Lipsa noastră de unitate, de coeziune națională, de solidaritate în calea primejdiilor. Nu ne-am socotit mulțumiți să trăim mai departe sub regimul străvechilor noastre capitulații cu Imperiul otoman, regim care ne-ar fi pus la adăpost de toate restriștele. Drept răzbunare, Poarta otomană și-a schimbat, pe neașteptate, politica. Și i-a impus pe domnitorii ei fanarioți în țările noastre. Ca; prin aceștia, să ne dezbine și mai mult!"

Această concepție dezvăluită de anonimul boier lui Laurençon îl așază pe interlocutorul acestuia pe o linie de gândire politică specifică unui segment important din boierimea țării, începând cu cea de pe urmă treime a secolului al XVIII-lea. După întocmirea, cu anumite intenții dar, în orice caz, pe baza anumitor temeiuri istorice, a vestitelor *pronomii* hărăzite, începând cu anul 1394, Țărilor Române de către sultani – *pronomii* cu totul eronat traduse prin termenul de capitulații, prin care se înțelegeau, încă din secolul al XV-lea, privilegiile economice și juridice acordate, unilateral, de către sultani, diferitelor puteri europene (inițial Veneției și Genovei, apoi, succesiv, Franței, Marii Britanii, Olandei, Suediei, etc.) – întocmire operată de câțiva boieri moldoveni și munteni, foarte probabil în frunte cu marele ban Mihail Cantacuzino, în 1772, pentru documentarea plenipotențiarilor rus, austriac și prusian veniți la Focșani în anul 1772 să trateze condițiile păcii dintre Poartă și țarina Ecaterina a II-a a Rusiei – s-a constituit, încetul cu încetul, mai cu seamă în Țara Românească, un partid alcătuit din câteva neamuri boierești pământene. Partid hotărât să opună Imperiul otoman și aliații săi europeni tendințelor tot mai fățișe de anexare a Țărilor Române de către Rusia. În fruntea acestui partid, în același timp rusofob, antifanariot și turcofil, se va afla, până la suprimarea lui prin otrăvire de către Ion Vodă Caragea, marele vornic Dinu Pană Filipescu, decedat în 1817. Sfătosul boier pomenit de Laurençon era, fără îndoială, părtaș al ideilor acestuia.

Exprimând frământarea intelectuală a marilor boieri români refugiați de teama Eteriei și a turcilor la Brașov sau la Sibiu, interlocutorul lui Laurençon indica și soluțiile mântuitoare. Anume: 1) dezrobirea țării de regimul fanariot, regim în care boierul vedea „o cârmuire în subordine alcătuită din indivizi interesați"; 2) înlăturarea oricărei influențe străine preponderente în Țările Române, „influențe care, exercitate în chip unilateral, nu le-ar putea atrage acestor țări decât nenorociri"; 3) în sfârșit, doleanța supremă: „să nu mai depindem decât de Concertul Europei!".

De îndată ce aceste trei condiții ar fi fost îndeplinite – mai cu seamă cea de pe urmă, preconizată, în mod semnificativ, și de către contele de Salaberry, în broșura consacrată de el evenimentelor din 1821 în Țările Române – urma să se desfășoare programul național al modernizării societății românești, cu obiectivul de a face din poporul român „un membru util al vastei colectivități omenești". ■

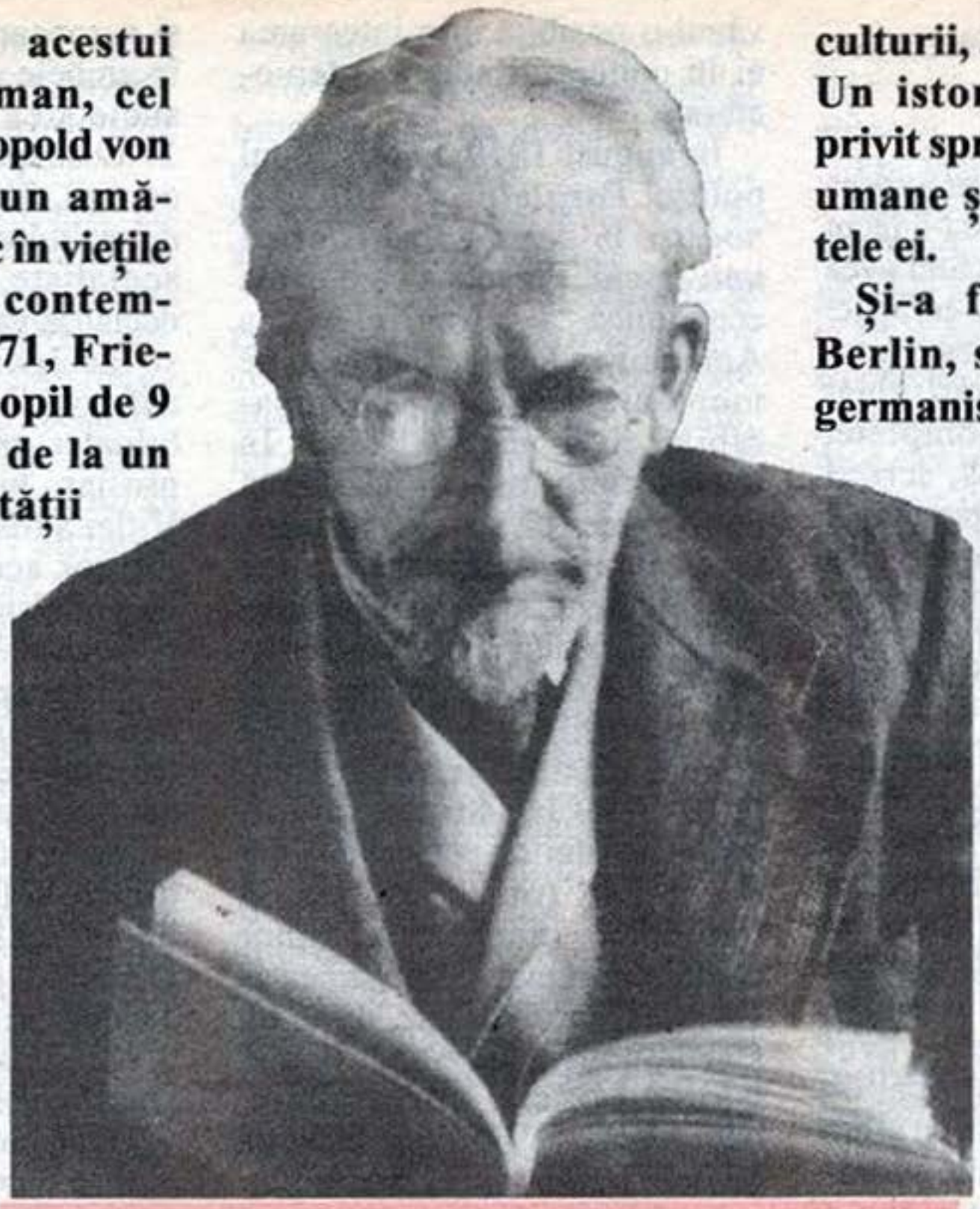

Friedrich Meinecke

FRIEDRICH MEINECKE ȘI ȘCOALA SA ISTORICĂ

Un biograf al acestui mare istoric german, cel mai mare după Leopold von Ranke[1], notează un amănunt, probabil unic în viețile oricărora dintre contemporanii săi. În 1871, Friedrich Meinecke, copil de 9 ani fiind, a privit de la un geam al Universității din Berlin parada pe Unter den Linden, celebrând victoria Prusiei asupra Franței. Printre cei ce defilau a văzut și veterani ai „bătăliei națiunilor“ de la Leipzig (1813).

Peste trei sferturi de veac a revenit în Berlinul în ruine, ocupat de armatele străine, în fața cărora Germania suferise cea mai zdrobitoare înfrângere din istoria ei. Și, înaintea încetării sale din viață, la biblica vârstă de 92 de ani (1954), a mai scris două eseuri politice – analize lucide și tragice ale dezastrului țării sale.

Meinecke a avut, așadar, privilegiul de a fi putut percepe, direct sau mediat, istoria vie a aproape un secol și jumătate, de la războaiele napoleoneene la prăbușirea Reichului nazist și începuturile refacerii Germaniei.

Longevitatea și, ca atare, posibilitatea unei atât de vaste cuprinderi a epocii în care a trăit i-au fost întrecute doar de profunzimea meditației și interpretării istoriei.

Meinecke a fost în primul rând un istoric al ideilor, al culturii, al gândirii politice. Un istoric-filosof, care a privit spre esențele devenirii umane și nu spre accidentele ei.

Și-a făcut educația la Berlin, studiind istorie și germanistică. A lucrat apoi la serviciul arhivelor. Până pe la 1900 a scris lucrări de istorie politică, având un caracter tradiționalist, pe linia așa-zisei școli național-liberale prusiene. În 1896, când avea 34 de ani, i s-a încredințat redacția principalei reviste germane de specialitate, Historische Zeitschrift, **funcție pe care a păstrat-o până în 1935.**

În 1901 a fost numit profesor la Universitatea din Strasbourg, în Alsacia anexată în acel timp Germaniei, de unde a trecut pe rând la Universitățile din Freiburg (1906) și Berlin (1914). În 1948, când avea 86 de ani[2], a fost rechemat în activitate, ca primul rector al nou-înființatei „Universități Libere“ din Berlinul occidental[3].

CAMIL MUREȘANU

[1] Și printre cei mai puțin cunoscuți la noi, dintre marii istorici ai lumii...

[2] Se pensionase în 1928.

[3] Universitatea veche rămăsese în zona de ocupație sovietică, ulterior în fosta Republică Democrată Germană.

Republican din raţiune

Meinecke nu s-a afirmat prea curând: prima lucrare ce l-a făcut cunoscut a publicat-o când avea 45 de ani. N-a fost nici prolific: notorietatea sa o datoreşte unui număr de abia trei lucrări, chiar dacă operele sale complete, incluzând publicistică, scrieri autobiografice şi corespondenţă, însumează opt volume. S-a manifestat ca un permanent şi serios comentator politic, dar nu cu prea multă ostentaţie şi nici cu pretenţie autoritară.

Cu toate acestea, a exercitat asupra istoriografiei germane şi asupra unor cercuri largi din publicul cultivat o influenţă neegalată de vreun alt istoric al generaţiei sale. În pofida faptului că părea a fi savantul retras în meditaţie, Meinecke a avut deopotrivă intuiţia unor căi de dezvoltare ale trecutului, ca şi ale viitorului. În raport cu evenimentele istoriei germane, el n-a persistat într-o singură atitudine, ci s-a adaptat mereu realităţilor. A evoluat astfel de la o poziţie politică moderat-conservatoare şi promonarhistă, la acceptarea republicii şi a liberalismului democratic.

„Am devenit republican – scria el – nu dintr-o dragoste genuină, ci din raţiune şi, mai presus de toate, din dragoste pentru patria mea".

În liberalism a văzut doctrina capabilă să refacă legătura dintre puterea politică şi mase, să realizeze unitatea internă a naţiunii. De aceea nu i-a displăcut ideea reformismului social şi a preconizat contactul partidului liberal cu muncitorimea.

În timpul primului război mondial începuse prin a fi adept, până la un punct, al scopurilor hegemoniste ale Germaniei, dar încă din 1915 s-a raliat ideii păcii de compromis, fără anexiuni din nici o parte. Înfrângerea din 1918 l-a îndurerat fără să-l demoralizeze. A privit înainte spre refacerea ţării sale, pe care a văzut-o posibilă prin integrarea ei în concertul statelor democratice.

În august 1919 a scris eseul politic *Paralele ale situaţiei noastre în perspectivă istorică universală*. Prevedea că puterea economică a Angliei şi a Americii va duce la o dominaţie mondială a acestora, comparabilă cu a vechii Rome. În acelaşi timp însă, el îşi afirmă convingerea că statele europene nu-şi vor pierde identitatea, nu se vor fragmenta şi nu vor dispărea.

N-a fost de acord cu hitlerismul şi, cât timp o opoziţie a mai fost posibilă, a luat atitudine contra acestuia şi a reprezentanţilor săi în istoriografie. A apărat pe istoricii persecutaţi, dar n-a putut (ori a evitat) să împiedice îndepărtarea unor colaboratori evrei. Atitudinea sa i-a atras, în orice caz, după un atac împotriva lui Walter Frank, istoricul oficial al regimului, demiterea în 1935 de la redacţia revistei *Historische Zeitschrift*.

La fel ca în 1914, la începutul celui de-al doilea război mondial victoriile militare naziste le-a privit cu o tresărire de orgoliu naţional. La împlinirea vârstei de 80 de ani, s-a permis ca *Historische Zeitschrift* să-i consacre un număr omagial.

A întrevăzut însă calea fără ieşire în care nazismul angaja Germania, într-o luptă împotriva întregii lumi şi i-au repugnat principiile doctrinare şi practicile brutale ale regimului. A avut şovăieli, dar a rămas în ultimă instanţă liberalul convertit din 1919.

În 1946 a scris *Catastrofă germană*, prima încercare, din partea unui german, de a formula un model de înţelegere a coşmarului. A fost cea mai răspândită şi cea mai tradusă operă a sa (în vreo 20 de limbi). Germanii i-au citit-o ca pe a unui bard şi a unui profet al restriştei şi al speranţei.

Mânuind o dialectică a universalului şi a naţionalului, Meinecke susţinea că această catastrofă a fost atât germană cât şi europeană, avându-şi cauzele în ambele sfere. În primul rând, societatea europeană de după 1789 scăpase progresiv de sub control, fiind aruncată în derută de asaltul valurilor naţionaliste şi socialiste care determinaseră declanşarea unui şir de slăbiciuni şi accidente. În Germania, adăugându-se rolul şi responsabilitatea grea ale militarismului prusian, luarea puterii de către Hitler a fost termenul scadent al tuturor acestora, o expresie a iraţionalităţii, o fractură între politică şi morală.

Hitlerismul, susţinea Meinecke, n-a avut nimic comun cu trecutul german. El a fost consecinţa unei descompuneri a sintezei dintre spirit şi putere, dintre cultură şi stat, proces întrevăzut încă din secolul XIX. Derapajul pe calea căutării doar a bunăstării şi a afirmării forţei a deschis drumul cezarismului şi al „machiavellismului de masă".

După cum va rezulta mai clar dintr-o lucrare asemănătoare din 1949, *Rătăciri ale istoriei noastre?*, Meinecke a preferat să obiectiveze cât mai mult „coşmarul" şi cauzele sale, să califice „rătăcirile" drept „tragedii", pe a căror scenă n-a figurat singur poporul german, ci şi o parte a lumii contemporane, târâte laolaltă ca de o „Nemesis", ca de un fatal destin vindicativ al eclipsei spiritului şi raţiunii.

Reabilitând politica

În 1907 a apărut opera care i-a adus consacrarea: *Cosmopolitism şi stat naţional. Studii asupra genezei statului naţional german.*

În cuprinsul ei, Meinecke aducea câteva puncte de vedere noi în modul de interpretare a acestui proces de transformare a Germaniei dintr-o „naţiune culturală" într-o „naţiune statală". Termenii, chiar dacă nu-i aparţin, *el* i-a încetăţenit în sociologia istoriei, operând distincţia dintre o naţiune conştientă de identitatea sa, prin limbă, cultură etc., şi una care

și-a creat statul propriu, acesta devenind principalul ei factor de coeziune și matricea creativității sale.

Meinecke a considerat că procesul de creare a statului german a fost un fenomen politic determinat de dezvoltarea unor idei filosofic-politice și inextricabil întrepătruns cu acestea.

Modul în care el a văzut această determinare, precum și însuși rolul pe care-l atribuie ideilor, ca factor activ al dezvoltării sociale, denotă influențe din Hegel și Ranke.

În gândirea germană din secolul care a precedat unificării statale din 1871, a predominat mai întâi o concepție individualistă – și implicit cosmopolită – asupra raportului dintre individ și societate. Individul era elementul primar, fundamental, aparținându-i – la liberă alegere – integrarea în suprema structură comunitară în care el devine „cetățean al lumii", al unei entități sociale globale și, în fapt, abstracte. Era concepția împărtășită de generația formată în ambianță clasic-romantică și în tradiția filosofiei raționaliste a „Aufklärung-ului" (Luminismului).

Această concepție a evoluat spre aceea potrivit căreia națiunile și statele, ca și oricare structuri create și dezvoltate istoricește, sunt, la rândul lor, *individualități,* care întrupează, obiectivează o idee – în cazul lor *ideea națională,* ideea istoricității și organicității națiunii, a tendinței sale de a se integra într-o structură politică unitară, pe care Meinecke o numește o *individualitate suprapersonală.*

Bismarck *(Magazin istoric*, nr. 8-10/1991) și generația politică și intelectuală de după 1848 – național-liberalii – au fost înfăptuitorii în plan politic *real* al acestei dialectici de idei.

Astăzi, expusă schematic și mai înaintea relevării anumitor coordonate spirituale ale momentului apariției sale, lucrarea lui Meinecke poate să apară drept expresie a unui idealism obiectiv clasic.

Ecoul ei deosebit s-a datorat faptului că a părut a răspunde satisfăcător unor îndoieli și dezbateri ce se pronunțau în filosofia politică germană la cumpăna dintre secolul XIX și XX. Era o perioadă în care politica începuse a fi, cu regret, identificată drept tărâm al intereselor și al calculelor meschine. Prin retroproiectarea acestei imagini, se punea în discuție justificarea etică a unor procese istorice, printre care chiar și cel al făuririi statului german de către Bismarck „prin fier și sânge", cum însuși spusese.

Or, Meinecke – în lucrarea sa – demonstra o fuziune permanentă între idee și acțiune, între gândire și politică. Germania de la 1871 nu mai apărea astfel doar ca reușita unor acte de forță, ci ca produs al unei profunde, organice dezvoltări istorice, care se mișcase permanent în planurile alternative și corelative ale ideilor, culturii și acțiunii.

În ultimă instanță, el consola și aprehensiunile nostalgicilor individualismului cosmopolit în fața autoritarismului politic-național. Declarat individualitate suprapersonală, întrupare a unei idei, *statul* – realitate concretă – și *nu lumea* – entitate nebuloasă – era cadrul firesc al dezvoltării individului, a cetățeanului. Între acesta și stat nu putea exista confruntare, ci numai complementaritate.

S-a spus că Meinecke „a spiritualizat" politicul, definindu-l ca o emanație a gândirii, deci respingând contingențele sale cu interese meschine. A reabilitat politica, atribuindu-i o dimensiune etică interioară.

Freiburg, oraș în care, în 1906, Friedrich Meinecke (în p. 73 portretul și semnătura istoricului) a fost profesor la universitate

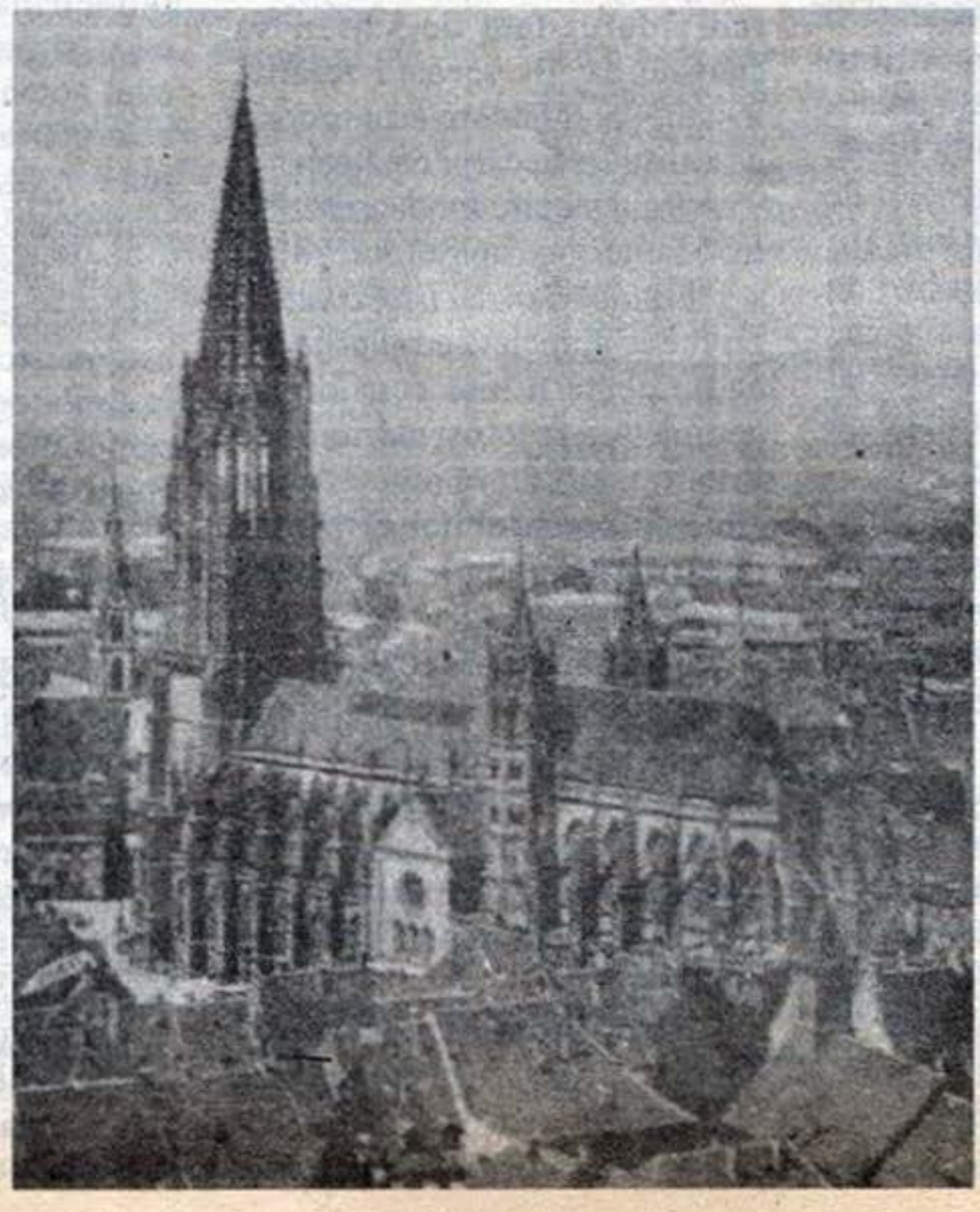

Între prima și cea de-a doua mare operă a sa, *Ideea rațiunii de stat în istoria modernă,* apărută în 1924, s-a interpus drama primului război mondial. Înfrângerea Germaniei nu l-a determinat pe Meinecke numai la deplasarea convingerilor politice către republicanism și liberalism, ci și la o revizuire a unora din corolarele concepției sale istorico-filosofice idealiste.

Sub şocul experienţei nazismului

După cum în *Cosmopolitism şi stat naţional* Meinecke nu urmase calea de rutină a punctării etapelor formării unităţii germane, ci tratase procesul pe planul dezvoltării *ideii* acesteia, la nivelul gândirii elitei intelectuale, modelându-l pe schema hegeliană a tezei, antitezei şi sintezei, tot astfel în această a doua lucrare el nu trece în revistă concepţiile cu privire la raţiunea de stat, plecând, ca de obicei, de la Machiavelli. Dacă operele marilor teoreticieni ai problemei sunt prezente în lucrarea sa, ele au rolul de a argumenta procesul dezvoltării statului modern în termenii unei antinomii, a unei lupte între forţă şi etică, între voinţa de putere şi răspundere morală, între natură şi spirit.

Meinecke admite acum că statul, întruchipare a unei idei, a unei spiritualităţi, poate ajunge şi să fie lipsit de acest conţinut spiritual, să rămână doar carcasa rigidă, reprezentând forţa brută, golită de fluidul vital generat de sentimentul responsabilităţii morale faţă de cetăţeni, de naţiune. În acest caz, statul poate înceta de a fi cadrul protector al creării valorilor, a culturii, poate deveni distrugătorul lor.

„Raţiunea de stat" este tocmai ştiinţa evitării acestui eşec, ştiinţa concilierii dintre putere şi etică. În aceasta se ascunde distanţarea lui Meinecke de teza hegeliană a identităţii dintre real şi raţional. Statul, conform acestei teze, fiind o realitate, este „ipso facto" raţional. Experienţa înfrângerii statului german –o atât de solidă, în aparenţă, „realitate" fondată de Bismarck şi fortificată în continuare de militarismul wilhelmian – l-a făcut pe Meinecke să încline decis spre revizuirea acestui punct al filosofiei hegeliene.

„Ceea ce e raţional – scrie el – *trebuie să fie,* dar nu *este* de la sine". Prin urmare, în relaţia postulată de Hegel, *raţionalitatea* primează, *ea* legitimează *realitatea,* viabilitatea faptelor, proceselor, instituţiilor istoriei şi nu invers. Altfel spus, gândirea umană este factorul director activ al istoriei.

În lucrarea aceasta, Meinecke atenuează convingerea sa în concilierea naturală dintre individ, de o parte, şi stat – „individualitate supra personală" – de altă parte. El pare tentat acum să admită că etica individuală este un element autonom şi că ea poate intra ca termen în ecuaţia echilibrării reciproce dintre *Kratos* şi *Ethos,* putere şi etică.

Peste 15 ani, în 1939, sub şocul experienţei nazismului, într-o lucrare de mai mică întindere, *Istorie şi prezent,* va combate teza datoriei morale a individului faţă de stat şi va susţine că, în această relaţie, instanţa hotărâtoare este propria conştiinţă a fiecărui cetăţean.

A treia lucrare fundamentală a lui Meinecke a apărut în 1936 şi s-a intitulat *Geneza istorismului.* La fel de apreciată ca şi primele, ea nu poate fi însă considerată completă. Are totuşi meritul de a fi statornicit câteva repere ferme ale acestei probleme, aleasă iarăşi din domeniul predilect, al istoriei ideilor.

Dezvoltând-o, Meinecke – în consecventa sa viziune generalizantă, sintetică – şi-a propus să evidenţieze „istoria criteriilor valorice şi a principiilor formative ale istoriografiei şi gândirii istorice moderne".

El consideră că acestea au decurs din „descoperirea individualului", care a deschis privirile istoriografiei spre „legităţile dezvoltării particularului". Ceea ce a fost, declară Meinecke, fără să-i fie teamă că exagerează, „una din cele mai mari revoluţii pe care le-a trăit gândirea occidentală".

Fără a fi un organizator sistematic de lucrări, de seminarii, ci mai mult prin elevaţia şi forţa persuasivă a gândirii filosofico-istorice, exprimată de operele sale, Meinecke a creat o şcoală, care a dominat mediul academic german până la mijlocul anilor '60. Numeroşi discipoli, constrânşi sub nazism la emigraţie, au realizat un transplant al concepţiei sale în istoriografia americană.

După 1960, o recrudescenţă a materialismului, afirmarea structuralismului şi a altor curente de gândire care clamau primatul „factorilor real-obiectivi" ai devenirii istorice, au purces la discreditarea idealismului istoric şi la demolarea operei lui Meinecke, cu argumente uşor de ghicit pentru „beneficiarii" îndoctrinării de după 1945 în această parte a Europei, care a avut antene mai puternice decât cele mărturisite – atunci – şi cu jenă repudiate – acum – în gândirea occidentală.

Nu va susţine nimeni că viziunea profesată de Meinecke asupra istoriei nu este criticabilă în unilateralitatea ei. Dar ea va rămâne expresia acelei – să-i spunem – măreţii a spiritualităţii, pe care Meinecke însuşi a apărat-o cu această memorabilă pledoarie:

„N-au decât alţii să considere pierdut bastionul pe care noi îl apărăm. Noi însă suntem convinşi de puterea sa de nezdruncinat şi suntem siguri că, de va fi să ne prăbuşim, se vor găsi alte spirite luptătoare care ne vor lua locul şi ne vor continua misiunea.

Ostrovul ştiinţei senine, al contemplării istorice pure, riguroase a realităţilor, nu va pieri nicicând sub valuri". ■

Iubiri celebre

PETRU CEL MARE – SLUJNICA EKATERINA

Cu siguranță că niciodată nu mai văzuse Moscova atâta pompă. Nici măcar în timpul lui Ivan cel Groaznic sau al lui Boris Godunov. Era 10 mai 1724. Cortegiul avansa către catedrala Kremlinului, pe fondul bătăilor de clopote și al loviturilor de tun.

În fața palatului, zece mii de soldați din gardă slobozeau urale frenetice. Era cortegiul țarului Petru I, căruia i se spunea deja cel Mare. Alături de el mergea soția lui, țarina Ekaterina. În jurul lor, o escortă de 66 cavaleri își învârtea carabinele. O mulțime imensă privea curioasă spectacolul.

Toți ochii erau fixați pe Ekaterina. Radia de bucurie. Era frumoasă? În sensul clasic al cuvântului, nu. Înaltă, brunetă, cu obrajii fardați, părea mai ales foarte feminină. Contemporanii admirau la ea „nasul ușor cârn, obrajii plini, ochii catifelați, când languroși, când arzători", fără a ignora însă „talia grațioasă și formele opulente ale sânilor" sau „buzele apetisant conturate și privirea deopotrivă veselă și malițioasă".

În ziua aceea – ne-o descrie publicistul istoric Alain Decaux – purta o rochie roșie brodată cu fir de aur în stil spaniol, dar, paradoxal, făcută la Paris. Lumina juca pe perlele și diamantele acoperământului de cap. Cinci doamne de companie duceau trena țarinei. Țarul, un gigant, cu tunică bleu brodată cu argint și la poale cu mătase roșie, i-a întins brațul. El dorise această ceremonie. Cu tot dinadinsul. În ciuda tuturor reacțiilor de împotrivire. În ziua aceea, în catedrala de la Kremlin arhiepiscopul Novgorodului proceda la încoronarea Ekaterinei.

Cu câteva luni mai înainte țarul dăduse un ucaz, care suna așa: „Este bine știut faptul că domnii creștini au avut dintotdeauna obiceiul de a-și încorona soțiile, încă din vremea împăraților ortodocși, precum Vasile, Iustinian, Iraclie și alții după ei. Se știe la ce grele încercări și la ce primejdii de tot soiul am fost supuși, putându-ne pierde chiar și viața, în douăzeci și unu de ani de războaie. Aceste războaie au luat sfârșit printr-o pace pe cât de folositoare, pe atât de slăvită. Întrucât preaiubita noastră soție, împărăteasa Ekaterina, ne-a fost de mare ajutor, însoțindu-ne peste tot, luând parte la toate faptele noastre de război, de bună voie și din propria sa voință, fără a dovedi slăbiciunile sexului femeiesc... am hotărât, în virtutea puterii suverane pe care o îndeplinim, să o încoronăm pe soția noastră în semn de recunoștință pentru toate acestea, ceea ce se va întâmpla, din voința Domnului, la Moscova".

Fără îndoială că același gând bântuia mințile tuturor celor prezenți la festivitate. Cum altfel, când o femeie simplă, servitoare, ajunsese în culmea gloriei? Un diplomat danez, scriind acasă, se făcea interpretul unui popor întreg: „Istoria, nota el, nu a cunoscut până acum situația în care o femeie de o condiție atât de joasă să se ridice la o asemenea poziție".

Cum fusese posibilă o asemenea ascensiune? Un veritabil subiect de roman.

Un preot poliglot

Cu 22 ani în urmă, în iulie 1702, armata rusă, angajată în Războiul nordic, asedia oraşul livonian Marienburg, cetate suedeză. Mareşalul rus Boris Şeremetiev organiza asaltul final. Comandantul suedez, dornic de acte de eroism, a anunţat că decât să se predea, mai curând se aruncă în aer. Odată cu întregul oraş, cu garnizoana şi locuitorii. Între aceştia din urmă, nu domnea însă acelaşi entuziasm. O delegaţie a lor a mers la comandantul suedez şi a obţinut ca populaţia civilă să fie evacuată. Între cei care au părăsit oraşul, în câteva ore, era şi un preot, pe nume Glück. Îl urma o fată drăguţă, de 17 ani, care îşi căra singură bocceaua cu lucruri. Era servitoarea lui, Marta. Fiica familiei Skavronski, ţărani săraci din Livonia suedeză.

Părinţii o abandonaseră, preotul o primise. Neştiind nici să citească, nici să scrie, îl ajuta la menaj, spăla, cosea, călca. Preotul era foarte mulţumit de talentele ei gospodăreşti. Invita la el enoriaşi în vârstă, tineri învăţăcei, şi ei beneficiari ai „mâncărurilor minunate făcute de Marta".

Grozav îi plăcea să râdă slujnicei. În Livonia când o ţărancă tânără şi drăguţă iubeşte veselia te poţi aştepta la orice. Pentru a evita eventualele urmări periculoase, preotul şi-a luat precauţia de a o logodi (sau chiar căsători, nu se ştie exact) cu un trompet suedez pe nume Kruse. Cert este că nu vom mai auzi de acest Kruse. Din oraşul ameninţat Marta a plecat singură, împreună cu preotul.

Fugarii nu au mers prea departe. I-au oprit avanposturile ruseşti. Preotul Glück le-a vârât sub nas o enormă Biblie în slavonă şi le-a vorbit în ruseşte, căci ştia mai multe limbi. Impresionat, un subofiţer l-a condus în faţa unui ofiţer superior. Slujnica l-a urmat.

Ofiţerul, fără cea mai mică ezitare, a însoţit faţa bisericească la mareşalul Şeremetiev. Această figură eclaziastică ar fi putut deţine şi furniza informaţii preţioase, gândea ofiţerul. Servitoarea – după stăpân.

Mareşalul era într-o dispoziţie excelentă. Vedea Marienburgul gata să-i cadă la picioare, ca un fruct copt. Acest atlet cu voce de stentor a primit cu curiozitate pe cei intraţi în biroul său: un preot, o Biblie şi o servitoare.

Glück a început să peroreze un discurs în trei puncte, conform cărora: fiind saxon, era în mod natural aliat al ţarului; fiind aliat, trebuia pus imediat în libertate; fiind liber, trebuia să se stabilească undeva lângă Moscova, unde ar fi putut fi folosit şi ca interpret.

Şeremetiev l-a urmărit cu un larg surâs aprobator. Nici un obstacol. Preotul putea pleca oricând spre Moscova. Dar când Glück, luându-şi rămas bun, i-a făcut semn servitoarei să-l însoţească, mareşalul a intervenit prompt. Slujnica era pe gustul lui. Vroia să o păstreze în serviciul său.

Nu numai câteva ore de plăcere

Preotul a început să protesteze, să implore, dar, ca răspuns, nu a obţinut decât un urlet feroce, care nu putea avea decât o singură interpretare: dacă vroia să nu mai părăsească cortul mareşalului, să continue în sensul început. Strângându-şi Biblia la piept, părintele Glück nu a mai insistat.

În aceeaşi seară Marta şi-a început serviciul pe lângă mareşal.

Toţi cei care au cunoscut-o la vremea aceea au afirmat că era „foarte drăguţă". S-a insistat mai ales pe veselia ei şi pe „pieptul generos". A fost numai o primă etapă. Şeremetiev a luat-o la Skt. Peterburg. Acolo, un an mai târziu, generalul Menşikov, venit în vizită la prietenul lui, Şeremetiev, a văzut-o pe Marta urcată pe un scaun de bucătărie, pentru a spăla câteva ochiuri de geam.

La rândul său, Menşikov a găsit-o şi el pe această slujnică pe gustul lui. Lui Şeremetiev îi fusese suficient un an pentru a-i explora fetei toate darurile de la natură. Când Menşikov i-a cerut să i-o cedeze pe Marta, acesta nu a obiectat.

Iat-o deci pe Marta servitoarea-metresă în casa generalului Menşikov, care se lăuda peste tot cu fermecătoarea lui achiziţie, perfectă ca amantă, dar şi bună la spălat, albit şi călcat cămăşile.

Într-o zi, fără să-l anunţe, în casa lui Menşikov, a apărut ţarul în persoană. Generalul se afla la masă, în compania tinerei Marta. Care a rămas înmărmurită la vederea lui Petru I: înalt de doi metri, depăşindu-i cu un cap pe cei din jur, cu o forţă fizică ieşită din comun, mergând într-un uşor balans din cauza înălţimii. Ceea ce şoca la faţa sa era în primul rând privirea, când caldă, când sălbatică. Saint-Simon a scris despre ochii lui „negri, mari, vii, pătrunzători, bine conturaţi". Eleganţa nu era punctul său forte, în schimb avea buze cărnoase şi un ten rozaliu. Nu putea fi văzut decât într-o tunică simplă, verde, cu revere mari roşii şi un suport de spadă din piele neagră. Detesta să poarte perucă, mănuşi, manşete ample.

Dimineaţa îşi primea vizitatorii cu boneta de noapte pe cap şi într-un halat de casă. La dejun venea deseori în cămaşă. Ceea ce nu l-a împiedicat să fie unul dintre geniile istoriei ruseşti. Pentru imperiul său opera sa a rămas imensă şi benefică.

La acest bărbat se uita fascinată Marta Skavronska. Petru nu își acorda decât două distracții: băutura și femeile. Nimic de mirare că frumoasa slujnică i-a atras imediat atenția. Mențikov i-a surprins privirea și s-a lăsat cuprins de melancolie. Îl cunoștea bine pe țar ca să nu își imagineze ce avea să urmeze: fără discuție, cămășile sale aveau să fie călcate, de-acum înainte, de alte mâini. Mai puțin experte, probabil.

O căsuță de lemn de pe malul Nevei, unde Petru se simțea foarte bine

Un francez care se afla de față, dl. de Villebois, ne-a reînviat scena: „Suveranul a privit-o intens și îndelung, i-a pus întrebări, a găsit că are spirit și și-a încheiat conversația în glumă, spunându-i că ar trebui ca atunci când el va merge la culcare, ea, Marta, să-i ducă sfeșnicul în cameră. Era o hotărâre fără apel, pe care o pronunțase însă amuzându-se".

În intenția lui Petru această noapte petrecută cu servitoarea Marta ar fi trebuit să reprezinte numai câteva ore de plăcere, fără a mai exista un mâine. Or, n-a fost deloc așa. Au existat mai multe „mâine". Chiar foarte multe.

În vremea aceea Petru avea multe alte amante. Nu le-a părăsit pentru Marta. Dar, încet-încet, ea a devenit favorita. Încet-încet acest despot cu voință de fier s-a îndrăgostit nebunește de Marta.

Era o iubire adevărată. Este de ajuns să le vezi corespondența pentru a înțelege acest lucru. Există 223 de scrisori ale lui Petru către Marta. Emoționante: tandrețe, un devotament fără margini, o tristețe adâncă, atunci când nu se afla cu ea, multă preocupare și teamă pentru sănătatea ei. Curând Marta a trecut la ortodoxie. A renunțat la numele ei, fiind botezată Ekaterina Alekseevna, iar în epistolele sale, țarul o numea Katerinuşka sau Herzensfreúdchen (mica lui prietenă de suflet). Țarul i-a trimis o șuviță din părul său, flori uscate...

O țărăncuță cu bun simț

Petru a instalat-o pe Ekaterina într-o căsuță de lemn de pe malul Nevei, unde el venea pentru a-și petrece noaptea. Își scotea cizmele groase de ploaie, își punea haina la uscat pe cuptor și, comod așezat într-un fotoliu din lemn, își fuma pipa olandeză. Ekaterina tricota sau robotea la bucătărie. Toată arta sa menajeră și-o punea acum în slujba lui Petru. Ceea ce el aprecia foarte mult. Într-o zi, dintr-o călătorie, el îi scria: „E trist fără tine, iar lenjeria mi-e prost întreținută".

Cu ea Petru se simțea bine. Celelalte amante ale lui îl storceau de cadouri, pensii, beneficii diverse pentru frații, verii, prietenii lor. Ekaterina nu cerea nimic. Nici când a fost însărcinată. Acest bărbat o iubea și ea îl iubea pe el. Era foarte mult. Era tot. Petru se arăta plin de duioșie față de Ekaterina. Ea era femeia cea mai înșelată, dar și cea mai iubită din lume, afirmă cunoscutul istoric francez de origine rusă Henri Troyat, membru al Academiei Franceze.

Nu îi dădea sfaturi decât când el i le cerea. Avea vederi pline de bun simț această fată de la țară. Discernea ușor pe adevărații oameni devotați de cei falși. În mai multe situații l-a salvat pe Petru de la mici erori, care ar fi putut deveni foarte grave. De-a lungul anilor Petru s-a convins că această fostă slujnică era femeia vieții lui.

În căsuța Ekaterinei, țarul își primea acum miniștrii. Se întreținea cu ei în prezența amantei sale. Discuta afaceri de stat. Dacă se ivea un litigiu, Petru întorcea privirea spre Ekaterina, cerându-i părerea. Ea schița doar un gest, discret, fără măcar să ridice capul.

În această căsuță Ekaterina a devenit mama a cinci copii. Trei au murit la vârste fragede. Doi au supraviețuit: Anna, viitoarea ducesă de Holstein-Gottorp, și Elizaveta, viitoarea împărăteasă a Rusiei.

Părerile sunt împărțite în ce privește frumusețea Ekaterinei. La Berlin, unde Petru a luat-o în călătorie cu el, în vizită la regele Friedrich-Wilhelm I și la regina Prusiei, clevetitoarea margrafă de Bayreuth, sora viitorului Friedrich II,

în *Memoriile* sale, notează: „Ţarina era mică şi îndesată, cu pielea smeadă, lipsită cu totul de ţinută şi de graţie. Era de ajuns să o vezi ca să-i ghiceşti originea umilă, plebee.

Ţarul îşi ia ibovnica în campanie...

După felul cum era împopoţonată ai fi luat-o drept o comediantă germană.

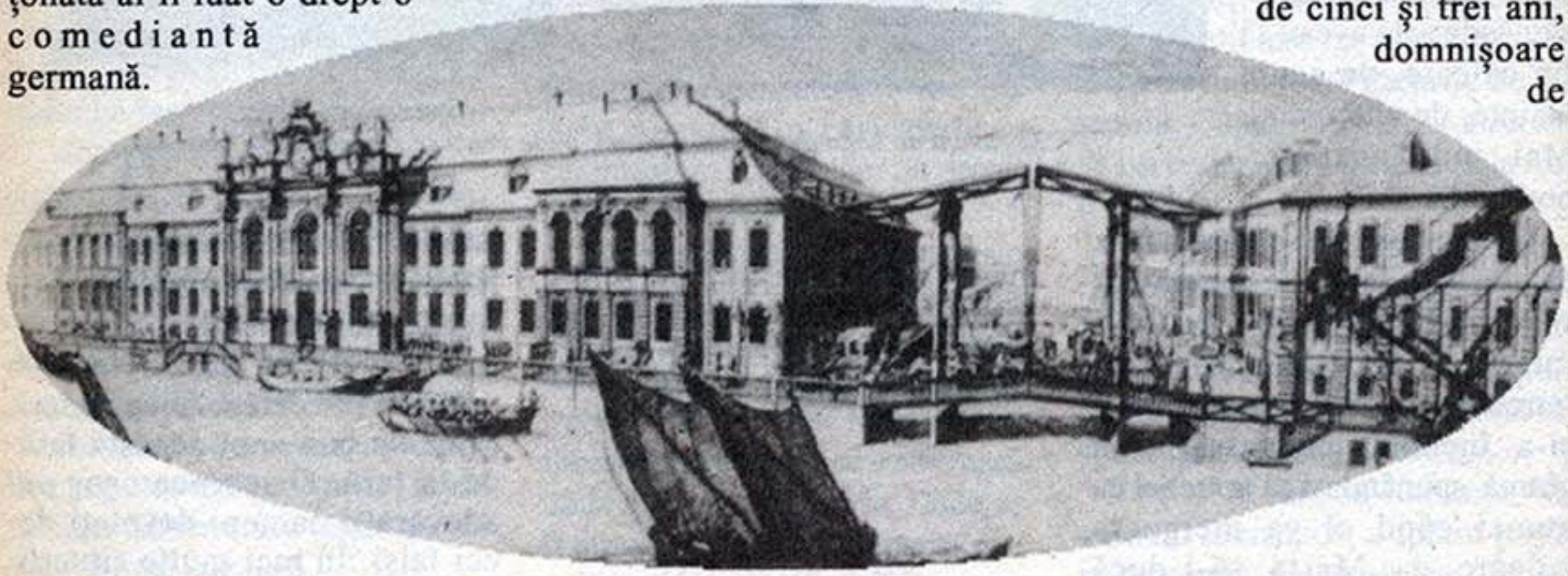

Imagine din Sankt-Peterburg, oraş fondat în 1703 de Petru I

Avea o rochie ieftină, cumpărată probabil la mâna a doua, cu o croială de-a dreptul străveche, încărcată de podoabe şi slinoasă peste poate... Purta o duzină de decoraţii şi tot atâtea medalioane cu chipuri de sfinţi şi relicve agăţate peste tot; când mergea, credeai că trece un catâr, atât de tare sunau toate acele tinichele".

„Manierele sale n-aveau nimic respingător – apreciază baronul Pöllnitz – ba chiar puteau fi socotite corecte, dacă te gândeai de unde se trage. Este limpede că, dacă ar fi avut pe lângă ea o persoană potrivită, ţarina s-ar fi lăsat învăţată, căci dorinţa nu-i lipsea".

Când Petru pleca în campanie, el se despărţea cu mare tristeţe de Ekaterina. Până în ziua când nu a mai acceptat despărţirile: a luat-o cu el la război. Soldaţii i-au admirat forţa şi rezistenţa, egale cu cele ale ţarului. Fără să facă mofturi, Ekaterina a parcurs împreună cu el, etapă de etapă, campaniile sale militare. Şuieratul gloanţelor nu o speria, dar, „odată întoarsă în cortul ei – scrie istoricul Constantin von Grünwald – redevenea cochetă şi dansa minunat, executând, cu virtuozitate, cei mai complicaţi paşi împreună cu Petru ca partener".

Această aventură, unică în felul ei, se îndrepta spre finalul ei logic. În martie 1711 Petru se pregătea să plece în campania de pe Prut. Înainte a convocat la Moscova pe sora sa, Natalia, pe cumnata sa şi două nepoate. Nu le explicase mai înainte motivul convocării. Prinţesele s-au trezit în prezenţa Ekaterinei. Diplomatul danez, Juel, martor al tuturor acestor evenimente, relata că prinţesele, foarte nemulţumite, au trebuit să suporte elogiul făcut de ţar Ekaterinei.

„Le-a spus că vor trebui să o considere soţia lui şi ţarina Rusiei, că el e obligat să plece de urgenţă la război, o lăsa cu ele şi că se va căsători cu ea imediat ce va putea. Dacă el va muri şi nu va reuşi să se căsătorească cu ea, vor trebui să o socotească văduva lui legitimă".

Prinţesele abia s-au stăpânit să nu o pălmuiască pe ex-slujnică sau măcar să-i încreţească părul. Au trebuit însă să o felicite şi să îi sărute mâna.

...şi o înşală cu fiica lui Dimitrie Cantemir

Petru s-a ţinut de cuvânt. La 19 februarie 1711, la ora 7 dimineaţa, în capela prinţului Menşikov, s-a căsătorit cu Ekaterina. Două fetiţe superbe, de cinci şi trei ani, domnişoare de onoare, au ţinut trena miresei: Anna şi Elizaveta, copilele noului cuplu. Când Voltaire a aflat despre acest mariaj, destul de banal, de fapt, nu şi-a putut stăpâni strigătele de bucurie. Au urmat căsătoriei un dineu de gală, un bal, foc de artificii. Petru, pe un ton foarte grav, i-a spus atunci ambasadorului englez: „Este o comuniune fecundă, pentru că are deja cinci copii".

Ridicată la rangul de împărătească, umila servitoare n-avea altceva de făcut decât să-şi exprime recunoştinţa veşnică. Cu atât mai mult avea deci să-l însoţească pe Petru pe câmpul de luptă. În acea zi de 10 iulie 1711, armata rusă părea pierdută. Ţarul s-a pomenit împresurat de turci. Disperat, l-a expediat pe vicecancelarul său, Şafrov, în tabăra inamică să negocieze condiţiile de pace. Ar fi acceptat,

pentru a-şi salva armata, chiar să abandoneze toate cuceririle făcute până atunci.

Şafrov s-a întors în tabără cu propuneri atât de avantajoase pentru Petru, încât, spun martorii, „numai un nebun s-ar fi putut gândi la aşa ceva în ajun". Cum se produsese miracolul? Astăzi se ştie. Ekaterina îi transmisese în mare secret marelui vizir toate averile sale personale – până la ultimul diamant, până la ultima bucăţică de aur...

Pe Ekaterina, toată lumea o asocia tot mai strâns la tron. Diplomaţii străini nu mai conteneau cu laudele la adresa celei devenite între timp maestră a Ordinului Sf. Ekaterina. Ea se întreţinea cu ei „în mai multe limbi străine", pe care toţi se întrebau când şi unde şi le însuşise. Şi din când în când Petru îşi mai permitea mici aventuri. Dragostea pentru Ekaterina nu-l împiedica să aibă ibovnice. Pentru că nici o femeie nu era de neînlocuit, îşi spunea Petru Afară poate doar de Ekaterina. Întotdeauna revenea la ea. În 1724, el i-a acordat onoarea supremă, aceea de a o încorona în catedrala din Kremlin.

Şi, pentru ca istoria să capete trăsături de roman fantastic, să mai adăugăm un episod. Ekaterina, atât de sus înălţată de ţar pe scara socială, l-a înşelat cu un oarecare Willi Mons. Mânia lui Petru s-a manifestat pe loc, implacabilă. Dar o iubea prea mult pe scumpa lui Ekaterina. De altfel, cam în acelaşi timp el însuşi avea o legătură cu foarte tânăra şi strașnic de frumoasa Maria Cantemir, fiica voievodului Dimitrie Cantemir, care pierzând tronul Moldovei în urma bătăliei de pe Prut se refugiase, împreună cu familia sa, la Sankt-Peterburg. Maria va fi însă nu peste multă vreme părăsită, pentru că nu a reuşit să-i dăruie un fiu lui Petru.

Margrafa de Bayreuth, pe acelaşi ton acru – caracteristic ei – menţiona: „Ea [Ekaterina] era însoţită de multe aşa-zise doamne de companie. Erau în cea mai mare parte servitoare germane care slujeau şi drept doamne de onoare, cameriste, bucătărese şi spălătorese. Aproape toate aceste creaturi aveau în braţe câte un copil bogat înveşmântat şi, când erau întrebate dacă este al lor, răspundeau cu nenumărate plecăciuni după obiceiul rusesc: «Ţarul mi-a făcut cinstea de a-mi dărui acest prunc»". Îmbătrânind, soţii s-au explicat unul în faţa celuilalt. El a murit câteva luni mai târziu, după încoronare, iar Ekaterina a fost proclamată ţarină, suverană legitimă. Era în anul 1725.

A domnit numai 16 luni. 16 luni fericite pentru Rusia. A „îndulcit" justiţia terifiantă instaurată de Petru cel Mare, dar a continuat toate marile programe începute de el. Hidropizia a doborât-o însă curând. S-a stins din viaţă la 17 mai 1727. Despre căsătoria lui Ludovic XIV cu d-na de Maintenon[1], Saint-Simon a spus: „Istoria nu o va crede". Aventura Ekaterinei Skavronska, servitoarea livoniană devenită împărătească a Rusiei, este şi mai puţin credibilă. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN

[1] La curtea lui Ludovic XIV, d-na de Maintenon (1635-1719) a obţinut o mare influenţă după intrarea în dizgraţie a d-nei de Montespan şi după moartea reginei. Printr-o căsătorie secretă – din iunie 1684 – ea a devenit soţia morganatică a lui Ludovic XIV.

Soluţia jocurilor din numărul trecut:

– p. 72 – ULPIU (ERETE – ULIU)
– BĂTĂLIE (BA-TALIE)

Soluţia integramei *Căpitani din statul major al lui Mihai Viteazul:*
B – B – I – D – BABA NOVAC – NAIMA – NA – RUDEANU – L – LE – A – JIU – OM – A – DELI – IORGA – A – CHIOARU – B – AA – NOU – SA – ILC – NIVEL – COD – TIRE – LECCA – EBA – OAE – SINAN – T – ARMEANU

INSPECTAREA SANTINELELOR

(Triverb: 6, 1, 6)

Gheorghe BRAŞOVEANU

Istoria în albume

ROMÂNIA. EVOLUȚIE ÎN TIMP ȘI SPAȚIU

„Lucrarea de faţă reuneşte documente semnificative – provenind din surse diverse interne şi externe – privind evoluţia poporului român în timp şi spaţiu. Ea îşi propune să ofere cititorilor, români şi străini, o imagine cuprinzătoare privind aspiraţia românilor spre unitate politico-socială, să înfăţişeze izbânzile şi înfrângerile care i-au marcat existenţa, contextul intern şi internaţional în care s-a realizat Marea Unire din 1918, precum şi evoluţia teritoriului şi a civilizaţiei româneşti până astăzi".

Am citat din *Studiul introductiv,* semnat de prof. Ioan Scurtu, coordonator, la albumul *România. Evoluţie în timp şi spaţiu,* publicat în excelente condiţii grafice de Arhivele Naţionale ale României, în Editura Enciclopedică.

Inaugurăm din acest număr o nouă rubrică pe care o vom susţine prin prezentarea albumelor româneşti şi străine, prin intermediul cărora publicul se familiarizează într-o formă extrem de atractivă cu istoria, fie că e vorba de albume ce reproduc comorile de artă, fie de cele pline de documente.

În cele 200 pagini format mare ale acestui album, sunt reunite principalele mărturii (arheologice, epigrafice, documentare, fotografice ş.a.) privind istoria românilor şi a pământurilor locuite de ei, din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre.

Albumul se deschide cu o hartă a Europei în antichitate şi cu imaginea tăbliţelor de lut ars de la Tărtăria, jud. Alba, cu semne de pre-scriere din cultura Vinča-Turdaş (5300-5200 î.Hr.) şi se închide cu stema României aprobată de Parlament la 21 septembrie 1992 şi cu Harta administrativă a ţării noastre, din 1995.

Sunt ilustrate astfel, în paginile albumului, opt milenii de istorie neîntreruptă. De la civilizaţia neolitică, la Memorandumul românilor transilvăneni din 1892, de la menţiunea lui Herodot din 514 î.Hr. despre geţi, „cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci", până la dureroasele rapturi teritoriale, făcute sub dictat, din vara lui 1940, de la mărturiile creştine din sec. IV, până la Charta de la Paris pentru o nouă Europă, în care s-a statuat respectarea Actului final de la Helsinki (19-21 noiembrie 1990)...

Alte şi alte mărturii atestând prezenţa continuă a românilor şi a strămoşilor lor în istoria şi civilizaţia continentului ca făuritori şi apărători de istorie şi civilizaţie.

Credem că ar fi putut fi reproduse şi 2-3 documente din anii de regim comunist (în afară de Actul Final de la Helsinki), întrucât, deşi au fost ani de totalitarism, istoria nu s-a oprit. De exemplu primirea României la ONU şi momentul august 1968 ar fi putut fi cuprinse în album.

Tipărit şi în limbi de circulaţie europeană, albumul oferă şi cititorului străin un preţios ghid de cunoaştere a unor mari momente de istorie românească.

Să menţionăm şi numele celor care au trudit la realizarea acestei lucrări de referinţă pentru ilustrarea evoluţiei românilor în timp şi spaţiu: Lidia Brânceanu, Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Maria Dogaru, Dan Ghinea, Ioana Grigorie, Corneliu Mihail Lungu, Ioana Alexandra Negreanu, Silvia Popovici, Ioan Scurtu, Constantin Vlad – autori; Brândușa Prelipceanu, Aneta Tomuță – traducători; Lidia Brânceanu, Dan Ghinea,Eliza Daniela Ghinea – redactori; Olimpiu Popa, Alexandra Petre – tehnoredactori; Mihaela Mihalache – paginare computerizată; Mircea Dumitrescu – coperta şi supracoperta. Albumul a fost imprimat la tipografia „Bucureştii Noi".

„MICA ORHIDEE“ A MARELUI IMPERIU QING

Împărăteasa-mamă Cixi[1] este una din cele mai controversate figuri ale istoriei Chinei. Din cauza unor biografii întocmite de autori dornici de relatări senzaționale sau care urmăreau denigrarea ei totală din scopuri politice, personalitatea și acțiunile ei au fost distorsionate, înflorite cu fapte născocite cu bună știință, în flagrantă contradicție cu realitatea și cu conjunctura istorică în care s-a născut și a trăit ea.

După punerea la dispoziția cercetătorilor chinezi și străini a documentelor Arhivei Imperiale și instaurarea unui climat propice cercetării, cititorii au avut acces la lucrări academice serioase ce elucidează obârșia suveranei, reacțiile ei față de evenimentele istorice atât de tragice din China după primul război al opiului din 1840 (Magazin istoric, **nr. 10/1979) și până în preajma revoluției din 1911** (Magazin istoric, **nr. 12/1981).**

Astăzi, în fața iubitorilor de istorie se înfățișează o împărăteasă descendentă a uneia din cele opt familii întemeietoare ale dinastiei Qing – tribul Yehenara –, și nu o mică aventurieră săracă lipită pământului, o slujnicuță din palatul imperial, care l-a vrăjit pe împăratul Xianfeng cu vocea ei suavă. A fost o împărăteasă decisă să apere „legile strămoșești“, tradiția și puterea imperială, și nu o analfabetă chemată să răzbune subjugarea clanului Yehenara de către Nurhaci din clanul Aisin Gioro, ctitorul dinastiei.

În urma cercetărilor efectuate, dispunem de un bogat material pentru a putea prezenta în premieră cititorilor români pasionanta biografie a împărătesei-mamă (huangtaihou) **Cixi, într-o viziune nouă, așa cum o înfățișează documentele vremii.**

Dr. ANNA EVA BUDURA

Preselecția viitoarelor consoarte

Viitoarea împărăteasă s-a născut în anul 1835, la 29 noiembrie în capitala imperiului, Beijing, într-un conac nobiliar aflat în Pichai Hutung (Ulicioara surcelelor), din apropierea celor patru portaluri din vestul orașului. Reședința tatălui ei din clanul Yehenara[2], formată din numeroase curți dreptunghiulare și grădini legate între ele prin coridoare acoperite, oglindea starea materială acumulată de trei generații de funcționari de stat de rangul 4 și 5, pe scara ierarhiei stabilite, și care deținuseră funcții în serviciul secret al imperiului, în Academia Imperială, în vistieria statului, în Ministerul aplicării pedepselor[3], lucrărilor publice etc.

[1] Cixi se pronunță Țhâ si.

[2] Clanul Yehenara se trăgea din strămoși mongoli, pe nume Tumot.

După ce au învins tribul nurcen Nara (Soare), aceștia au ocupat locul lor de baștină și au preluat numele acestuia. Apoi, transmutându-se pe malul râului Yehe, ei au adăugat și numele acestuia numelui lor, rămânând cunoscuți în istorie ca tribul Yehenara.

[3] Predecesorul Ministerului de justiție.

Dată fiind atitudinea tradiţională faţă de femei în China imperială, în însemnările istorice nu găsim nici o referire la copilăria ei, ci doar o afirmaţie ulterioară că „numele ei de lapte“ era Lan er – Mica Orhidee.

Cunoscând rutina zilnică într-o asemenea reşedinţă nobiliară, ne putem imagina că ea a crescut în curtea rezervată femeilor, împreună cu cei doi fraţi şi o soră, fiind îngrijită de o doică şi înconjurată de un număr mare de slujnice.

Domnişoarei Lan er, frumuşică, graţioasă şi foarte voluntară, i se satisfăceau toate dorinţele, toate capriciile şi ea se obişnuise să poruncească şi să obţină tot ce-i poftea inima-i inocentă. Copilăria ei nu a fost marcată de suferinţele de nedescris ale fetiţelor de naţionalitate han, cărora li se legau picioarele în bandaje strânse, pentru a rămâne mici şi atractive pentru viitorii lor soţi. Ea putea să zburde în voie şi să se îndeletnicească cu jocurile specifice vârstei. Fără să-şi dea seama, îşi însuşea comportamentul femeilor manciuriene, mai independente decât surorile lor han şi cu un cuvânt mai greu în sânul familiei, călite să fie adevărate *mater familias,* rezistente la orice încercare a vieţii.

Spre deosebire de fraţii ei care, de mici, erau puşi, sub îndrumarea unor dascăli foarte exigenţi, să memoreze textele din cărţile autorilor clasici chinezi şi să-şi exerseze mâna în caligrafierea hieroglifelor, Mica Orhidee a avut parte de un program de instruire mai puţin riguros. Atât cât să-i deschidă gustul pentru carte şi să o iniţieze în mânuirea pensulei. Acest mod de şcolire a lăsat un gol în pregătirea ei. Mai târziu, la maturitate, deşi citea cu aviditate şi practica cu plăcere caligrafia[1], puţinele decrete redactate şi caligrafiate de ea sunt lipsite de stilul elevat cerut şcolarilor şi conţin hieroglife incorect scrise.

În atmosfera idilică a casei părinteşti, izolată de lume, de evenimentele ce vor marca anii domniei sale zbuciumate, Lan er a trăit până la vârsta de 16 ani. Nu a ştiut de războiul opiului, de tratatul de la Nanjing din 29 august 1842, care a făcut prima breşă în zidul aparent inexpugnabil al Chinei imperiale şi i-a pus atotputernicia sub semnul întrebării[2]. Nu a avut cunoştinţe de marile frământări premergătoare răscoalei ţărăneşti Taiping (1851-1864), declanşată contra dinastiei manciuriene Qing.

Într-o bună zi a aflat însă că mai marii „celor opt steaguri“[3] manciuriene au trecut pragul înalt al reşedinţei tatălui ei, însoţiţi de trimişii curţii. I s-a adus la cunoştinţă că urmează să participe la preselecţia viitoarelor consoarte ale tânărului împărat, Xianfeng (1831-1861), înscăunat în anul 1851.

În zorii unei zile de vară a acelui an, zeci de carete aşteptau în faţa Porţii Luptătorului Divin (Shen Wu Men), din partea nordică a palatului imperial din Beijing. În ele se aflau zecile de *xiunu* (fete gingaşe şi graţioase), alese din familiile manciuriene, mongole şi han ale celor „opt steaguri“, pentru a fi selectate pentru iatacurile imperiale.

Într-una se afla şi Micuţa Orhidee. Curioasă şi neastâmpărată, a ridicat colţul perdelei grele şi a cercetat cu ochii avizi noul peisaj. Dar spre dezamăgirea ei nu a văzut decât nişte ziduri înalte – mai înalte decât cele ale reşedinţei părinteşti –, tencuite în culoarea carminului. Careta înainta lent pe un coridor îngust între doi pereţi roşii, ce păreau fără sfârşit. Lan er purta un caftan simplu, croit drept, ce-i ascundea formele delicate ale trupului adolescentin. Pe acesta era prinsă o fâşie de mătase cu numele ei.

Într-o curte interioară, în grup cu alte patru *xiunu,* a stat în faţa unor doamne de curte, funcţionari şi eunuci. Simţea cum privirile lor îi sfredeleau trupul. Căuta să nu-şi piardă cumpătul şi zâmbetul sfios, abia schiţat. Răspundea la întrebări, făcea reverenţele cerute de eticheta curţii. Încerca să-şi menţină corpul drept şi să se mişte cu eleganţă. Ziua se lungea incredibil de mult. Îi era foame, sete şi somn. Nu avea altă dorinţă decât să fie din nou lângă mama ei.

Când soarele a asfinţit, şirul de carete cu fetele frumoase ale imperiului a părăsit Poarta Înflorată de Răsărit (Dong Hua Men).

Lan er a întors capul. S-a uitat la portalul majestuos întrebându-se: „Voi fi eu oare printre cele puţine care se vor întoarce anul viitor, pentru alegerea celor privilegiate de a sta pe tronul imperial şi de a ocupa iatacurile primelor zece consoarte imperiale?“

Gândul de taină...

Un an mai târziu, în 1852, Mica Orhidee a trecut cu bine şi ultimul examen în faţa împăratului şi a consoartelor văduve ale defunctu-

---

[1] În pavilioanele fostelor ei reşedinţe din palatele imperiale şi în unele colecţii particulare se află numeroase exemplare ale caligrafiei ei, ce nu sunt lipsite de simţ artistic şi dovedesc siguranţă în mânuirea pensulei.

[2] Tratatul de la Nanjing, încheiat la 29 august 1842, la bordul vasului de război Cornvallis, era primul tratat inegal din istoria modernă a Chinei. Anglia obţinea următoarele drepturi şi privilegii: ocupa Hongkongul, obţinea considerabile „despăgubiri“ (27 milioane liang de argint), i se deschideau cinci porturi chineze (Shanghai fiind cel mai important), China nu mai decidea singură asupra propriilor sale tarife vamale, jurisdicţiei consulare, clauzei naţiunii celei mai favorizate.

[3] Cele opt steaguri *(baqi)* au fost unităţi administrativ-militare în care a fost organizată populaţia de Nurhaci Aisin Gioro, în procesul de unificare a triburilor manciuriene, sistem care s-a menţinut şi în timpul dinastiei Qing.

lui împărat[1] şi, la 26 iunie, a păşit pragul pavilionului ce-i fusese desemnat, Changchun gong (Pavilionul Primăverii Veşnice)[2], pe frontispiciul căruia patru hieroglife scrise de mâna împăratului Qianlong avertizau locatarele acelui lăcaş de obligaţia lor de a respecta legile strămoşeşti şi de a se conforma cu stricteţe regulilor de comportament.

Lan er, acum Lan Guiren, Doamna Lan, consoartă de rangul cinci a împăratului, avea la dispoziţie patru servitoare şi o alocaţie anuală de 500 liang[3] de argint, pentru cheltuieli curente.

Sigură de ea, Doamna Lan era pregătită să-şi croiască o ascensiune rapidă pe scara ierarhică şi să se aşeze în fruntea celor zece consoarte imperiale, imediat după tânăra împărăteasă din clanul Niuguru. Ridicându-şi privirea spre Sala Armoniei Supreme i-a încolţit un gând tainic: „Dacă voi da naştere unui fiu, unui moştenitor al tronului nu voi fi eu oare prima dintre toate?“

Documentele din arhivele imperiale şi mărturiile contemporanilor atestă faptul că Doamna Lan a reuşit, în foarte scurtă vreme, să-l cucerească pe împăratul Xianfeng. Frumuseţea ieşită din comun, care a stârnit – după spusele ei – invidia pâlcului de femei din palat şi isteţimea ei l-au subjugat pe suveran. El şi-a dat seama că în ea a găsit nu numai o consoartă iubitoare, ci şi o secretară eficientă pentru îndeplinirea plicticoaselor sarcini ale cancelariei şi – în ciuda interdicţiei ca femeile iatacurilor imperiale să se implice în treburile de stat – chiar un sfetnic perspicace.

La rândul ei, ea a apreciat unele calităţi înăscute ale împăratului. Dar a intuit faptul că in-

Împăratul Xianfeng, cel cucerit de...

... graţia frumoasei Cixi (portret din tinereţe, de pictorul american Hubert Vos)

Xiunu *sau fete gingaşe, selectate pentru palatul imperial*

---

[1] Fiind vorba de asigurarea succesiunii şi, implicit, de soarta dinastiei, alegerea împărătesei şi a consoartelor imperiale a constituit, de-a lungul istoriei Chinei, un eveniment major în viaţa curţilor imperiale. Aceasta se desfăşura după un protocol riguros şi după criterii foarte stricte. Candidatele trebuiau să corespundă unor norme precise, atât din punct de vedere al obârşiei, cât şi al aspectului fizic, intelectual şi etic. În timpul dinastiei Qing, consoartele se alegeau o dată la trei ani din rândul fetelor între 14 şi 16 ani ale familiilor celor „opt steaguri“. Puteau concura numai cele arătoase, sănătoase, cele fără defecte corporale (fetele han, cu picioarele legate, fiind a priori excluse), cele ce dovedeau aptitudini de a face faţă rigorilor vieţii din palat.

[2] După alte surse, în pavilionul Chuxiu gong, din vecinătatea acestuia.

[3] Un liang este egal cu 50 de grame. Doamna Lan avea în fiecare an 25 kg de argint.

succesul inițiativelor sale de a stârpi corupția în rândul funcționarilor l-a marcat puternic. Urmărindu-i zilnic reacțiile la avalanșa de probleme care așteptau deciziile sale, și-a dat seama că imperialul ei consort nu dă dovadă de calitățile cerute unui om de stat în asemenea momente grave, fără precedent în istoria țării. Fără să vrea, mereu îl compara cu predecesorii săi, împărații Kangxi (1662-1723), Qianlong (1736-1796), Daoguang (1821-1851) și trebuia să admită că Xianfeng este doar umbra lor.

Dorea să-l ajute să depășească marasmul psihic în care se adâncea văzând cu ochii. Vroia să-l determine să-și îngrijească „corpul de dragon"[1]. Dar fără nici un succes. Privea neputincioasă și cu groază orgiile acestuia cu femeile aduse temporar în palat, constata urmările devastatoare ale consumului de afrodisiace, de opiu și băuturi alcoolice. O ruga și pe împărăteasa Xiaozhen să i se alăture. Dar aceasta, o ființă îngăduitoare, lipsită de fermitate, de voință și de viziune mai largă, ridica doar neputincioasă din umeri. Tânără și frumoasă, energică și clocotind de viață, Doamna Lan era hotărâtă să înfrunte singură valurile vieții.

... și bucuriile otrăvite

Mereu în grațiile împăratului, în anul 1854 Doamna Lan a primit titlul de Yipin, urcând o treaptă pe scara ierarhiei consoartelor. Un pas hotărâtor spre tronul împărătesei a făcut doi ani mai târziu, când, la 27 aprilie, a dat naștere unui fiu, Zaichun, moștenitorul tronului, unicul descendent al împăratului. Xianfeng era în culmea fericirii. În marea lui bucurie a copleșit-o cu daruri și i-a conferit cel mai înalt grad dintre consoarte, titlul onorific de Yi Guifei (consoarta virtuoasă). Cixi și-a văzut realizat visul. La marea ceremonie de atribuire a onorurilor, a stat dreaptă pe micul tron, privind în jur cu mândrie. Știa că în calitate de mamă a moștenitorului, chiar fără să dețină titlul de împărătească, dispunea de o putere mai mare decât blajina și neroditoarea împărăteasă Xiaozhen.

Dar în ce direcție avea să o îndrepte această putere? Dispunea ea oare de toate informațiile cu privire la viața ce clocotea în afara zidului tencuit în culoarea carminului? Ce știa ea despre ideile propovăduite de conducătorii răscoalei Taiping, care cuprinsese 18 provincii ale imperiului?

Cunoștea doar ceea ce îi raportau funcționarii locali și din aceste informații reieșea clar concluzia că această răzmeriță a poporului se deosebea de cele multe din trecutul țării. Conducătorii acestora puneau în pericol „legile strămoșești" prin faptul că se închinau unui zeu străin pe numele de Iisus și că se bucurau de simpatia străinilor albi, veniți de peste mări. Ei promiteau tuturor raiul pe pământ, în care fiecare să se bucure în mod egal de bunurile necesare vieții. Norodul îi urma încrezător, armatele lor înaintau victorios spre nord, după ce declaraseră capitala lor vechea metropolă de sud, Nanjing.

Cixi era convinsă că acești „changmao" (plete lungi)[2] trebuiau potoliți cât mai degrabă, pentru a reface ordinea strămoșească și a readuce țăranii pe ogoare, la munca câmpului, aducătoare de bogăție pentru vistieria țării. Ea nu a ezitat să propună personalități destoinice și ferme din rândul funcționarilor han în vederea organizării campaniei decisive împotriva lor.

Ce știa ea despre Anglia, Franța și America, despre modul lor de viață, felul lor de a gândi? Nimic. Din rapoartele funcționarilor care intraseră în contact cu reprezentanții și cu negustătorii acestora aflase niște lucruri greu de acceptat. Comportarea lor contravenea etichetei, protocolului și uzanțelor statornicite la curtea imperială de secole, era jignitoare și leza demnitatea marelui imperiu Qing. Până la sosirea acestor străini, guvernanții puterii centrale aveau contacte doar cu etniile și populațiile vecine Chinei. Ele își trimiteau periodic solii cu daruri, pentru a-l onora pe Fiul Cerului, iar acesta, la rândul său, le oferea daruri bogate, pentru a da expresie bunăvoinței sale de a-i accepta. Niciodată uzanțele de protocol nu fuseseră încălcate, niciodată vreuna dintre ele nu-și revendicase un tratament de la egal la egal, niciodată supremația imperiului chinez față de acești străini nu intrase în discuție. Curtea imperială chineză nu concepea alt gen de relații cu nici un yiren (străin), indiferent de unde venea el.

Cixi nu avea de unde să știe că la mijlocul secolului XIX Imperiul englez era în plină expansiune și că guvernanții de la Londra și reprezentanții lor numiți ad-hoc, de obicei, din rândul unor oameni de afaceri veroși și brutali, erau hotărâți ca prin orice mijloace să cucerească imensa piață a Chinei.

Ea nu și-a dat seama că se aflau față în față două civilizații, reprezentanții a două lumi cu nivel diferit de dezvoltare, nepregătiți să admită un mod de gândire, de comportament altul decât al său propriu. Începând cu 1854, 12 ani după semnarea tratatului de la Nanjing, Anglia a demarat noi acțiuni în vederea revizuirii acestuia, în scopul obținerii unor noi privilegii și facilități, menite să lărgească breșa produsă în anul 1842 în politica porților închise a Imperiului chinez. Norii grei ai unor noi confruntări militare întunecau cerul Chinei, împiedicând-o pe Cixi să se bucure cu toată inima de ceremoniile fastuoase prilejuite de nașterea moștenitorului și de ridicarea ei în rang. De câte ori în viața ei ca împărăteasă-mamă evenimentele istorice nu i-au otrăvit bucuria de a-și fi sărbătorit ziua de naștere, de pildă? ■

(Va urma)

---

[1] Longti – corp de dragon. Cum dragonul simboliza puterea imperială, cu acest cuvânt se referea în mod protocolar la starea de sănătate a împăratului.

[2] Denumire disprețuitoare dată participanților la răscoală, care purtau părul despletit și nu strâns în coadă, cum cerea legea.

CASE DE CORECȚIE PENTRU MINORI ÎN VEACUL XIX

ALEXANDRU VÁRI

În cunoscuta sa lucrare Surveiller et punir **(Paris, Gallimard, 1975), consacrată nașterii sistemului penitenciar modern, Michel Foucault includea casele de corecție (laolaltă cu închisorile, spitalele, ospiciile etc.) în acea rețea de instituții disciplinare prin intermediul cărora puterea s-a implicat mai profund în existențele individuale. Ea lua sub control trupul, conștiința, moralitatea, libertatea de mișcare și gândurile elementelor nonconformiste și rebele ale societății. În acest sens renunțarea la execuția capitală și tortură, specifice Vechiului Regim, în favoarea prezervării vieții delincvenților, cu scopul reeducării lor prin învățătură și muncă, în perioada de după Revoluția franceză, trebuie văzută drept un indiciu de schimbare structurală în societatea europeană, în ceea ce privește relațiile de putere din interiorul ei, relații ce făceau inutilă persoana regelui.**

Ipoteza istoricului și filosofului francez este cu atât mai originală cu cât, până la el, apariția spațiului carceral al închisorii și casei de corecție era legată de ideile umanitare ale iluminismului european și de activitatea societăților filantropice din prima jumătate a sec. XIX. În contrast cu acest punct de vedere apologetic al iubirii față de semeni, Foucault și cercetările mai recente au scos în evidență faptul că în loc de a deveni instituții de reeducare și reintegrare a elementelor asociale, aceste stabilimente s-au dovedit a fi adevărate „școli de delicvență", de însușire a arsenalului bogat al practicilor criminale.

Prima închisoare cu caracter corecțional pentru minori a fost înființată la Roma în 1716, prin grija Bisericii catolice și a Papalității. După acest debut promițător a trebuit să treacă aproape un secol pentru ca ideea separării delincvenților-copii de cei aflați la vârstă adultă să găsească adeziunea unor categorii sociale mai largi. La început, adepții înființării unor case de corecție vedeau în ele un mijloc de ameliorare nu numai a moravurilor, ci și un instrument de eradicare a situației mizere a unor categorii sociale defavorizate: copii abandonați, cerșetori, vagabonzi, orfani etc.

Ceremonie prezidată de Ludovic-Filip

Azilurile pentru copii și casele de corecție pentru minori au apărut pentru prima dată în număr mai mare în Lumea Nouă. Deși o casă de refugiu pentru copiii orfani a existat încă din 1740 la Savannah, în Georgia, în celelalte orașe americane instituții de acest gen au fost înființate doar între anii 1800-1830. Prima casă de corecție din New York și-a deschis porțile în 1825, peste trei ani intrând în funcțiune și cele de la Boston și Philadelphia. Scopul noilor instituții era acela de a feri copiii abandonați și pe cei orfani de a cădea în capcanele imorale ale vieții urbane.

Tavernele, sălile de jocuri, lumea interlopă, prostituatele constituiau acele tentații pe care minorii le întâlneau în calea lor, pericole în fața cărora se considera că nu aveau nici un mijloc de apărare, din lipsa unei educații adecvate, a îngrijirii și lămuririi din partea părinților sau a unor autorități competente.

În locul acestora casele de corecție ofereau ca alternativă un spirit cazon, disciplină strictă, aplicarea unor pedepse corporale în caz de insubordonare, laolaltă cu șanse sporite de contaminare și profesionalizare în delicvență, prin contactul cu recidiviștii, de fapt reversul a ceea ce-și imaginau sufletele blajine și societățile filantropice, care le priveau în mod idealizat dinafară.

Stingerea, în colonia penitenciară agricolă de la Mettray, lângă orașul Tours

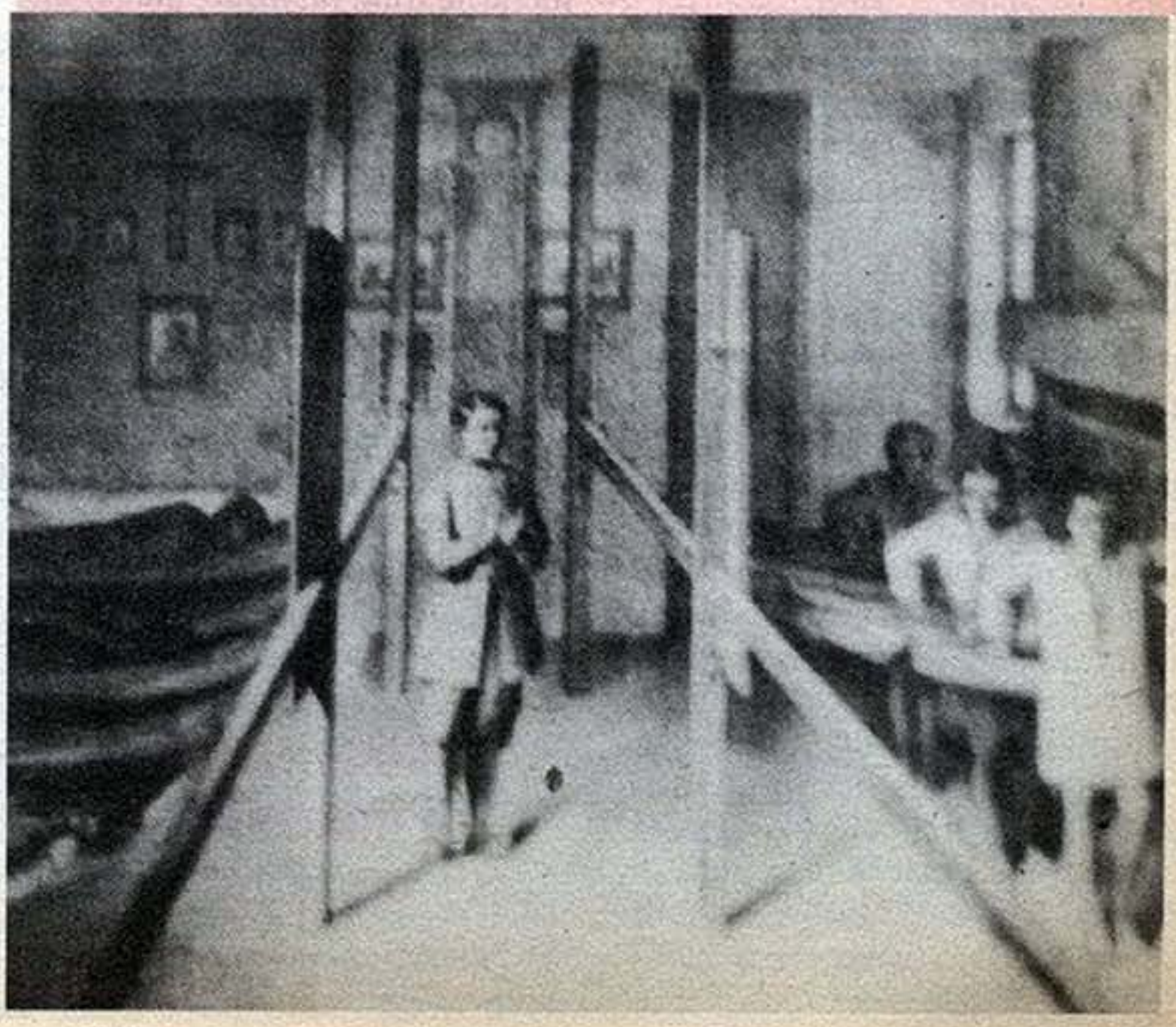

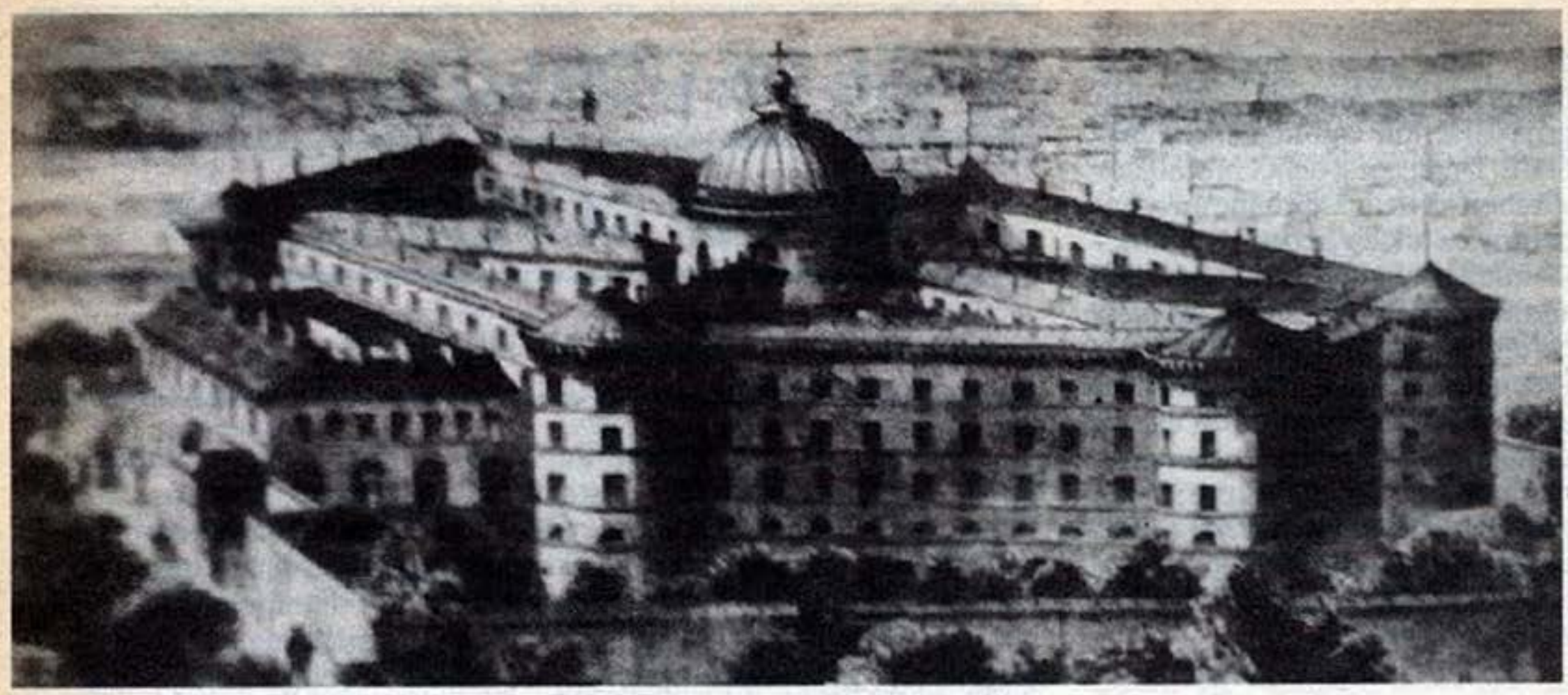

„La petite Roquette"...

Europenii au urmărit cu interes evoluţia caselor de corecţie de peste Ocean, înfiinţând în primele decenii ale secolului XIX instituţii asemănătoare şi în Lumea Veche. Cele din Anglia erau de două tipuri: *Reformatory Schools,* care îndeplineau rolul unor penitenciare corecţionale pentru minori, şi *Industrial Schools,* în cadrul cărora tinerii delincvenţi învăţau diferite meserii. Sistemul anglo-saxon a avut câştig de cauză şi în Franţa, unde au apărut de asemenea două tipuri diferite de case de corecţie, aşa-numitele *Colonies Penitentiaires* şi *Colonies Correctionelles.* În cele ce urmează dorim să prezentăm două dintre ele.

La 18 aprilie 1814, noul rege Ludovic XVIII, recent restaurat pe tronul Franţei, promulga o ordonanţă care stipula „crearea unor închisori corecţionale pentru tinerii deţinuţi". În toamna aceluiaşi an, printr-o nouă ordonanţă, regele numea o comisie avându-l în frunte pe ducele de La Rochefoucauld-Liancourt, pentru a elabora un proiect de construire a unei case de corecţie model. Comisia a ales ca loc de amplasament pentru noua clădire terenul vechii mănăstiri a ordinului ospitalier „de la Roquette", situat la periferia Parisului. Lucrările, care trebuiau să demareze la 1 mai 1815, nu au mai fost începute datorită noii conjuncturi politice produse de reîntoarcerea împăratului Napoleon I de pe insula Elba. Cea de-a doua Restauraţie a avut alte griji mai de seamă decât reglementarea unor chestiuni secundare, precum cea a înfiinţării unor case de corecţie.

A trebuit să treacă mai bine de un deceniu, pentru ca moartea regelui şi insistenţa ducelui de La Rochefoucauld-Liancourt pe lângă noul suveran Carol X să-l determine pe acesta din urmă să aşeze piatra de temelie a noului lăcaş. Nici acest rege n-a mai apucat să vadă noua construcţie, lucrările fiind finalizate abia peste 11 ani.

Casa de corecţie „La petite Roquette" avea să-şi deschidă porţile în 1836, cu ocazia unei ceremonii de inaugurare prezidate de „regele burghez" Ludovic-Filip de Orléans. Având ca principiu arhitectural sistemul celular imaginat de Benjamin Franklin în 1790, la Philadelphia, clădirea se prezenta ca o fortăreaţă hexagonală, cu un turn masiv în centru, unit cu donjoanele situate la fiecare colţ al hexagonului, printr-o reţea de aripi laterale.

Victor Hugo: „o mănăstire – un stup"

Capacitatea de cuprindere era de aproximativ 500-550 persoane, vârsta celor internaţi fiind cuprinsă între 8 şi 20 de ani. Celulele aveau o suprafaţă de 5 m², fiind aerisite printr-un sistem de ventilaţie. Sistemul de supraveghere se baza pe ideea panopticonului (a ochiului atotprezent), preluat de la filosoful utilitarist englez Jeremy Bentham.

Din turnul rotund din centru paznicilor li se deschidea o perspectivă largă asupra întregii clădiri. După cum mărturisea un contemporan, turnul era un loc de unde „vederea se întindea în chip de rază de-a lungul tuturor aripilor clădirii, privitorul călăuzindu-şi ochii de-a lungul lor, cât şi în ambele părţi ale acestora".

Programul zilnic al deţinuţilor începea la ora 5 dimineaţa vara, la 6 şi jumătate iarna, stingerea sunându-se la ora 9 seara, în ambele anotimpuri. Pe durata activităţilor zilnice, minorii închişi la „La petite Roquette" erau constrânşi la respectarea unui regim de silenţiozitate, fiindu-le interzisă scoaterea unor sunete articulate, cu excepţia unei pauze de o oră, în jurul prânzului, şi a unui scurt repaus, după servirea mesei de seară. În rest mutismul era complet.

Se insista foarte mult pe separarea deţinuţilor. Plimbările în curţile interioare se desfăşurau cel mai adesea solitar, sub stricta supraveghere a unui paznic. Întâl-

nirile între cei închişi erau evitate pe cât posibil. H.A. Frégier, funcţionar în biroul prefecturii departamentului Senei, propunea în 1838 o modalitate de soluţionare originală a dificultăţilor provocate de nevoia scoaterii la plimbare în aer liber, la intervale regulate, a celor câtorva sute de deţinuţi.

„Ar fi uşor să se prevină întâlnirea dintre copiii de pe acelaşi coridor sau de pe acelaşi etaj – opina el – coborându-se cu un copil în curtea interioară, doar după ce supraveghetorul şi copilul scos la plimbare anterior ar fi apucat să reintre în celula de unde ieşiseră mai înainte. Mai mult, adăuga Frégier, pe parcursul acestui traseu, ca măsură de precauţie suplimentară, capul fiecărui copil ar putea fi acoperit cu un capişon... deghizare care n-ar afecta deloc imaginaţia respectivului, dacă i s-ar explica motivul în prealabil".

Izolarea deţinuţilor, evitarea prin orice mijloace a comunicării între ei acţionau ca o necesitate imperioasă şi cu ocazia orelor afectate educaţiei. La „La petite Roquette" educaţia deţinuţilor a servit drept mijloc corecţional doar în primii trei ani de existenţă ai acestei instituţii, metoda reeducării cedând pasul treptat în faţa obiectivului simplei disciplinări a minorilor.

Pe parcursul primilor trei ani însă, când obiectivele educaţionale au prevalat, pedagogia a trebuit şi ea să se adapteze sistemului celular al clădirii. Pedagogul se plasa de obicei la capătul coridorului, având în faţa ochilor, de ambele părţi, uşile celulelor cu vizoarele deschise, comunicând cu elevii prin intermediul vocii, fără să apuce să-i vadă la faţă.

Solicitarea unor răspunsuri din partea elevilor închişi în celule se făcea prin strigarea numărului celulei respective. În 1874, cu ocazia unei vizite la „La petite Roquette", Victor Hugo descria casa de corecţie drept „o mănăstire, un stup: fiecare lucrător în celula sa, fiecare suflet în alveola sa; un imens edificiu cu trei etaje, plin de vecini care nu s-au văzut niciodată. Un oraş alcătuit dintr-o mulţime de mici fiinţe solitare. Nimic altceva decât copii, copii care nu se cunosc între ei, care trăiesc timp de mai mulţi ani laolaltă, fără să-şi audă paşii sau sunetul vocii, separaţi fiind de un perete şi un abis". Sistemul izolării copiilor a avut însă şi efecte pozitive. Cu ocazia unei epidemii de gripă, mare parte dintre cei aflaţi în acel moment la infirmerie au fost afectaţi de maladie, în timp ce printre cei izolaţi microbul n-a făcut ravagii.

În fanfara din trupa de pompieri

După impunerea regimului republican în Franţa, în urma succesului revoluţiei din 1848, s-a procedat la o reformare a codului penal, care stabilea ca loc de detenţie pentru minori coloniile penitenciare agricole. „La petite Roquette" însă a mai supravieţuit timp de 15 ani, în ciuda stipulaţiilor în acest sens ale legii din 5 august 1850. Vizita în 1865 a împărătesei Eugenia, soţia lui Ludovic-Napoleon, la „La petite Roquette" a constituit preludiul dispariţiei acestei instituţii. Impresionată de condiţiile grele de detenţie din această casă de corecţie, după ce a vizitat în timp record toate celulele ocupate de copiii închişi acolo, împărăteasa a numit o comisie care în acelaşi an a dispus închiderea instituţiei, hotărând transferarea graduală a ocupanţilor ei în noile colonii agricole.

Una dintre instituţiile model de acest gen era colonia penitenciară agricolă de la Mettray, în vecinătatea oraşului Tours. Înfiinţată în 1838 din iniţiativa lui Auguste Demetz, consilier al unei curţi de apel, pe un teren de 700 de hec-

... şi Mettray, două modele de case de corecţie

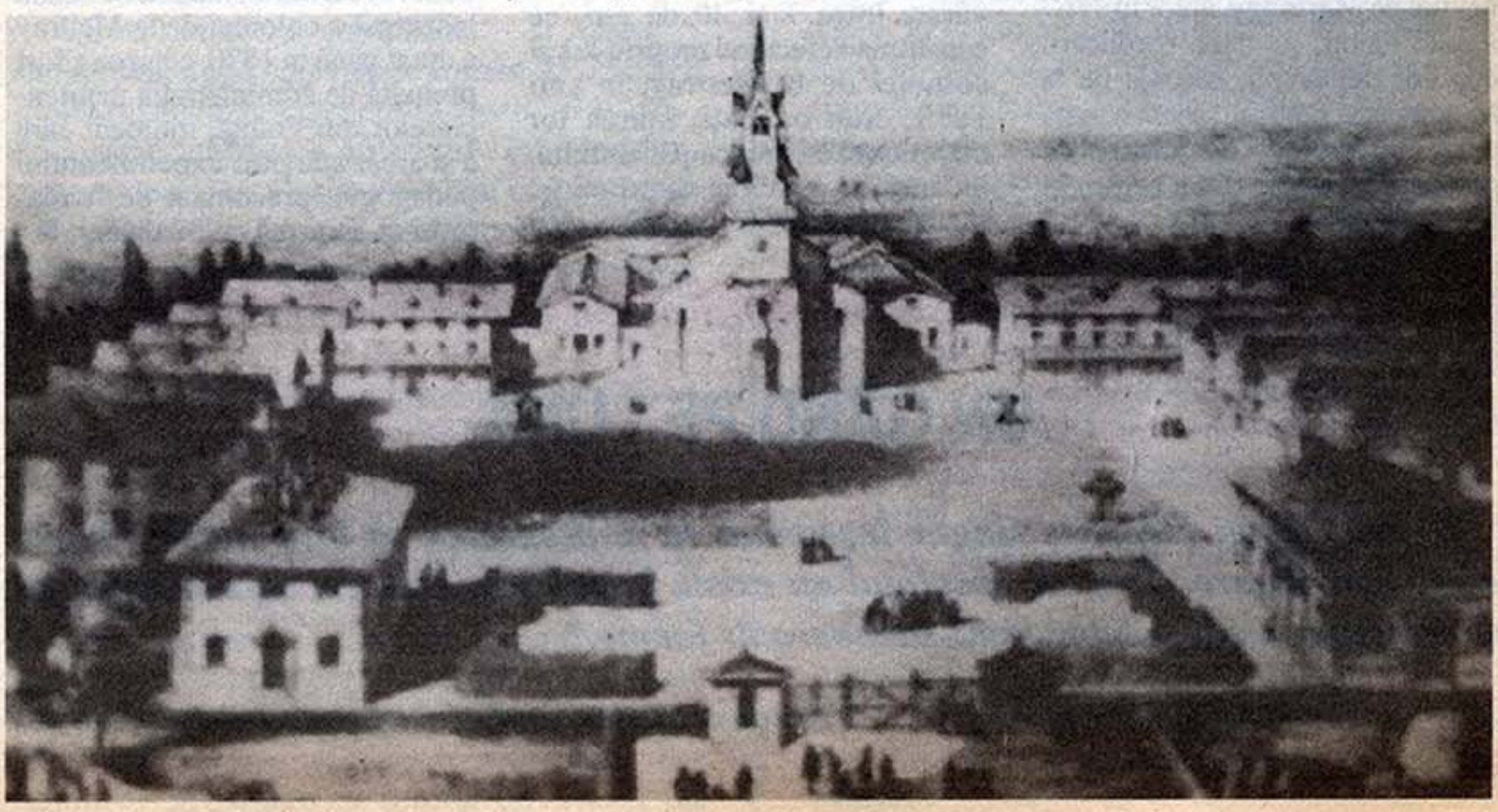

tare, pus la dispoziţia sa de vicontele de Courteilles, instituţia a beneficiat încă de la început de ajutor financiar din partea unor personalităţi influente, precum regele Ludovic-Filip de Orléans, prinţul de Polignac, contele de La Fayette, Lamartine şi Ledru-Rollin.

Puternic impresionat de vizita pe care a întreprins-o în 1837 la *Das Rauhe Haus* – aşezământ de reeducare pentru minori, fondat de Joachim Heinrich Wichern, în apropiere de Hamburg –, Demetz a încercat, aproape concomitent, să introducă sistemul familial conceput de pedagogul german şi în Franţa. Diferenţa modului de aplicare francez faţă de cel german a constat în proporţiile proiectului. În timp ce copiii din aşezământul lui Wichern erau împărţiţi în patru familii, având în frunte un pedagog sau un ucenic calificat şi un efectiv de 12 persoane, şefilor de familie revenindu-le misiunea organizării şi supravegherii îndeplinirii de către copii a unor munci casnice şi îndeletniciri agricole, Demetz a prevăzut în proiectul său primirea la Mettray a 1 000 de copii organizaţi în 20 de familii, a câte 50 de persoane.

Copiii erau cazaţi după criterii de vârstă în căsuţe separate, fiind supravegheaţi de către un şef de familie şi doi coloni. După Bonneville de Marsangy, autor în 1867 a unei lucrări pe tema reeducării copiilor delicvenţi, colonia de la Mettray era compusă „dintr-o vastă curte interioară, despărţită de plantaţiile din jur, cu un centru în formă de bazin.

De jur împrejur erau dispuse simetric, conform unui plan rectangular, 20 de mici căsuţe albe de aceeaşi înălţime, cu pereţi de cărămidă, cu acoperişuri în două ape ieşite în afară, ca cele ale cabanelor elveţiene. În fundul curţii, vizavi de poarta cu grilaj de la intrare, se înalţa biserica, împodobită cu un turn elegant, ce domina locul, părând să adune împrejuru-i toate acoperişurile micului cătun".

Cu începere din 1855 bisericii i s-a alipit o nouă construcţie, „casa părintească", destinată reeducării copiilor ce proveneau din clasele superioare ale societăţii: aristocraţia şi burghezia. Această separare a claselor în aşezământul de la Mettray – de o parte, odraslele neascultătoare ale unor părinţi de vază şi, separat de ei, marea masă a delincvenţilor minori orfani sau cu părinţi muncitori – reproducea la scară redusă ierarhia socială şi strânsele bariere sociale dintre clase reactivate în cadrul societăţii franceze de ideologia aristocratic-conservatoare a celui de-al doilea Imperiu.

Dacă tinerii nobili sau burghezi închişi temporar spre reeducare la Mettray erau, ce-i drept, închişi în celule, având însă posibilitatea de a coresponda zilnic cu familiile lor, de a primi vizite şi de a ieşi însoţiţi la plimbare în împrejurimi, cei aproximativ 600-650 de copii, de vârste între 7 şi 20 de ani, ce constituiau efectivul propriu-zis al coloniei de la Mettray, în anii 1850, erau ocupaţi, marea lor majoritate, cu munca pământului, în timp ce o treime dintre ei îşi însuşeau diferite meserii (cu deosebire cea de fierar, rotar, tâmplar, croitor, curelar, cizmar etc.), cunoştinţe ce erau folosite mai apoi pentru satisfacerea necesităţilor interne ale coloniei.

Ca metodă de reeducare, direcţiunea punea accentul pe distribuirea de recompense, mici cartoane roşii ce puteau fi folosite pentru răscumpărarea unor pedepse individuale sau utilizate, în chip de monedă, pentru procurarea „de la cantină a unor fructe, brânzeturi, produse de patiserie sau dulceţuri". O altă modalitate de recompensare a delincvenţilor era admiterea lor în cadrul fanfarei în trupa de pompieri a coloniei. În caz de incendii, satele din jur contau mult pe intervenţiile rapide ale micilor pompieri.

Anul 1860, odată cu demisionarea din funcţia de director a lui Auguste Demetz, fondatorul coloniei, a adus cu sine schimbări portante. Pe de o parte, fondurile coloniei s-au subţiat, donaţiile devenind insuficiente, pe de altă parte, ca un straniu paradox, din agricolă colonia s-a transformat într-una maritimă, deşi se afla la 200 kilometri depărtare de mare. În locul îndeleltnicirilor agricole, al cultivării unor legume şi învăţării grădinăritului, copiii au fost constrânşi să înveţe meseria de marinar, făcând exerciţii pe puntea şi arborada unui vas, adus special în acest scop şi amplasat pe uscat direct în curtea instituţiei. Perioada maritimă a coloniei de la Mettray a durat până în 1870, când ea a fost preluată de administraţia penitenciarelor din Franţa, moment care a marcat sfârşitul experimentului pedagogic, preconizat de fondatorul ei, în urmă cu 32 de ani. ■

UN GÂND PE LUNĂ

„Să câștigi alegerile singur înseamnă să te pregătești să înfrunți tot singur eșecurile viitoare. Oricum, absolutul nu există în politică. Aici, cel care se așteaptă să mănânce o pâine bună riscă să moară de foame."

François Mitterrand, fost președinte al Franței

POVESTESC VETERANII

25 octombrie 1944. După grele lupte şi jertfe omeneşti, armata română, în cooperare cu unităţi ale armatei roşii, a dezrobit şi ultimul colţ de ţară, alungând inamicul dincolo de fruntarii.

În amintirea biruinţei de atunci, această zi a rămas drept Ziua Armatei Române, zi de cinstire a tuturor celor care, în anii aprigi ai războiului, s-au avântat în focul bătăliilor pentru apărarea şi libertatea pământurilor strămoşeşti.

Cinstind memoria celor căzuţi la datorie, omagiind faptele de arme ale veteranilor revista noastră a publicat şi va publica mărturii din acei ani de grele încercări pentru ţară şi pentru continentul european.

Primim noi şi noi corespondenţe pe adresa acestei rubrici, de la veterani, de la urmaşii lor sau de la cei care cercetează istoria eroică şi tragică a anilor de război. Unele scrisori vin de foarte de departe...

Astfel, dl. **SILVIU NEMŢEANU,** din *Montréal, Canada* ne scrie şi el despre împrejurările în care generalul N. Dăscălescu *(Magazin istoric,* nr. 5/1995) a fost îndepărtat de la comanda Armatei a IV-a, în campania din Cehoslovacia.

„Către sfârşitul campaniei – şi numai o săptămână după ce-i fusese înmânată de către ministrul de război, generalul Vasiliu-Răşcanu, decoraţia «Mihai Viteazul cu spade», generalului Dăscălescu i s-a luat comanda, pe care a exercitat-o apoi provizoriu generalul Stavrescu, comandantul unuia dintre cele două corpuri de armată din subordinea Armatei a IV-a.

Această înlocuire s-a produs în următorul context: în cadrul procesului de «democratizare a armatei» iniţiat de către ministrul apărării, generalul Vasiliu-Răşcanu, a luat fiinţă în cadrul ministerului Direcţia de Educaţie, Cultură şi Propagandă (E.C.P.), nucleul viitoarei instituţii a comisarilor politici. Conducerea acesteia a fost încredinţată colonelului Victor Precup. Elementele ei – recrutate majoritar din rândurile prizonierilor întorşi din Rusia cu divizia «Tudor Vladimirescu» – activau pe lângă fiecare unitate militară, supervizate de organele şi organizaţiile P.C.R.

Spre deosebire de primirea călduroasă făcută de comandamentul Armatei I-a echipei E.C.P., cei doi ofiţeri repartizaţi pe lângă comandamentul Armatei a IV-a – după o aşteptare prelungită la eşalonul II – au fost primiţi de către generalul Dăscălescu, care însă nu a fost de acord cu caracterul exclusiv politic al activităţii noilor veniţi. Faţă de insistenţele celor doi ofiţeri susţinute şi de către colonelul Precup, în contradicţie cu comandantul Armatei a IV-a, generalul Dăscălescu s-a adresat telegrafic regelui Mihai solicitând şefului suprem al armatei române să decidă în conflictul de competenţă între legea şi regulamentele militare care interzic politica în armată şi dispoziţia direcţiei E.C.P.

Singurul răspuns şi imediat a fost înlăturarea generalului Dăscălescu de la comanda Armatei a IV-a!"

Din *La Varenne, Franţa,* doamna **ANCA RICCI ŞTEFLEA,** fiica generalului Şteflea, ne trimite o copie după declaraţia colonelului Gh. Zamfirescu *(Magazin istoric,* nr. 10/1995) în procesul intentat generalului Ilie Şteflea, în 1945, şi în care martorul releva „eforturile pe care le-a făcut domnul general Şteflea – în timpul cât a fost şeful Marelui Stat Major – de a economisi vieţi omeneşti".

Concluzia depoziţiei sale: „În tot timpul cât a fost la conducerea Marelui Stat Major, domnul general Şteflea s-a arătat preocupat în tot momentul de economisirea armatei când era vorba de Frontul de est şi punea atâta stăruinţă – aşa cum numai domnia sa ştia să pună – ca să aibă în interior cât mai mari rezerve pentru a face faţă neprevăzutului.

Actul de la 23 august 1944 n-ar fi putut avea loc, dacă nu erau în interior cele 29 divizii de recruţi".

Mulţumim celor doi corespondenţi pentru precizările trimise.

În numerele viitoare ale revistei, vom prezenta şi alte scrisori primite pe adresa rubricii.

Veteranii – pagini de istorie

Sub egida Asociaţiei Naţionale a Veteranilor de Război din România, a apărut în seria *Veteranii pe drumul onoarei şi jertfei* volumul *Spre cetăţile de pe Nistru.*

În cele 576 pagini ale cărţii – coordonate de general de corp de armată (r) *Vasile Bărboi,* general de brigadă (r) *Gheorghe Ioniţă,* colonel dr. *Alesandru Duţu* – sunt reunite mărturii, documente, fotografii privind acţiunile armatei române în campania de eliberare a Basarabiei, nordului Bucovinei şi Ţinutului Herţa dintre 22 iunie şi 26 iulie 1941.

Preponderente sunt paginile de evocări datorate celor care au luat parte directă la lupte, veterani de toate gradele, de la subofiţeri la generali.

Cuvântul înainte, semnat de Biroul Executiv al Asociaţiei Naţionale a Veteranilor de Război, prezintă condiţiile în care, în iunie 1941, armata română s-a văzut obligată să treacă Prutul, pentru dezrobirea pământului românesc, ocupat prin ultimatum de către U.R.S.S. cu un an mai înainte, în iunie 1940. Tragica vară a lui 1940, când la 30 august, prin dictat fascist, şi o parte din Transilvania a intrat în componenţa Ungariei horthyste.

„Pentru România – se menţionează în *Cuvântul înainte* – era limpede că ziua de 22 iunie 1941 însemna începutul recuperării teritoriilor răpite. Ea se afla, ca atare, în legitimă apărare, iar acţiunea din mijlocul verii anului 1941 era justificată de argumente istorice indiscutabile".

Dl. general de corp de armată (r) **MARIN DRAGNEA,** preşedintele Asociaţiei Naţionale a Veteranilor de Război (vezi şi *Magazin istoric,* nr. 10/1995), semnează câteva *Gânduri peste timp. Către un veteran de război,* din care reţinem: „Îmi exprim gratitudinea, inimos veteran de război, pentru că ai dus o viaţă de om adevărat, dragostea de Ţară şi Credinţa în Dumnezeu fiind pentru tine ţelul suprem al vieţii ostăşeşti. Atât cât vei mai vieţui, ai obligaţia sfântă de a preţui memoria camarazilor căzuţi pe câmpul de luptă, care dorm somnul de veci în glia străbună, în pământul străin sau în adâncul apelor, unii fără mormânt şi cruce de căpătâi.

Mă descopăr în faţa ta, viteaz invalid de război, pentru exemplul tău de demnitate şi de sacrificiu dovedite în încleştarea cu duşmanii Ţării...

Îţi preţuiesc, curajoasă văduvă de război, suferinţele şi lacrimile ale tale şi ale orfanilor de război, în aşteptarea zadarnică a întoarcerii de pe front a eroului care ţi-a fost soţ sau tată.

Fii binecuvântat, brav cetăţean al României, cu înaltul titlu de *veteran de război,* suflet în sufletul neamului românesc!"

Mărturiile veteranilor reunite în volume, participanţi la luptele pentru dezrobirea Cernăuţilor, din masivul Corneşti şi la Ţiganca, în cele de la Chişinău, Soroca sau Cetatea Albă, pe uscat, în aer şi pe apă, sunt completate de un variat material ilustrativ: grafice, scheme, hărţi, tabele, fotografii, toate conturând tabloul celor 35 zile de înfruntări.

Este un volum binevenit, necesar, oferind cititorilor – pentru prima dată, după mai bine de patru decenii de interdicţie – pagini de adevărată şi eroică istorie.

În aceeaşi serie, au mai apărut culegerile de mărturii *Avânt peste Carpaţi* (23 august - 25 octombrie 1944) şi *De la Carei în Podişul Boemiei* (octombrie 1944 - mai 1945). Apariţia tardivă a volumului de faţă se explică prin imposibilitatea ca istoria campaniei din est să fi putut fi evocată obiectiv în anii regimului comunist. Acum cititorul are la dispoziţie o suită amplă de mărturii ale veteranilor asupra prezenţei dramatice şi grave a ţării noastre în furtunile celui de al doilea război mondial.

PRIM MINISTRU ROMÂN (1910-1912)

(Biverb: 5, 4)

R / T R P

Gheorghe BRAŞOVEANU

FEMEI ROMANE

ÎMPĂRĂTEASĂ (FLAVIA MAXIMA) SOȚIA LUI IULIUS CAESAR	→	RÂURI	→	DIFICIL PĂSĂRI RĂPITOARE	→	ÎMPĂRĂTEASĂ (DRUSILLA IULIA AUGUSTA)	→	FATA PESCARULUI
ACESTA		DÂNSELE MAL	→			VENEI ÎMPĂRĂTEASA (ANNA)	→	
MERG CU CAPRA DIMINUTIV PANER	→		TREI ÎMPĂRĂTESE ROMANE ÎMPĂRĂTEASA (GALLA AELIA)	→	UNU ȘI UNA! ÎMPĂRĂTEASA (MINOR IULIA)	→		ÎMPĂRĂTEASA (VALERIA)
				BOLD SOARELE EGIPTULUI	→		PATA DE PE UNGHIE	
	LIMITA ARTICOL SCURT	→						
		NUME SPANIOL	→					
SODA! FIU (Fam.) DUMNEATA	→			PLĂTIT ÎN GRÂNE	→			
		ACUZATĂ DE DOPAJ CU REFERIRE LA POPOR	→					
PUSE PE CAL SOȚIA LUI NERO (CLAUDIA)	→			ÎNTRE MUNȚI		TRENA... MIRESEI (II)	→	
							CETĂȚEAN ROMAN!	
NUMERAL LESBIA, PROTOTIPUL DESFRÂULUI	→		ION NEGATIV	→				
						IEȘIREA DIN ROMA!	→	

Radu STOIANOV

DIALOG CU CITITORII

„Nu mai pot renunța la abonament..."

29 ani de existență ai revistei noastre – 29 ani din viața cititorilor noștri. Ce au însemnat acești ani? Ne-o spune această scrisoare.

Dragii mei prieteni,

Fie-mi iertat familiarismul, dar nu pot să nu vă consider aşa şi veţi vedea de ce.

Aveam 29 de ani când a apărut primul număr al revistei ce-mi va deveni, împreună cu redactorii şi colaboratorii, cea mai iubită, constant iubită, revistă de istorie.

Acum, după 29 ani de la apariţie (ghiciţi câţi ani împlinesc?) datorită abonamentului care l-am înnoit trimestrial, am reuşit să am, la ora actuală, colecţia completă.

Vă iubesc şi vă stimez cu atât mai mult, cu cât atât înainte, când din diferite motive nu se putea spune tot adevărul istoric, cât şi acum, când se poate spune adevărul (dar paradoxal, multe reviste nu-l spun), revista **Magazin istoric** s-a străduit şi se străduieşte (sper cât mai constant şi fără exagerări de nici un fel) să spună adevărul adevărat, fără de care istoria nu mai e istorie.

Am muncit 29 de ani în mină, ca maistru minier, şi după o zi de muncă grea, nu o dată îmi găseam odihna, citindu-vă.

Nu ştiu precis dacă în comuna Crişcior mai are cineva colecţia completă, dar abonamente constante ştiu că nu mai sunt.

Trei luni aş mài plăti abonamentul cu vechiul tarif, dar pe urmă va fi foarte scump. Cu pensia noastră abia mai facem faţă acestor scumpiri, dar vă daţi seama că acum nu mai pot renunţa la abonament. Citirea revistei mi-a devenit prea necesară pentru a putea renunţa la ea. A devenit, dacă pot spune aşa, nu drog, dar drag. Nu voi renunţa la abonament.

Vă mulţumesc pentru hrana sufletească ce mi-o dăruiţi lună de lună.

Vă doresc întregii redacţii multă sănătate, curaj de a trece peste greul de a spune adevărul care de multe ori nu ne place tuturor. Dorim articole adevărate şi despre perioada 1964-1989, cu bune şi rele.

Vă mulţumesc pentru toate.

MIHEŢ MIRCEA, Crişcior, str. Carierei, nr. 2, jud. Hunedoara

VĂLENII DE MUNTE – SECOLUL XXI

Sub deviza Integrarea în NATO – Integrarea europeană, **la Vălenii de Munte, în 8 august a.c., a avut loc Forumul** Politici de dezvoltare a oraşelor mici şi mijlocii. Centrul de dezvoltare locală, secolul XXI, Vălenii de Munte, **organizat de Fundaţia „România – Generaţia următoare", primăria Vălenii de Munte, Prefectura judeţului Prahova, Ministerul afacerilor externe şi Ministerul comerţului.**

Au participat primari ai localităţilor prahovene, oameni de afaceri, ambasadori şi reprezentanţi comerciali ai României în ţări ale Comunităţii Europene, ambasadorul Austriei la Bucureşti, delegaţi ai unor fundaţii şi instituţii neguvernamentale, manageri, ziarişti etc.

Au fost abordate probleme privind realizarea proiectului-pilot Centrul pentru dezvoltare locală, secolul XXI, Vălenii de Munte, **cu sprijinul Programului PHARE, precum şi alte teme legate de dezvoltarea localităţilor mici şi mijlocii în perspectiva secolului viitor.**

Redacţia Magazin istoric **a fost reprezentată de dl. Ioan Lăcustă.**

SIMPOZION

În ziua de 7 iulie a.c., s-a desfăşurat, în Capitală, primul simpozion al Comisiei pentru Păstrarea Monumentelor Evreieşti din România, în cadrul căruia au prezentat intervenţii acad. Nicolae Cajal, **preşedintele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, D-na** Voica Puşcaşu, **director al Departamentului Monumentelor Istorice din Ministerul Culturii,** Victor Bârlădeanu, Radu Bogdan, **dr.** Hary Kuler, **arh.** Mircea Moldovan, **dr.** Tereza Mózes, **arh.** Paul Niedermayer, Amelia Pavel, Leon Sărăţeanu, Eva Ţuţui, **arh.** Ludovic David, **prof. arh. dr.** Tiberiu Benedek.

În cadrul simpozionului au fost dezbătute principalele probleme privind salvarea patrimoniului artistic şi arhitectonic evreiesc din România: vechi sinagogi, pietre tombale, tapiserii, obiecte de cult etc.

RADIO BRATISLAVA ŞI BRNO: ORA ARMATEI ROMÂNE

Dl. MIRCEA PIETREANU, din Piteşti, **studiind documente aflate în Arhiva Ministerului Apărării Naţionale, ne scrie despre un episod mai puţin cunoscut din cronica legăturilor româno-cehoslovace.**

După cum se ştie, pentru eliberarea Cehiei şi Slovaciei, armata română a plătit un greu tribut de jertfe (Magazin istoric, **nr. 11/1991, 5/1995).**

În semn de cinstire, când la 26 iunie 1945 a fost redeschis postul de radio Bratislava, acesta a programat încă în prima zi, la ora 21.00, emisiunea intitulată Ora armatei române, **în cadrul căreia au fost transmise cântece populare româneşti. Au vorbit generalul Constantin Vasiliu-Răşcanu, ministrul de război, prof. Petre Constantinescu-Iaşi, ministrul propagandei naţionale, şi generalul Marcus, subsecretar de stat, reprezentant al armatei cehoslovace.**

Emisiunea a fost retransmisă şi de postul de radio Brno.

ANUL MORŢII

Dl. ing. VICTOR LIVEZEANU, din Bucureşti, **ne întreabă dacă este corectă afirmaţia din nr. 7, iulie, 1996 al revistei noastre, p. 18, cum că „Ion Mihalache a sfârşit în martie 1963 în temniţa de la Râmnicu Sărat", deoarece în** Micul dicţionar enciclopedic **(ediţia 1972) a întâlnit menţionat că**

DIALOG CU CITITORII

fostul fruntaș țărănist „a fost eliberat în 1954".

Corectă este informația din revistă. **Ion Mihalache a fost arestat în 14 iulie 1947 și a fost deținut la Sighet. În 1953 i s-a solicitat o declarație de negare a activității sale anterioare și de adeziune la politica regimului comunist. A refuzat și, după o perioadă de detenție în București, în 1955 a fost transferat în temnița de la Râmnicu Sărat, unde a și murit, în noaptea de 5/6 martie 1963.**

Informații suplimentare în volumul Ion Mihalache în fața istoriei, **editat de d-nii Ion Diaconescu și Gabriel Țepelea, București, 1994.**

CĂRȚI VECHI

Dl. NICOLAE PÂRVA, din Timișoara, str. Mircea cel Bătrân, nr. 71, **dorește să cumpere – după cum ne scrie – cărți vechi, tipărite înainte de 1948, la Editura Ciurcu, din Brașov, în special cele din „Colecția poporului".**

Cititorii care au astfel de cărți disponibile pot lua legătura cu corespondentul nostru la adresa mai sus menționată.

DIN MEHEDINȚI

Dl. MITE MĂNEANU, din Drobeta-Turnu Severin, **ne trimite două publicații al căror redactor-șef este:** Porțile de Fier **(anul I, nr. 2/1996), revistă a Societății Naționale de Științe Istorice din România, filiala Mehedinți și** Coșuștea **(anul II, nr. 1/1996), revistă științifică și culturală, publicată sub egida Fundației și Muzeului memorial „Gh. Ionescu-Sișești" (director Florin Dragolici).**

În paginile celor două publicații, articole și note de istorie locală, folclor, recenzii etc.

MITROPOLITUL MANGRA

Pr. prof. dr. GHEORGHE LIȚIU, din Oradea, **ne trimite un exemplar din studiul d-sale** Un mare nedreptățit-mitropolitul Vasile Mangra al Ardealului, **publicat în cotidianul** Crișana, **din 16 ianuarie 1996.**

La capătul unei documentate pledoarii, concluzia studiului este: „Vasile Mangra trebuie reabilitat și de autoritatea bisericească, după ce istoriografia românească l-a reabilitat, pomenind contribuția lui la lupta pentru libertatea poporului român, pentru unitatea lui, pe care n-a ajuns s-o vadă cu ochii".

SIMPOZION RADU ROSETTI

Dl. MIHAI CIOBOTARU, directorul Bibliotecii municipale „Radu Rosetti", din Onești, **ne scrie despre simpozionul** Radu Rosetti, personalitate complexă în galeria scriitorilor moldoveni, **organizat de Biblioteca din Onești la 12 februarie a.c., la împlinirea a 70 ani de la moartea celui ce a scris, între altele,** Pentru ce s-au răsculat țăranii și Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova, **ambele apărute în 1907.**

Au prezentat comunicări: Mihai Ciobotaru, Maria Chiper, Gh. Izbășescu, Niculina Cosma, Livia Munteanu, Tasica Popovici, Angela Ardeleanu, Olimpia Popovici.

S-a făcut, cu acest prilej, propunerea de a se înființa, la Onești, Fundația Culturală „Radu Rosetti".

MAGAZIN FILATELIC

Dl. ing. VALERIU AVRAMESCU, din Constanța, **ne trimite numerele 1 (13) și 2 (14), din anul doi de apariție, ale revistei** Magazin filatelic, **editată de Asociația filateliștilor „Tomis" din acest oraș.**

Colectivul de redacție al acestui „Buletin de informare, documentare și studii de filatelie, cartofilie, numismatică și maximafilie" este următorul: Simion Tavitian – redactor șef, Ioan Munteanu – financiar, Viorel Lipovan, Valeriu Avramescu, Bogdan Matei, Marinel Chiriac, Gheorghe Moldovan, Constantin Frangopol, Pavel Belu.

În primul număr din acest an al Magazinului, **și două articole pe teme de istorie:** Cuza Vodă și Unirea în filatelie, **de Nicolae Răgan, și** Circulația monetară pe teritoriul României din antichitate până în secolul XIV, **de Gheorghe Moldovan.**

CERERI ȘI OFERTE

AUGUSTIN METEȘAN, bd. Alex. Obreja, nr. 40, bl. R8, ap. 67, București, **oferă colecția 1968-1989.**

RINEL ȘAMFIROIU, bd. Decebal, bl. 15, ap. 68, Deva, **oferă: nr. 3/1968; 7/1978; 8/1984; 2/1987; 5/1989; 3/1991.**

SEVASTIAN SILVIAN, str. Pietății, nr. 24, Hipodrom, bl. C3, ap. 41, Brăila, **oferă: nr. 7-9/1967; 4/1972; 6, 8, 10, 11/1981; 5/1988.**

CĂLIN NĂVODARU, str. Luceafărului, nr. 6, bl. A2, sc. A, ap. 16, Râmnicu Vâlcea, **oferă colecția 1967-1973.**

IULIAN PÂRVĂNESCU, str. Amaradiei, nr. 9A, Craiova, **oferă colecția 1967-1989.**

EUGENIU NICOLESCU, str. Petre Păun, nr. 5, bl. 69D, sc. II, ap. 57, București, **oferă colecția 1967-1992.**

CONSTANTIN TUTILĂ, str. Pajurei, nr. 18, sc. A, ap. 12, București, **oferă colecția 1967-1989.**

VASILE COSTEA, str. N. Bălcescu, bl. 1J, ap. 19, Târnăveni, **solicită: nr. 1/1990; 7/1994.**

FLORIN SATRAN, str. 9 Mai, bl. 16, sc. A, ap. 14, Codlea, jud. Brașov, **oferă numere disparate din 1972-1991.**

IMPORTANT!

Începând cu data de 1 iulie 1996, adresa redacției Magazin istoric **este:** Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3 **(intrarea lângă Cișmigiu vizavi de magazinul „Adam"). Accesul în redacție se mai poate face și prin** Intrarea Victor Eftimiu, fostă Dr. Marcovici, nr. 2, etaj III, camerele 281, 285 și 287 (la ambele intrări există ascensoare). **Apelurile telefonice se primesc la 615.09.91.**

CONTENTS (Romanian History) **C.I. Brătianu** The Study of History as a State Reason • **N. Bănescu** An Unpublished History of the Byzantine Empire • Imre Nagy in Romania • **D. Dăianu** Finances in the Process of Modernizing Romania • **A. Pop** The Communists pervade the Royal Army (II) • **I. Lăcustă** In Bucharest, 50 Years Ago • **A. Duțu, F. Dobre** General Ath. Trincu's Tragedy • **A. Săvulescu** General Ion Dragalina (1860-1916) • **C. Kirițescu** Unknown Moments from the Past of the National Bank (XV) • **R.R. Florescu** Recollections of a Diplomat (II) • Five Years with Dimitrie Sturdza • **P. Binder** Marcu Cercel, a Pretender to the Throne (XVIIth Century) • **D.A. Lăzărescu** A French Traveller in the Romanian Principalities

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C.I. Brătianu** L' étude sur l'histoire, raison d'état • **N. Bănescu** Une histoire inédite de l'Empire Byzantin • Imre Nagy en Roumanie • **D. Dăianu** Le rôle des finances dans la modernisation de la Roumanie • **A. Pop** Les communistes dans l'armée royale (II) • **I. Lăcustă** À Bucarest, il y a 50 ans • **A. Duțu, F. Dobre** Le drame du général Ath. Trincu • **A. Săvulescu** Le général Ioan Dragalina (1860-1916) • **C. Kirițescu** Pages inconnues du passé de la Banque Nationale (XV) • **R.R. Florescu** Un diplomate à Washington (II) • Cinq ans avec Dimitrie Sturdza • **P. Binder** Marcu Cercel, un prétendant au trône (XVII s.) • **D. A. Lăzărescu** Un voyageur français dans les Principautés roumaines

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **К. И. Брэтиану** Исследование истории, государственный резон • **Н. Бэнеску** Неизвестная история Византийской Империи • Имре Надь в Румынии • **Д. Дэяну** Роль финансов в модернизации Румынии • **А. Поп** Вход РКП в королевскую армию (II) • **И. Лэкустэ** В Бухаресте, 50 лет назад • **А. Дуцу, Ф. Добре** Драма генерала Ат. Тринку • **А. Сэвулеску** Генерал Иоан Драгалина (1860-1916) • **К. Кирицеску** Национальный Банк. Страницы прошлого (XV) • **Р. Р. Флореску** Дипломат в Вашингтоне (II) • Пять лет вместе с Дмитрием Стурдзой • **П. Биндер** Марку Черчел претендует на престол (XVII в.) • **Д. А. Лэзареску** Французский путешественник в Румынские Княжества

INHALT (Rumänische Geschichte) **C.I. Brătianu** Das Geschichtsstudium als Staatsräson • **N. Bănescu** Eine unbekannte Geschichte des Byzantinischen Reiches • Imre Nagy in Rumänien • **D. Dăianu** Die Rolle des Finanzwesens in Rumäniens Modernisierung • **A. Pop** Die Kommunistische Partei in die königliche Armee (II) • **I. Lăcustă** In Bukarest, vor 50 Jahre • **A. Duțu, F. Dobre** General Ath. Trincu und sein Drama • **A. Săvulescu** General Ioan Dragalina (1860-1916) • **C. Kirițescu** Die Geschichte der Nationalbank und ihre unbekannte Seiten (XV) • **R.R. Florescu** Diplomat in Washington (II) • Fünf Jahre mit Dimitrie Sturdza • **P. Binder** Marcu Cercel, ein Tronbewerber (XVII Jhrdt) • **D. A. Lăzărescu** Ein französischer Reisende in die Rumänischen Fürstentümer

SUMARIO (Historia rumana) **C. I. Brătianu** El estudio de la historia, una razón de Estado • **N. Bănescu** Una historia inédita del Imperio bizantino • Imre Nagy en Rumanía • **D. Dăianu** El papel de las Finanzas en la modernización de Rumanía • **A. Pop** El Partido Comunista Rumano penetra en el Ejército Real (II) • **I. Lăcustă** En Bucarest, hace 50 años • **A. Duțu, F. Dobre** El drama del general Ath. Trincu • **A. Săvulescu** El general Ioan Dragalina (1860-1916) • **C. Kirițescu** Paginas desconocidas del pasado del Banco Nacional (XV) • **R.R. Florescu** Un diplomático en Washington (II) • Cinco años con Dimitrie Sturdza • **P. Binder** Marcu Cercel, un candidado al trono (s. XVII) • **D. A. Lăzărescu** Un viajero francés por los Principados rumanos

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 615.09.91

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39
telex: 11995 – Piața Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, București, România
Abonamentul pe un an – 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi" – București

Comandă de stat
ISBN 0541-88IX

Lei 1 400
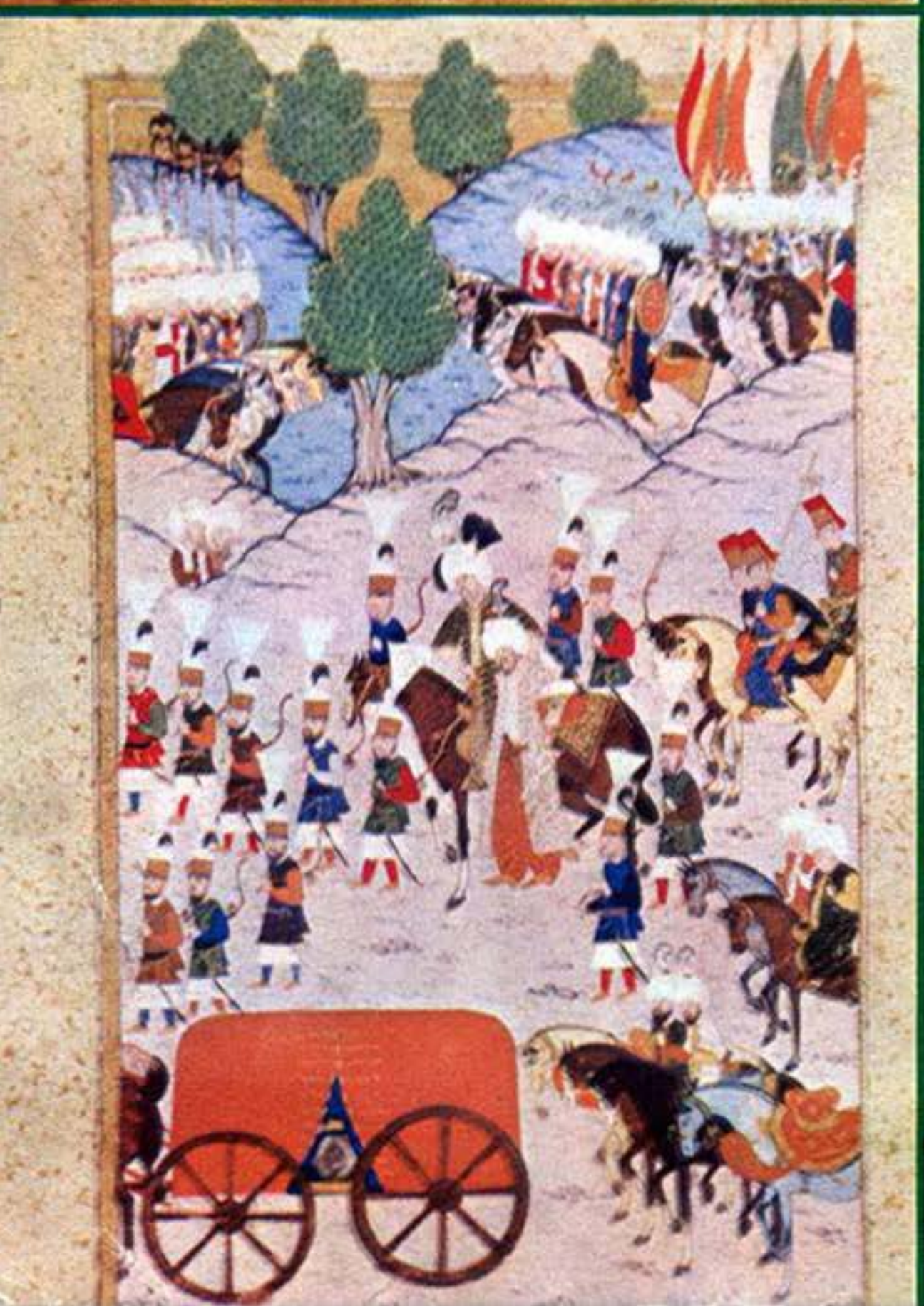
ПРАВОУ
СЛАВЕ
СКОТІЙ